

TESI DOCTORAL

**SENYORIU I MUNICIPI A LA CATALUNYA NOVA: BATLLIA DE
MIRAVET; COMANDES D'HORTA, D'ASCÓ I DE VILALBA; I
BARONIES DE FLIX I D'ENTENÇA (*)**

- JOSEP SERRANO DAURA -

**Dirigida pel dr. Josep M. Font i Rius
Co-dirigida pel dr. Tomàs de Montagut Estraguès**

**Àrea d'Història del Dret i de les Institucions
- Departament de Dret -**

Facultat de Dret

Universitat "Pompeu Fabra"

Volúm I

- 1996 -

554. Aquells drets de lleuda se'ls reservava inicialment el rei quan feia donació d'Horta al Temple (notes 373 i 555); i els drets de passatge s'inclouen entre els que es cedeixen al nou senyor i comte de Prades (nota 3). Sobre la lleuda també podeu veure el treball de GUAL, La lezda de Cambrils, on publica el privilegi concedit per Jaume I a aquella localitat aprovant els drets que han de pagar les mercaderies que venen justament des de Móra i Garcia fins la vila de Cambrils (pàgs. 119 a 122). Quant als ordenaments locals d'altres llocs: les Cartes de Tortosa i Lleida recullen l'exempció pels nous pobladors; es manté al codi de Tortosa que dedica la rúb. 19 del Llib. 9 a les "leudes", i estableix primer l'exempció del tribut que gaudeixen els habitants de la Ciutat i que beneficien també als "qui sien de Genova y de Pisa" i després els imports de la taxa segons els productes; els caps. 3 i 57 de Lleida recullen aquella exempció de la seva Carta; els veïns de Balaguer també en són exempts segons privilegi de Jaume I (cap. 9); el "Recognoverunt" també s'hi refereix en diversos caps. 81, 82, 83, 96 i 109 (que es remeten al costum pel que fa als drets i altres qüestions com no admet a Barcelona lleuders forasters o que cap lleuder pugui gravar a un ciutadà).

555. Nota 371.

556. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 78.

557. La relació dels drets de lleuda i dels que n'estàn exempts ens la dóna el Capbreu de 1607, i en tot cas ho relacionem amb detall més endavant. Tanmateix hem de fer menció especial al comentari que FONTANELLA dedica justament als drets de lleuda del castell d'Ascó bé que referint-se a la Ciutat de Barcelona que no hi està exempta: "Hac tamen immunitate (ut et hoc quod forsan aliquando non penitebit scivisse non ignores), non utuntur cives Barcinone in castro de Asco et eius terminis quod et qui sunt comendatoris dicti castris et ville Ordinis militie Hospitalis Sancti Ioannis Hierosolymitani quoad ius lezde quod ibi colligitur, ex eo quod habeat antiquius privilegium nostris concedens ius exigendi lezdam, etiam a civibus Barcino, quod dicitur concessum per serenissimum regem Petrum, datum Illerde 10 kalendas novembris 1210, prouti in contradictorio iudicio fuit declaratum per Senatum die 28 aprilis 1596 referente Francisci Vitali Descamps, egregio tunc Regie Audientie doctore postea vero in eadem Regiam Cancellariam regente in causa comendatoris Comande de Asco contra consiliarios et sindicum Civitatis Barcinone. Vidi conclusionem in archivo regio" (ob. cit., III, II, 8).

558. ACA, Registre de Cancelleria núm. 1202, fol. 13.

559. AHN, Comanda d'Ascó, Capbreu núm. 61, doc. núm. 11.

560. HINOJOSA assenyala que un dels drets del senyor de castell termenat era el de prohibir durant un termini no superior a 2 mesos, que

els seus vassalls venguessin vi al detall; la causa es troba en permetre a aquell que pugui vendre en condicions més favorables el vi de la seva collita i aquell que rep dels seus vassalls (l'autor ja cita un document de 1104, i altres de 1177, 1187 i 1213 -ob. cit., pàg. 129 i nota 152). A la nostra zona veurem com almenys es respecta aquell límit dels 2 mesos (vegeu també la nota 402); i afegim que també hi estàn subjectes els sarraïns (nota 314 de la Tercera Part).

561. BALAGUER assenyala que és general a l'Europa occidental establir i aplicar una taxa fiscal coneguda com "monetagium" o "monetatico" de característiques diferents en cada cas, però sempre vinculat a la fabricació de moneda; ja pel que fa als Comtats catalans afirma que un document de 1075 és "la notícia més reculada disponible" sobre la pràctica d'aquella taxa, mentre que altre de 1118 denota la seva consolidació; d'altra banda, el tribut constitueix inicialment una regalia del comte que talment és cedible, tal com es desprèn d'un document de 1155 que cita l'autora i que constitueix una donació feta per Ramon Berenguer IV al bisbe de Tortosa i que inclou aquella taxa (Sobre els orígens, pàgs. 791 a 793 i 800). KLÜPFEL al.ludeix també a les alienacions reials d'aquell tribut; afirma que inicialment s'aplica a l'Aragó des d'on després s'estèn a les zones catalanes on corre la moneda aragonesa, i que s'aplica cada 7 anys; afegeix que el satisfàn cristians i sarraïns, com també els jueus fins 1303 quan són eximits de tributar per aquell concepte; i finalment indica que Pere I va arribar a concertar uns pactes amb els Ordes del Temple i de l'Hospital pel qual ambdues parts designaven un col·lector per a recaptar-lo i després es repartien allò obtingut (El règim, pàgs. 113 i 114).

562. ACA, Reial Patrimoni, Lligalls núms. 2406 i 2407.

563. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 670.

564. AHN, Castellania d'Amposta, Assembla, Caixa núm. 8094.

565. SERRANO, La Torre, pàg. 128.

566. Nota 412.

567. No coneixem cap altre tribut similar als altres dominis, i per la seva pròpia denominació sembla tenir un caràcter eclesiàstic.

568. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 615, doc. núm. 171.

569. Nota anterior.

570. Nota 568.

571. "Insuper dono, laudo et concedo Berengario de Parietibus, notario meo, ecclesias que ibi fuerint facte, omnibus diebus vite suae, salvo iure Dertusensis episcopi".

572. Nota 555.

573. L'expressió de "prior" com a títol del rector de Flix deu tenir causa en la seva inicial dependència del monestir de Besalú, segons donació feta pel Bisbat de Tortosa l'any 1166 (nota 190 de la Primera Part).

574. Ho veiem tot seguit, i cal recordar que l'Església percep a més els delmes i primícies; vegeu també la nota 372.

575. Es presta una especial atenció a la mort i a la salvació de les ànimes: a Vilalba per exemple el s. XVI la Universitat funda un benefici per les ànimes del Purgatori, i el sacerdot beneficiat també té al seu càrrec el deure d'ajudar a "ben morir" als veïns del lloc (APV, Secció de Gràcia, Lligall núm. 3); i a Flix en el Capbreu de 1624 es declara una heretat assignada "al benefici de les animes", de la que se'n fa càrrec la Universitat i ja els seus fruits es destinen a oficis religiosos per les ànimes dels difunts. FONT afirma que la Parròquia és quelcom més que un centre material, efectivament és el centre moral de la comunitat i al seu voltant s'uneixen i agrupen els veïns donant lloc a un primer sentiment de col·lectivitat, de consciència d'interessos comuns i d'unitat moral; el factor espiritual tindria doncs una força de cohesió suficient per a donar engendrar vinculs d'unió i germanat; i hi contribueix la institució de les Confraries creades en les mateixes esglésies, com una forma d'associació religiosa i de caritat amb fins d'assistència mútua i d'ajut parroquial (ob. cit., pàgs. 202 a 206).

576. ACA, Registre de Cancelleria núm. 4204, fols. 171 a 173.

577. Així s'exposa en un memorial que elaboren els moriscos del lloc, amb els de Miravet i d'Ascó l'any 1610; el document relaciona els usos i pràctiques religiosos que celebren, i la raó no és altra que la de justificar davant les autoritats del Principat la seva condició de bons cristians per a evitar la seva expulsió. Concretament pel que fa a l'església afirmen que el cost fou de 3.000 ducats (SERRANO, Usos, pàg. 35).

578. Així es recull i confirma en una concòrdia de l'any 1562 celebrada entre el comanador d'Ascó i les Universitats d'Ascó i Vinebre (AHN, Comanda d'Ascó, Capbreu núm. 61, doc. núm. 3).

579. A Ascó on ja existia església cristiana, els sarraïns conversos varen engrandir-la pagant en total 5.000 lliures, i talment compraren un retaule amb sagrari valorat en 1.200 ducats i altres ornaments de "mucho precio" (SERRANO, ob. cit., pàg. 35).

580. La referència apareix al Capbreu de 1607 (AHN, Comanda d'Ascó, Capbreu núm. 63, fol. 7).

581. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 43.

582. Aquesta ermita apareix documentada en aquell memorial dels moriscos de 1610, i com un dels llocs on els d'Ascó celebraven cada any una processó per la festa del sant el mes de maig (nota 577).

583. SERRANO, La Pobla, pàgs. 217 i 218.

584. AHT, Protocols Notarials de Batea: Sig. núm. 2598, Caixa núm. 5, fols. 180 a 187; i Sig. núm. 2604, Caixa núm. 11, fols. 45 a 48.

585. Nota 372.

586. Destaquem que el rector, o més pròpiament la Parròquia apareix com a terratinent emfitèutica de l'Orde de l'Hospital, mentre posseeix altres béns francs (no necessàriament aloers, doncs poden gaudir d'alguna exempció especial tenint cedit solament el domini útil).

587. És la Universitat la que es fa càrrec d'aquelles despeses, però també hi contribueixen els terratinents que no en són veïns; aquest és el cas dels de la Pobla de Massalua que tenen terres a Vilalba (SERRANO, ob. cit., pàg. 97).

588. La referència la trobem en un capbreu de 1628 (AHN, Comanda d'Horta, Capbreu núm. 182).

589. Nota 437.

590. Les rendes i heretats es relacionen en un document de 1511, que duu el títol de "Memorial de les coses que's diu son alou del prior" (AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 8, doc. núm. 3).

591. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 23.

592. APP, Carpeta de Documents Històrics, full solt (de notes tretes dels originals -perduts- amb lletra del s. XX).

593. HINOJOSA es refereix al "ademprivium" i al "adempramentum", i assenyala que són dos termes sinònims (en català són "adempriu" i "empriu"), en el sentit de gaudi o aprofitament; en tot cas designen indistintament ja siguin els drets dels terratinents sobre prats, boscos, monts i abeuradors comuns, ja el conjunt de drets del senyor directe sobre els homes lligats a ell i radicats a les seves terres, amb vincul més o menys estret de dependència personal. Afirmar l'autor que aquells

terratinents gaudien "como accesión de sus predios" del dret d'ús i aprofitament dels monts, boscos i prats comuns, que constituïen en conjunt una part del territori senyorial que s'havia mantingut indivisa "sustrayéndola a la apropiación individual"; a tot això afegeix: aquells drets eren reglamentats pel mateix senyor o per la pròpia comunitat; i quan s'alienaven les viles i heretats ja s'indicaven els aprofitaments comuns annexes ("cum pratis, pascuis, silvis, aquis"), o bé es feia al·lusió genèrica als emprius, o s'esmentaven alguns amb l'afegit de l'expressió d'emprius indicant la inclusió de tots els elements comuns que no s'haguessin citat expressament. D'altra banda l'autor cita un document de l'any 837 en el que ja es fa cessió de "totum adempamentum communiter .. in silvis et garricis et pascuis et aquis et omnibus utilitatibus" (ob. cit., pàgs. 80 i 81 i nota 75). Vegeu també la nota 324. I BONNASSIE per la seva part, indica que les comunitats pobletanes d'homes lliures tenien la seva base fonamentalment en el principi de solidaritat, i que justament un dels seus elements de cohesió es troba en el terreny econòmic, particularment en l'ús comú de pasturatges, de les aigües (per a regar) i els boscos. Segueix indicant que així els aloers i els masovers poden aconseguir que se'ls reconegui el dret d'ús d'aquells béns, i que així es denominen d"adempamentum", "ademprivium" o "empriu"; després caldrà reglamentar aquell dret, cosa que segons l'autor ja es produeix amb anterioritat a l'any 1020 i que després recull efectivament l'Usatge núm. 72 (ob. cit., I, pàgs. 268 i 269).

594. El domini privat reservat per la Senyoria constitueix les "dominicatures" o béns mensuals en el cas de l'Orde de l'Hospital. Però res impedeix que aquelles terres també es puguin establir, altra cosa és que aquella terra en tant que reserva senyorial no estigui subjecta a tributació municipal (el senyor fa seus tots els seus fruits i els censos establerts si les té establertes o arrendades). Justament aquell cas es dona amb una illa que el castellà d'Amposta posseeix al terme de Miravet, i l'any 1741 la té en bona part arrendada percebint les rendes fixades, però les seves collites estan exemptes de càrregues municipals; els regidors del lloc s'hi oposen perquè consideren que aquelles terres també han de tributar, i com sigui que el castellà s'hi nega, els representants municipals finalment procedeixen a l'embarg dels fruits; aquest conflicte es planteja davant l'Assemblea del Gran Priorat de l'Orde, i ho resolt a favor del senyor (del mateix Hospital) el 18 de setembre de 1748 (ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 630, fols. 280 a 284). HINOJOSA també es refereix a les terres que es reservava el senyor, explotant-les directament o per mitjà d'arrendataris; els fruits que n'obtingués serien pel seu propi consum i dels seus (ob. cit., pàg. 170). BONNASSIE afirma que existeixen unes reserves que reben la denominació de "dominicaturas", "laborancias", "domengadures" o "domenges"; després al·ludeix: als "mansos dominicales" que segons ell caracteritza un primer tipus de reserva i que estaven formats per grans explotacions agrícoles, autònomes en llur gestió i amb un equipament suficient; destaca que talment se citen les "terres dominicals" d'extensió

variable; i els "domenges" com a trosos de terra depenents dels grans dominis. I acaba indicant que mai es pot parlar d'una reserva sinó de reserves: un mas, una llenca de condamina, una vinya, un camp isolat, un edifici amb les seves rendes, l'esglèsia, el molí, etc.; i almenys els predis és freqüent que es donin en "tinença" (sigui un mas o parcel·les disperses) (ob. cit., I, pàgs. 212 a 214). Vegeu també les notes 47, 90, 135, 256, 257 i 312).

595. CANCER, ob. cit., II, II, 85, 87 i 88. D'altra banda, el codi del Rosselló s'ocupa en part de la caça: el cap. XX declara sota protecció reial tots els "columbaria in locis regiis et non regiis situata", i el XXIX prohibeix caçar perdius des de Pasqua fins a sant Miquel, i pescar truites des de sant Miquel fins a Pasqua; i a Tortosa es reconeix als seus habitants la franquesa de caçar i de pescar al mar, estanys i rius (però es prohibeix pescar des de sant Miquel fins a Pasqua) (CT., 1, 1, 7). Ja a Lleida, el cap. 1 també reconeix als veïns franquesa per a caçar (d'acord amb la Carta de població). Sobre la caça GARCIA GARRIDO refereix que és un dret natural i humà que implica un dret d'"ocupació" dels animals salvatges i lliures; remetent-se al dret romà assenyala que l'expressió "venatio" al·ludeix als animals terrestres, i citant textos justinianeus i concretament de juristes com Gaio i altres assenyala que el senyor del sòl té la facultat dominical de prohibir-hi la caça en tant que constitueix de fet un rèdit del "fundo" del que és titular (Derecho, pàgs. 274 i ss.).

596. ORTEGA, La Orden, pàg. 241; i SERRANO, Notes, pàg. 34.

597. Sols sabem que el privilegi el concedeix el comte Joan de Prades (1358-1414) (LLOBET, ob. cit., fol. 280).

598. Nota 430.

599. Nota 455.

600. Notes 412 i 413; justament els contractes d'arrendament ja llisten els béns i drets que s'inclouen.

601. Sobre aquest empriu i altres HINOJOSA assenyala que la forma i manera d'exercitar-los s'havia d'estar al costum o a allò que s'hagués estabert per escrit; en qualsevol cas indica que existien limitacions, però solament al·ludeix a aquelles que podia imposar l'interès de la comunitat i que eren objecte de reglamentació amb el règim de sancions corresponent (ob. cit., pàg. 82). I pel que fa a CANCER, aquest autor indica que en principi els prats que són "intra terminos castri sive oppidi" es presumeixen del "dominio domini castri sive oppidi"; afegeix que la servitut que pot pretendre la Universitat sobre les pastures i la llenya del terme es pot adquirir per prescripció immemorial (de 100 o més anys), sempre que es provi l'ús per part de tots els particulars "sive majoris partis

eorum, de tempore longuissimo"; després manifesta que les pastures "esse communia vicinorum" en virtut de l'Usatge "Strata", i el posseeixen en "ademprium", i igual ocorre el mateix quant als "pratis, pascuis, sylvis et nemoribus" (ob. cit., III, IV, 59, 60, 100, 107 i 168 a 172). Pel que fa a codis locals: el cap. 1 de Lleida concedeix els prats i les pastures, tal com es recollia en la Carta de la Ciutat; destaquem que a Tortosa s'estableixen algunes normes sobre la franquesa de les pastures en determinades zones, els vedats, etc., tot i que ja es concedia franquesa als habitants per a disposar de les pastures (CT., 1, 2, i 1, 1, 8); també s'hi ocupen els Furs de València (1, 2).

602. SERRANO, La Pobla, pàg. 96.

603. SERRANO, ob. cit., pàgs. 160 a 163.

604. AHN, Comanda d'Ascó, Capbreu núm. 61, doc. núm. 5.

605. L'any 1294 ja tenen dret a aprofitar les pastures del terme de la Devesa de Massaluca, com s'afirma en la Carta de població d'aquell lloc; i sobre els drets que ostenten el 1314, ACA, Registre de Cancelleria núm. 155, fol. 81.

606. ACA, Registre de Cancelleria núm. 150, fol. 16.

607. Nota 455.

608. Notes 324, 593 i 601. El cap. 1 de Lleida cedeix els boscos i la llenya (com en la Carta de 1150); i a Tortosa seguint allò establert a la Carta de població, concedeix franquesa per a disposar "dels leynams" (CT., 1, 1, 8).

609. Així ocorre a Riba-roja l'any 1299: el mestre del Temple permet als veïns que puguin fer carbó i fusta dels boscos; en principi els prohibeix a venda però després assenyala que ho podran fer si demanen i obtenen llicència del comanador, sota pena de 60 sous; i si el venen aleshores l'Orde participarà en els guanys que s'obtinguin en la desena part (AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 691, doc. núm. 30). D'altra banda, les Cartes de Pinyeres (1280) i Algars (1281) prohibeixen la venda a estranys, i ja coincidint també amb la de la Devesa de Massaluca (1294) en fan reserva per les cases de l'Orde a la Batllia de Miravet.

610. SERRANO, ob. cit., pàgs. 68 i 69.

611. Nota 602.

612. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 691, doc. núm. 22.

613. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 691, doc. núm. 30.
614. ACA, Registre de Cancelleria núm. 221, fol. 173.
615. L'any 1776 l'arrenda, i ens hi referim més extensament en tractar l'arrendament de béns municipals (AHT, Protocols Notarials de Tivissa, Sig. núm. 2907, Caixa núm. 1, pàgs. 30 i 31).
616. Nota 455.
617. Nota 324. A Tortosa també es concedeix l'ús i gaudi de les pedres (CT., 1, 1, 8).
618. Notes 324 i 593.
619. Notes 581 i 617.
620. Nota 594. CANCER reconeix que el senyor pot concedir deveses o "defesiam" als seus vassalls (ob. cit., III, XIII, 320 i 321). A Balaguer el cap. I que recull la Carta concedida el 1118 pel comte Ermengol VI, concedeix 3 "devesam" o "devesiam" als veïns.
621. Nota 257. Podem veure per exemple allò que es diu en les Cartes de població del s. XVII: La d'Ascó (1615) inclou un apartat que relaciona "las cosas que la Señoria ha tomado para la mensa", i s'hi refereixen heretats, horts, cases, sitges, abellars, i una botiga (caps. 94 a 100); i el cap. 49 de la Carta de Miravet (1623) disposa: "Item, los dichos señores comissarios en nombre de la religion (..) en nombre de su Señoria se reservan (..) las casas y heredades (..) porque aquellas excluyen y se reservan como a mensales a saber"; i segueix una relació de béns immobles com heretats, cases, botigues, sitges, el molí d'oli i emprius del castell (caps. 50 a 63).
622. Notes 256 i anterior.
623. AHN, Castellania d'Amposta, Asamblea, Caixa núm. 8074.
624. Aquests establiments són la causa de dos litigis entre les Universitats de Benissanet i Miravet, que es resolen respectivament per Sentències de la Reial Audiència de 7 d'octubre de 1553 i 17 de juny de 1557 (ACA, Resgistes de Cancelleria nùms. 4253, fols. 268 a 274, i 4264, fols. 171 i 172).
625. De fet la Devesa sempre fou considerada com un annex del territori de la Pobla de Massalua, però se'l designa com un terme més; ja en actes de presa de possessió senyoriais del s. XVIII se la qualifica com una simple partida (SERRANO, ob. cit., pàgs. 81 a 83 i 87)

626. Nota 7.

627. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 53.

628. La notícia és del Capbreu de 1646, per la qual cosa és de suposar que el castell fou derruït en la guerra dels Segadors.

629. Hem vist com segons el Capbreu de 1606 el castell ja està en part derruït; però el 1659 es descriuen algunes de les seves dependències (s'afegeix que les oliveres plantades al voltant del castell no donen fruit, la qual cosa interpretem com que no estan conreades).

630. La notícia ens prové d'un document de 1712 (Capbreus), i afegeix que aquells exèrcits "por entender convenia al real servicio, lo demolieron y arrasaron enteramente", justament coincidint amb unes obres recent iniciades pel comanador per a construir-hi "un sumptuoso quarto", amb "nueva madera labrada y todos los materiales necesarios"; en tot s'indica que tot l'edifici i el seu contingut "se perdió y abraso con los ornillos que quemaron".

631. Notes 90 i 135.

632. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 15.

633. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 1.

634. Notes 19, 20, 21 i 22. Vegeu també ELIAS i FERRATER, Manual, pàgs. 144 i ss.

635. Nota anterior.

636. Segons una nota inacabada, el 5 d'agost de 1830 el "baylio general del Real Patrimonio" a Catalunya demana a l'Ajuntament (creiem que de Barcelona) dades anteriors a 1655, concretament "de que fincas, por que clase de contratos y a razon de cual cuota o cantidad se cojia laudemio, y se hacia distincion en el pago de este de las tierras que pagaban censo en dinero de las que lo pagaban en frutos" (AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 72).

637. Nota 27.

638. Tractarem del batlle dins l'organització senyorial, i destaquem en tot cas les funcions inicialment i exclusivament patrimonials de les seves funcions, a les que s'afegiran les governatives i judicials.

639. Notes 387 i 388.

640. Nota 372; i sobre la regulació canònica d'aquells drets us remetem a l'apartat que s'hi dedica en les pàgs. 692 a 695.

641. ACA, Registre de Cancelleria núm. 4774, fols. 29 i 30.

642. Nota 578.

643. La referència apareix en el Capbreu de 1607.

644. SERRANO, Notes, pàg. 14.

645. En tot cas, els cristians vells solament declaren els drets que satisfàn pels productes en qüestió, i no n'afegeixen cap altre com els cristians nous.

646. Nota 578, i SERRANO, ob. cit., pàg. 30.

647. ACA, Registre de Cancelleria núm. 4835, fols. 153 a 161.

648. Nota 465.

649. AHT, Protocols Notarials de Tortosa, Sig. núm. 1230/2, Caixa núm. 86, doc. núm. 34; i ACA, Gran Priorat, Lligall 670.

650. Nota anterior.

651. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 670 ("Llibre de memòries dels arrendaments de la Encomanda de Azco", fols. 20 a 37).

652. ACA, Ordes Militars, Armari núm. 30, Lligall núm. 2.

653. AHN, Comanda d'Ascó, Capbreu núm. 61, docs. núms. 6, 8, 9 i 11.

654. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 670.

655. Notes 387 i 388.

656. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 670.

657. Nota 649.

658. Les expressions de "novè" i "desè" expressen tradicionalment els arbitris que imposa la Universitat, normalment amb caràcter extraordinari per a liquidar deutes o per a atendre despeses excepcionals (ho veurem en referir-nos al finançament municipal); en aquest cas és l'única vegada que trobem l'ús de tals termes en al·lusió a una aportació econòmica a la Corona i no coneixem exactament a que es deuen.

659. Destaquem que l'Orde solament posseeix en aquell moment dos immobles-serveis: el graner i el forn; en canvi hem vist que encara se segueix percebint el llòssol, taxa que també se cedeix, però segons es veu la Comanda no té ferreria (nota 449).

660. AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2598, Caixa núm. 5, fols. 30 a 32 (any 1762), i 16 a 18 (1763).

661. AHT, Protocols Notarials de Batea, Sig. núm. 2605, Caixa núm. 12, fols. 101 a 103.

662. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, docs. núms. 4, 17, 18, 53, 55 i 58.

663. L'any 1543 Pere de Siscar, d'Horta, demana al comanador que l'estableixi en 2 valls de la partida de la Torre de l'Olivar d'aquell terme municipal; de fet no es tracta d'un nou establiment: els avantpassats de Siscar "tenuerunt et posiderunt" de temps immemorial aquelles heretats, però per raons que desconeixem es van de treballar i s'ermaren. Per aquella causa la Senyoria les va recuperar de nou en ple domini, i ja el 1543 el mateix Siscar (que aleshores era batlle d'Horta) aconseguí que el comanador les hi torni a cedir: "stabilimus et infiteosim perpetuo, (..) damus et concedimus vobis (..) ad bene meliorandi (..) ad usum et consuetudinem boni acquiritoris et minsitratoris dictas (..) valles"; en el mateix document al final el beneficiari acaba promentent que complirà les condicions imposades donant en garantia tots els seus béns "mobilia et immobilia habita ubique habenda" (AHN, Comanda d'Horta, Caixa núm. 8288.1, doc. núm. 5). Justament MARTINUS DE FANO defineix l'emfitèusi a partir de les millores de la finca: la denominació llatina, diu, deuria ser "melioratio", i que la d'"emfitèusi" és grega; després justifica la denominació que ell dóna en la circumstància de que en el contracte emfitèutic allò que està plantat, edificat o "feritur" pertanyen al "dominus" del sòl, mentre que l'emfiteuta rep les utilitats, fruits i milloraments que n'obtingui (MIRAMBELL, ob. cit., pàg. 42).

664. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 690, doc. núm. 16.

665. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 9.

666. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 50.

667. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 60.

668. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 72.

669. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, docs. núms. 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91 i 94 (diguem que els establiments els atorga

l'administrador reial -el Temple ja ha desaparegut-, i quant als documents indicats l'últim és un establiment temporal per 10 anys).

670. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 34.

671. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 637, doc. núm. 44.

672. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 25.

673. ROMERO, El señorío, pàgs. 530 i 531. L'autor, seguint a DUBY el qualifica de contracte d'aparceria; per la nostra part és l'únic contracte d'aquestes característiques que coneixem, però el document revesteix les formes del d'establiment que en general s'aplica a la zona bé que amb variacions: cessió perpètua amb les expressions de "damus" i "possidere" (com els altres contractes d'establiment); es fixa un dret d'entrada (poc habitual com veurem, i que hom defineix com un element típic de l'emfiteusi catalana, introduït per l'Església) i un cens anual (element essencial de l'emfiteusi) consistent en la meitat dels fruits (no és la tasca, que és el cas més freqüent a la Baronia); i el senyor aporta la meitat de la llavor i els fems del castell de Tivissa. En qualsevol cas poc té a veure aquest contracte amb els d'aparceria als que es refereix BONNASSIE i practicats el s. X (nota 289). Per la seva part SANTAMARIA es refereix al contracte i als seus orígens que l'autor situa en el dret hebreu (cita RABBINOWICZ, Législation, pàg. 424); i al·ludeix a documents francesos del s. IX ("el Políptico de Saint Remi de Reims"); en tot cas el "colonato parciario" consistiria ja en aquell moment en "una estipucación accesoria concniente a la explotación" de les vinyes del senyor, de manera que: el pagès rebia "un manso tributario"; a canvi de la terra que rep, el pagès promet treball i altres prestacions; amb l'heretat, el senyor encomana al pagès l'explotació d'una part de les vinyes a canvi d'una porció de la collita que era "ad tertium": en ocasions el senyor es comprometia a donar "foeno dimidium carrum"; i el pagès es comprometia a dur la part senyorial de la verema a la seva residència (El contrato, pàgs. 1 a 44).

674. ROMERO, ob. cit., pàg. 532. HINOJOSA es refereix a contractes "ad complantandum" dels s. IX i següents, si bé afegeix que respecte de vinyes no n'ha localitzat fins el s. XIII; en tot cas segons manifesta als Comtats de Girona i Barcelona es feien per 7 anys, durant aquell termini les collites es repartien per la meitat entre "el dueño del suelo y el que había verificado la plantación", o solament restava la quarta part pel senyor de la finca, o fins i tot que tots fossin pel cultivador; passat el termini, en el cas de vinyes, la meitat resta pel senyor i l'altra pel pagès (ja sobre aquesta porció el senyor i els seus hereus ostentaven un dret preferent per a adquirir-la) (ob. cit., pàg. 97). BONNASSIE per la seva part localitza un contracte de l'any 869, i afirma que és un contracte molt habitual entre els s. X i XI: es refereixen a vinyes, la durada és de 4 a 7 anys; les plantacions es reparteixen a mitges entre l'arrendador i

l'arrendatari; el plantador ostenta un dret d'usdefruit sobre la finca mentre dura el contracte; la vinya es divideix en dues parts iguals a criteri de "boni homines"; acabat el contracte, el plantador adquireix doncs una meitat en propietat, i ja en cas de venda efectivament l'antic senyor té un dret preferent. A part, l'autor indica que aquell tipus de contractació permetia als pagesos pobres poder adquirir terres en plena propietat i pel preu solament del seu treball, destacant a més el gran desenvolupament de la viticultura sobretot a Catalunya i Occitània, la qual cosa afavoriria l'extensió d'aquells contractes. I per últim assenyala que ja els s. IX i X aquell tipus de contracte s'aplica també a arbres fruiters (pomeres, cirerers, magraners, oliveres, etc.) (ob. cit., I, pàgs. 201, 202, 391 a 399).

675. Nota 670.

676. Element característic del contracte d'establiment és la concessió de la lliure disposició a favor de tercers, però condicionat a que es tingui el consentiment del senyor feudal o emfitèutic; element que és comú d'altra banda als establiments feudals i als emfitèutics: el dret romà reconeix que l'emfiteuta pot alienar el seu dret i les millores que n'obtingui, sempre i quant tingui el consentiment del senyor del bé: i el dret de Catalunya es recull el mateix principi en diversos textos com prou llargament hem vist: els Usatges nùms. 33 i 49; el cap. V de les "Costumas"; el XVIII de les "Commemoracions"; i dues Constitucions de 1198 i 1210. En contractes d'establiment la llibertat de disposició ja apareix en dos documents dels anys 973 i 990, atorgats pel bisbe de Barcelona, per bé que s'establia que les vendes i permutes que es poguessin fer fossin entre els pobladors dels llocs (HINOJOSA, ob. cit., pàg. 88 i nota 88). També apareix en aquell document de 1068 que CARRERAS considera com el primer testimoni de la introducció de l'emfiteusi a Catalunya (Notes, pàg. 15). En tot cas aquell principi de la lliure disposició es recull a les Cartes de Tortosa i Lleida: A Tortosa es fa donació del terme i cases "in hereditate propria, libera, franca et ingenua", i es permet que els pobladors puguin "vendere vel impignorare sine alicuius contrarietatis obstaculo", i a Lleida, feta també la donació en alou propi i franc "cum prole et sine ea", es disposa: "Etiam damus vobis totum territorium (...) ad faciendum ex inde quidquid volueritis tamquam de propriis hereditatibus vestris, ad dandum vel vendendum sive impignerandum quibuscumque velitis, exceptis militibus et sanctis".

677. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 52.

678. Nota 674; i AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, núm. 2. Afegim que als dominis hospitalers en general solament s'imposa aquella limitació de no disposar a favor de cavallers i clergues, i únicament en alguns contractes atorgats a favor de sarraïns s'exigeix que no es disposi més que a favor de consemblants. Vegeu també les notes 228, 229 i 230 (en les que figuren aquelles condicions); la 227 en particular, en la que

ens referim al deure de tot senyor que vol disposar del seu feu a tenir en compte la condició social de l'adquirent, amb especial consideració dels seus vassalls perquè aquests puguin fer després homenatge al nou senyor. Afegim que tal limitació apareix a la Carta de població de Lleida (1150) (nota 676), i després als Costums de Tortosa (CT., 4, 26, 29).

679. Nota 676. Recordem que aquell dret de fadiga té també naturalesa feudal (notes 177 a 181). D'altra banda, aquell dret es reitera per una Constitució de 1211 (CYADC, 1, 4, 31, Llei única); i el trobem consignat a: Lleida, segons un privilegi de Pere I de 1207 -VALLS-TABERNER, Las "Consuetudines", pàg. 25-) i després recollit al cap. 43 dels sus Costums; a Balaguer, en el cap. 55 del seu codi, i també per 10 dies; talment es recull al codi de Tortosa per 30 dies, encara que es disposa que es pugui pactar un altre termini o fins i tot que s'hi està exempt (cost. 19 de la rúb. 26 del Llib. Quart); el cap. 10 dels Costums de Barcelona s'hi refereix en general; igual ocorre amb els caps. 28, 35 i 80 del "Recognoverunt"; als Furs de València i per 30 dies, amb la possibilitat de que els contractants pactin altra cosa (4, 23, caps. 25, 28 i 46); i el cap. XVI del codi rossellonès preveu que sigui per 10 dies, d'acord amb un privilegi reial de 1309. I per últim recordem pel que fa als sarraïns de la nostra zona que: els de Móra hi estan subjectes per 30 dies; n'estàn exempts els d'Ascó, i també hi estan obligats els de Miravet i Benissanet (notes 304, 314 i 338 de la Tercera Part).

680. Aquest dret preferent de compra segons el dret romà, s'ha d'exercir en dos mesos (des que es comunica) (C., 2, 4, 66). CANCER afirma que de "iure communi quam municipalis", el "dominus a quo res tenetur in emphyteusim" té un dret de prelatió "sive retinendi rem pro pretio quod in re illa inventur" així com per a adquirir les millores obtingudes, i que l'ha d'exercir en 2 mesos "post denuntiationem sibi factam ab emphyteuta"; i ja si el senyor directe no vol recuperar el bé, aleshores, diu l'autor, tindrà 2 mesos més per a comunicar-ho a l'emfiteuta. Segueix CANCER indicant que aquells 4 mesos a Catalunya es redueixen a 30 dies "qui dantur domino ad utendum fatica", i passa aquell termini sense que "dominus usus fatica non fuerit", aleshores l'emfiteuta pot alienar el bé i pagar a aquell el lluïisme. Per contra si el senyor opta per la fadiga, aleshores adquireix el bé en ple domini pel mateix preu que se li havia ofert a l'emfiteuta, i l'ha de fer efectiu passats 30 dies a comptar des que ho declara (però no hi ha un límit). També afirma l'autor que el senyor directe no pot cedir el seu dret de fadiga per dret comú; tanmateix a Catalunya pot vendre'l "et ita per multas" segons una resolució de la Reial Audiència, però no podrà donar-lo per actes entre vius (ob. cit., I, XI, 45 a 53 i 59). FONTANELLA també s'hi refereix, i assenyala que per dret comú és un dret a exercir en 4 mesos, mentre que a Catalunya es redueix a 30 dies (ob. cit., IV, XVIII.I, 80). HINOJOSA per la seva part al·ludeix al deure del "colono" de demanar l'autorització del senyor directe per a poder gravar i alienar el predi, per mitjà en definitiva de la necessitat d'oferir-se'l

("que es lo que se llamaba faticha") (ob. cit., pàgs. 146 i 147). En tot cas sembla ser en un contracte de l'any 1094 (atorgat pel bisbe de Barcelona) el primer en el que la fadiga es fixa en 30 dies (CARRERAS, ob. cit., pàg. 21). En definitiva, si la pràctica general al Principat és que el dret de fadiga s'ha d'exercir en 30 dies, als nostres dominis del Temple i també al de Flix aquell es redueix a 10 dies; i als d'Entença és de 30 dies excepte si es pacta altra cosa. Això no obstant, en algun contracte del s. XVIII als dominis hospitalers observem que també s'aplica la fadiga de 30 dies: en l'establiment de les aigües de Camposines i de la llicència per a construir-hi molins, a la Comanda d'Ascó, atorgada a Bernat Padellàs l'any 1748, es disposa que el dret de fadiga serà per 30 dies; en la venda d'una heretat a Bot, el venedor declara que la finca es troba subjecta a fadiga de 30 dies; i el mateix ocorre en un altre acte de venda de Gandesa de 1804 (ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 632, fols. 211 a 222; AHT, Protocols Notarials de Tortosa, Sig. núm. 2719, Caixa núm. 1139, fol. 2; i AHLI, Protocols Notarials, Sig. núm. 575, fols. 1 a 5). En un o altre termini de totes maneres el senyor ha de prendre l'opció de si compra o si autoritza la venda; en el primer cas pagarà el preu que se li ha indicat (vegeu nota anterior, i concretament al cost. 19 de Tortosa que allí s'indica es manifesta que "dins aquells XXX dies eyl deu dir si's retendra o no; e si reten deu pagar tot lo preu; e si no vol retenir la cosa, deu-ho dir e (..) la venda feyrta passa al comprador ab qui lo venedor se sera posat del preu"). Això no obstant, a Barcelona, segons el cap. I del "Recognoverunt", tothom pot disposar dels seus béns en actes entre vius o en testament sense firma ni consentiment del senyor mentre no hi hagi frau; i el mateix regeix a Girona (l.8 i l.13 pel que fa a vendes, l.30 quant a l'empenyorament i l.38 i l.71 sobre la transmissió "mortis causa").

681. Així ho veiem en diversos contractes privats de compravenda d'immobles dels anys 1817, 1818, 1830; en tots ells es declara que es respecta entre d'altres el dret de fadiga que ostenta el senyor dominical i que no se li causarà cap frau. I en canvi en altre de 1833 ja no es fa cap declaració al respecte (AP de J. Àlvarez, docs. núms. 2 a 6). D'altra banda hem de dir que en aquells documents on es declara respectar els drets del senyor, no figura malgrat tot cap declaració senyorial o del batlle autoritzant les transmissions.

682. CYADC, 1, 4, 31, 2. Almenys a la nostra zona aquella equivalència del 10 per 100 solament s'estableix a la Carta de Benissanet de 1611, com veurem tot seguit; la regla general és el 2 per 100 com hem dit als dominis templers/hospitalers i de Flix, mentre que a la d'Entença serà de la tercera part (excepte si es pacta altra proporció). L'excepció la constitueixen els col·lectius sarraïns: a Ascó n'estàn exempts (paguen 8 diners per lliura per corredoria); a Miravet, Benissanet i Móra és la quarta part (notes 304, 314 i 338). CANCER per la seva part quan tracta de l'emfitèusi afirma que: de dret comú el senyor directe, per donació i per altres "titulis lucratis" té dret al lluïisme, fins i tot per llegat, per institució

d'hereu i talment per successió intestada; i a Catalunya també segons manifesta, però que és diferent (al fixat per dret romà del 2 per 100) i consisteix en 4 sous i 4 diners per lliura (diu que és la meitat del romà); l'única excepció al seu pagament seria quan es tractés de vendes forçades; i quan es refereix dels béns feudals aleshores (un exemple més de la confusió existent entre ambdues institucions), introdueix nous elements i al·ludeix a uns i altres: "Laudemium ex alienatione rei feudalis deberi domino directo quamadmodum ex alienatione rei emphyteuticarie"; que equival: a un 10 per 100 si s'aliena a títol lucratiu (a favor d'ascendents -excepte pares-, germans o estranys); i a un terç si és a títol onerós; no es liquida si l'alienació és a favor de descendents; si no es paga, el senyor pot emparar el bé si és un establiment feudal; si és emfitèutic no és possible atès que el senyor directe ha d'acudir al jutge; el paga l'adquirent del "rei feudali sive emphyteuticarie", si no hi ha costum en contra (per bé que a Barcelona és el venedor); i encara segueix tractant de l'emfiteusi, tot i que l'objecte del capítol del seu tractat es refereix als béns feudals (ob. cit., I, XI, 71, 72, 78, i XII, 3 a 7 i 27). Pel que fa a FONTANELLA. l'autor es limita a indicar que a Catalunya equival a la tercera part del preu o valor del bé (ob. cit., IV, XVIII.I, 81). Quant a altres codis: el cap. 43 de Lleida el fixa en el 2 per 100, a l'igual que l'XI de Tàrraga; als Costums de Barcelona és la tercera part en cas de venda segons els caps. 2 i 11, i 12 diners si es tracta d'un penyorament d'acord amb el cap. 12; però passa al 2 per 100 en el cap. 79 del "Recognoverunt" (obligant sols pels béns del rei), i el cap. 28 d'aquest darrer text assenyala que si l'obligat no paga el lluïisme aleshores haurà de satisfer el doble del que li hagués correspos; a Tortosa el senyor i l'emfiteuta s'han de posar d'acord, i no s'aconsegueix aleshores aquell pot optar per un lluïisme oscil·lant entre la dècima i la tercera part (CT., 4, 26, 4); a Perpinyà el cap. 53 disposa que el lluïisme o foriscapí es paga solament per venda, i si no se satisfà aleshores el senyor pot emparar el bé fins cobrar el seu dret o "directum sit ei firmatum de foriscapio"; a Girona el lluïisme equival a la tercera part o la meitat d'aquella tercera part (si el senyor no hi té dret retenció) (I.14 i II.90, II.128 i III.XXV); i a València és de la dècima part si el bé es ven, i la vintena si s'empenyora (cap. 3 de la rúb. XXIII del Llib. IV). Per la seva part, MONTAGUT incideix en que els "Libri Feudorum" (LF., 2, 54) imposava el comís del feu i la seva reversió al senyor en cas de que aquell s'alieni sense el seu consentiment; en canvi el costum de Barcelona solament exigia el pagament del lluïisme (La recepció, pàg. 107).

683. AHN, Comanda de Vilalba, Caixa núm. 8332, doc. núm. 26.

684. Nota 681.

685. Nota 682.

686. Se segueix en tot cas la norma feudal del cap. V de les "Costumas", i el criteri que indiquen CANCER i FONTANELLA, almenys pel que fa a la seva quantificació; d'altra banda com es diu solament es cobra en vendes, no en altres actes de disposició, com estableix la Constitució de 1359 (nota 682).

687. Al lloc de Flix s'ha de satisfer lluïisme quan es transmeten finques subjectes a fadiga, i solament són les que fan cens en diners.

688. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 68.

689. FERRO, ob. cit., pàgs. 139 i 140; i CANCER, ob. cit., II, II, 46 a 64.

690. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 2.

691. Almenys és el primer document al nostre abast en el que s'inclou aquella clàusula (és un establiment "in emphiteosim" d'una casa a Gandesa -AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 54-).

692. Als homes propis i sòlids ens hi hem referit a la nota 82; podem afegir que segons HINOJOSA justament el vassall és "homo proprius et solidus" del senyor ("es su hombre"), i tal denominació es refereix als homes de Senyoriu no adscrits a la gleba; aquells mots que ja s'usen en el període visigot expressen la relació de superioritat i l'autoritat del senyor així com la subjecció de l'home terratinent; ja la relació de dependència segons el mateix autor es constituïa per mitjà de l'homenatge com a acte formal i simbòlic de lliurament de la persona del vassall al senyor (aquell s'engellonava i posava les seves mans juntes amb les del senyor), acompanyat del jurament de fidelitat; i s'afegeix que la relació es formalitzava generalment per escrit com un mitjà de garantia per ambdues parts (ob. cit., pàgs. 104 i 110). En tot cas l'Usatge núm. 36 es refereix a l'home sòlid i indica que ha de servir al seu senyor segons el "seu poder o segons convinença" feta, havent d'estar sempre a la seva disposició front a tercers, i a canvi el senyor l'ha de protegir en tot temps. I allò mateix assenyala el cap. XXX de les "Commemoracions". D'altra banda l'exigència de l'homenatge es considera com un dels elements distintius de l'establiment feudal i l'emfitèutic, com afirmen CALLIS, MIERES, PEGUERA i VILAPLANA (MIRAMBELL, ob. cit., pàgs. 27 a 32); en definitiva defineixen el feu com una concessió "pro homagio facta", mentre que l'emfitèusi comporta una prestació censal. CANCER concretament manifesta que el vassall està obligat a jurar "fidelitatem et fecit obedientiam manuaem et prestat homagium" en raó de la jurisdicció del senyor (ob. cit., III, X, 28). En termes similars, CALASSO afirma que l'essència de l'institució feudal és d'una banda el deure de protecció del senyor envers el seu vassall, i d'altra la fidelitat que el vassall deu al seu senyor (Gli ordinamenti, pàg. 78).

693. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 13. En tot cas, HINOJOSA assenyala que l'home propi i sòlid pot desvincular-se del senyor per la seva única voluntat i deixar així de satisfer-li cap cens (ob. cit., pàgs. 109 i 110); tanmateix l'autor es refereix solament als homes sotmesos a senyoriu personal, no en raó de la terra com és el cas que ens ocupa, on els vassalls de la Torre de l'Espanyol estàn establerts sota el domini directe de l'Orde del Temple. D'altra banda, el cap. XXXV de les "Commemoracions" assenyala que a la Catalunya Nova l'home sòlid pot abandonar el feu i desvincular-se del senyor; però com dèiem a la Torre de l'Espanyol i a Horta com veurem la situació és una altra: els vassalls rebutgen el senyor.

694. Primera Part, pàgs. 61 a 67. En tot cas hem de dir que al llarg de la primera meitat del s. XIV el rei declara en successives ocasions que posa els homes d'Horta sota la seva especial protecció i jurisdicció (els anys 1326, 1328, 1331 i 1336); desconeixem el motiu i l'objectiu exacte d'aquelles resolucions reials, però es produeixen enmig dels conflictes que enfronten els vassalls amb l'Orde de l'Hospital, i suposem que el monarca pretèn assumir la plena possessió sobre aquells llocs, malgrat la possessió alodial dels cavallers santjoanistes (el cap. XXX de les "Commemoracions" indica que el rei ostenta la jurisdicció general a tot el Regne i sobre els seus naturals).

695. Nota 30.

696. Nota 209 de la Primera Part.

697. Caps. LXXXI d'Horta, 129 de Miravet i CXXIV de la Tore de l'Espanyol. FONT es refereix a la "batalla" com una ordalia, consistent en el "desafiament" del vasall al senyor o als seus oficials (Els usos, pàgs. 56 i 57). El mateix precepte apareix a les Cartes de població de Tortosa ("non faciatis mecum bataiam neque cum ullo seniore aut baiulo de Tortosa"), i Lleida ("et quod non faciatis nobiscum aut cum aliquo seniore vel baiulus llerde bataiam"). Ja al codi de Lleida el seu cap. 6 manté aquella prohibició, i igual que el cap. 9 de Tàrrrega; el de Tortosa també disposa que "batayles (..) no ha ne y deuen esser, ne si fan, ne si deuen fer" (CT., 9, 12, 1).; i el cap. 43 del "Recognoverunt" afirma que "nuyl hom no pot reptar altre de barayla en la Cort de Barcelona". Malgrat tot si els vassalls de senyor que són oprimits per ell se'n poden alliberar i ser acollits directament pel rei (CANCER, ob. cit., III, III, 375).

698. Podem veure un acte tingut a la Baronia d'Entença el 1670 en ocasió de la presa de possessió d'un nou duc de Cardona, representat per procurador: "poniendo cada uno de ellos (jurats i prohoms) las rodillas en tierra (donaren) el juramento y homenaje de fidelidad y naturalidad de mano y boca, conforme Usages de Barcelona, Constituciones de Catalunya (..) en virtud del qual juramento prometieron seran buenos y

leales y naturales vassallos y hombres solidos y afocados del dicho señor don Joaquin de Aragon (..) y d ela jurisdiccion civil y criminal alta y baixa, mero y mixto imperio (..) en señal de haver alcanzado la possession civil y criminal tomo las llaves de dicha carcel de manos de Pedro Juan Modico, lugarteniente de bayle, y abrio las puertas de dicha carcel y prendio a Pedro Vendellos de dicha villa y me metio dentro de la carcel y despues lo saco fuera dandole libertad" (OLIVARES, Comunitats, pàgs. 586 i 587). I tenim també altres i diversos exemples en actes de presa de possessió (vegeu nota 269 de la Segona Part), i Capbreus que se celebren encara el 1787 als dominis hospitalers. En un d'aquells actes possessoris (qualsevol) sempre intervé un procurador del nou senyor i el jurament de fidelitat i la prestació d'homenatge es produeix després de nomenar el batlle del lloc (fet que simbolitza l'assumpció de la jurisdicció civil), i així es recull en les actes: "Post hec autem et incontinenti post predicta dictam possessionem continuando et ad alia non se divertendo presente me dicto et infrascripto notario et testibus supradictis et aliis in multitudine copiosa, constitutus personaliter subexecutor una cum dicto domino fratre (..) dicto nomine in presbitarco parrochialis ecclesiae dicti oppidi de (..) et sedit dicto procuratore dicto nomine in quodam cathedra coreasea et incontinenti iusit (els jurats i altres veïns del lloc) (..) hominibus dicti oppidi quibus supra congregatis sub virtute iuramenti et homagii et sub fidelitate ac nauraliter quibus prestito eminentissimo domino magno magistro supradicte Religionis Sancti Ioannis Hyerosolimitanensis tenentur et stringantur quatenus ab inde teneant, habeant et reputent predictum dominum don (el comanador); pro eorum domino naturali dicti oppidi de (..) terminique eiusdem atque respondeant, pareant et obediant de se ipsis et de omnibus censibus, decimis, redditibi, emolumentis et aliis Universitatis dicti oppidi de (..) et termini eiusdem hacitenus respondere consuetis (..) Et incontinenti mandatum dicti domino executor preffati iurati et probi homines exequentes tam nostribus suis propriis quam vice et nomine predictae Universitatis et omnium vicinorum et habitores et singularius eiusdem oppidi de (..) presentium, absentium et futurorum fecerunt et prestarunt et quolibet eorum fecit et prestitit dicto domino fratre don (..) dicto nomine in manibus et posse suis sacramentum et homagium ore et manibus comandatum iuxta Usaticos Barchinonae, Constituciones generales Cathaloniae et alia iura patria quorum virtute et Religione promisserunt se esse bonos, fideles et legales vassallos de corpore et rebus dicto don fratre (..) tanquem comendatori idcti oppidi et Encomenda de Asco (..) eumque tenebunt in verum et naturalem dominum esga quem gerent bonum et gestum veram sinceram legalem que fidem prout unus quisque vassallu adstringitur faciatque tenet suo domino sibique respondere et obedire de ipsis et de omnibus censibus, redditibus, iuribus, obventionibus et emolumentis universis et aliis omnibus de quibus predecessoribus suis tam universaliter quam particulariter respondere consueverunt et tenebant".

699. Solament indiquem que l'expressió de "senyor jurisdiccional" apareix el s. XVIII; i pel que fa a la Baronia de Flix en el Capbreu de 1624 es procedeix segons manament dels "molt illustres senyors consellers y son Consell de Cent" de Barcelona, i es declara que tenen els termes i els posseeixen "per la Ciutat de Barcelona" i sota el seu domini i alou.

700. Notes 84 i 698.

701. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 18.

702. Nota 30.

703. En els actes de presa de possessió almenys abans de la Nova Planta intervenen els jurats i els prohoms consellers en nom propi i de la Universitat i un síndic tots ells especialment apoderats pel Consell General, i tots els actes es desenvolupen davant "multitudine copiosa"; això no obstant el jurament de fidelitat i l'homenatge el presten directament aquells càrrecs municipals, però en el síndic recau podem dir la defensa front el nou senyor dels privilegis de la comunitat, i concretament té unes intervencions especials en l'acte: així a la Baronia d'Entença el nou senyor comte de Cardona pren possessió de la jurisdicció: "tomando en sus manos una bandera de tafetan, la jugo a una y otra parte, y tambien desenbayno la espada vibrandola con su mano delante de todos; y tomando un puñado de tierra la esparcio, cerrando y abriendo la puerta del dicho portal en senyal de haver alcançado y aprehendido la possession de dicha villa, y su jurisdiccion civil y criminal, alta y baixa, mero y mixto imperio, y toda otra jurisdiccion y de todas y qualquier rentas, derechos frutos y emolumentos que su excelencia tiene en dicha villa. Y continuando el dicho procurador se fue en compañía de todos al lugar donde estava el castillo, que hoy esta derribado, diciendo y pregonando y repitiendo por tres veces Viva el señor don Joaquin de Aragon (..), respondiendos todos a una voz Viva, Viva, Viva"; a continuació el síndic representant de la vila que assisteix a l'acte, després de jurar-se fidelitat i prestar homenatge, declara: "Protesta la dicha villa y su sindico por ella de que no entiende ni quiere ser prjudicada en ninguna cosa, tanto y quando a las litted pendentas que cone l dicho excelentissimo señor duque tiene introducidas, como en la exaccion de sus creditos. Y generalmente entiende dicha villa y su sindico por ella se le guardes todos los derechos (..) y todos qualesquier otros privilegios y consuetudes escritos y no escritos" (OLIVARES, ob. cit., pàgs. 586 i 587). Pel que fa als dominis hospitalers en altres actes possessoris: una vegada que el representant senyorial ha accedit al lloc, es trasllada a la plaça i allí ordena "in signum iurisdictionis criminalis merique et mixti imperii quam dictus dominus fratre don (el comanador) in dicto oppido de .. habet et exercet", fa plantar "furcas de tribus arundinibus ubi pependi quondam chirotecam et incontinenti iam deparpendi havaginavit que ensem verberando et verum hevaginavit"; tot segui el síndic "protesta"

públicament i manifesta que "enten" que el senyor faci allò però que solament ho poden acceptar si "los presents actes no li sia en perjudici de los privilegis" de la Universitat; a continuació el delegat senyorial procedeix a designar el batlle i els nous oficials senyorials "in signum possessionis iurisdictionis civilis", i a aquells els fa jurar contestant a la vegada a aquell requeriment del síndic local que exerciràn els seus càrrecs bé i lleialment "servando dicto domino comendatori (...) iurisdictionem et iura sua et Universitati, iuratis et singularibus personis dicti oppidi de (...) presentibus et futuris, preivilegia et capitula aposita in instrumentis que dicta Unversitas habet, tenet et posidet"; també quan s'ha fet el jurament de fidelitat i s'ha prestat l'homenatge per aquells representants municipals, el mateix síndic torna a manifestar que tal fet de prestar "sagrament de fidelitat y que les rendes pagarien" no pot ser contrari als privilegis, als capítols de Costums i sentències reials que regeixen la comunitat; i en aquest cas el procurador senyorial respon immediatament que "no enten en manera alguna perjudicar ni agravar a la dita Universitat en la present possessio en cosa alguna, ni tal es son animo, sino es fer y continuar lo que los antecessors an fet, continuat y observat, sens donar nilevar cosa alguna". Recordem que el dret a treure l'espasa ja constituïa la facultat de castigar als delinqüents segons el jurista Ulpià (nota 107). Després de 1716, en els actes possessoris que se celebren intervenen el batlle, sots-batlle i els regidors i a partir de 1760 (quan es crea el càrrec) el síndic procurador general, i almenys en uns actes de 1780 el comanador assumeix la jurisdicció civil i criminal segons el ritual que abans hem vist ("de la jurisdiccion y derecho criminal, mero y mixto imperio (...) en igual forma y con las mismas ceremonias y formalidades que la havian tomado y acostumbraban tomar sus antecesores comendadores"). Aleshores tots aquells càrrecs municipals com a "Ayuntamiento" declaren que prestaràn "juramento de homenaje y fidelidad" segons "Constituciones de Cataluña y Usos de Barcelona," prometent ser bons i lleials vassalls i satisfer tots els censos, delmes i altres drets que corresponia al'Orde i al comanador, però si abans el representant senyorial jura que tindrà i guardarà els privilegis, "usos, practicas y costumbres" que l'Orde els havia concedit i confirmat representant); i acte seguit el delegat del nou comanador jura tot allò que hem indicat (AHN, Comanda d'Ascó, Caixa núm. 8172, doc. núm. 13; publiquem com Apèndix VI les actes d'Ascó i Vinebre, pàgs. 1510 a 1522). Pel que fa als Capbreus, normalment intervenen els jurats i uns prohoms "deputats del Consell Ordinari de la Vila" o directament pel General, aportant una certificació estesa per l'escrivà del Consell (acreditant les fulles del "Llibre del boto" en el que es conté l'acta); i en primer lloc després de recollides les declaracions del senyor o del seu procurador, aquells venen a contestar una a una les manifestacions senyorials reiterant allò exposat o tal vegada ampliant-les o fins i tot corregint-les, però pel que ens afecta en aquest cas reconeixen la jurisdicció civil i criminal i el mer i mixte imperi que ostenta la Senyoria (diguem en tot cas que solen ser més detallats en tant que acostumen a

fer constar que gaudeixen del privilegi de prohoms i com es tramiten les causes judicials aspectes aquests que la declaració senyorial normalment omet).

704. En actes de 1732 i 1736 encara es fa esment als codis de Costums (Miravet i Horta -notes 118 i 91 de la Segona Part, respectivament-); però a partir d'aquelles dates s'omiteix tota referència a codis de Costums i ja solament es fa esment a les Ordinacions municipals.

705. Nota 35 i 698.

706. Per exemple en els actes de 1780 d'Ascó referits a la nota 703, el jurament de fidelitat i l'homenatge es presten segons aquest ritual: "Los sobredichos bayle, sosbayle, regidores y procurador general y representado el Comun, Unversidad y singulares personas, vecinos y havitadores de la enunciada villa de Azcon, particular y separadamente juraron en poder y manos del citado apoderado por Dios Nuestro Señor y sobre la santa cruz de su sagrada Religion que llevaba pendiente al pecho, segun los Usos de Barcelona y Constituciones de Generales de Cataluña, que seran buenos vasallos, fieles y leales del illustre señor fra (..) su comendador y dueño temporal en virtud de la bula y nombramiento precitado, y piden les tenga prontos a contribuirle con todos sus justos y debidos derechos en la misma forma que lo han hecho con los antecesores señores comendadores sus antecesores". D'altra banda, a Girona segons el cap. XLIX de la recopilació de MIERES, l'home d'alguà ha de prestar jurament i homenatge de fidelitat al senyor del castell on resideix.

707. Nota 703. En tot cas el senyor ha de jurar i respectar els "statuta et privilegia" de la Universitat, tot i que puguin estar en desús (CANCER, ob. cit., III, XIII, 324).

708. CARRERAS, ob. cit., pàg. 15, i BROCA, ob. cit., I, pàg. 242. Tanmateix, mentre el document que citen aquells autors és de 1068, BONNASSIE en presenta un altre de l'any 1045, en el que ja apareix l'expressió d'home "solidus" i per tant amb aquella càrrega (ob. cit., II, pàgs. 191 i 192). Vegeu també les notes 82 i 692, i recordem que ja l'Usatge núm. 36 disposa que un vassall sòlid no pot tenir més d'un senyor a no ser que el primer l'autoritzi.

709. Notes 673 i 674. El mateix principi estableixen els Costums de Tortosa pel que fa als béns emfitèutics, sota pena de pèrdua del bé (CT., 4, 26, 20).

710. Notes 82 i 167.

711. Tanmateix, els vassalls dels Ordes del Temple i de l'Hospital no poden abandonar el lloc sense llicència senyorial almenys segons actes del s. XIV sota pena de perdre llurs béns (notes 716 i 717).

712. Nota 708.

713. Nota 667.

714. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 45.

715. Aquests terratinents declaren: "Nos autem Petrus de Monteolivo et Sibilia, eius uxor, et Ali Olzinela predicti, quisque nostrum insolidum per nos et omnes nostros vendicionem hereditatem et iurim quas et in dicta insula habemus (..) concedimus, aprobamus et confirmamus bona voluntate et ex certa sciencia non inducti minis vel terroribus vel mandato alicuis nec vompulsi in aliquo, et absolvemus atque imperpetuum difinimus vobis dictis emptoribus et vestris quicquid juris in dicta insula habemus vel habere debemus recione hereditatis nostre vel proprietatis vel possessionis alicuis. Ita quod de cetero aliquo tempore nullam contra vos vel homines in dicta insula habitatores vel excolentes vel aliquid aliud facientes, mevebimus questionem vel demandam per nos vel etiam per interpositam personam, in iudicio vel extra iudicium".

716. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 74. D'altra banda, el cap. VII de les "Costumas" ja assenyala que el feudatari no pot deixar lliurement el feu.

717. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 692, doc. núm. 48.

718. HINOJOSA afirma que "el más precioso atributo de la libertad personal, la facultad de elegir domicilio y profesión, faltaban al hombre de remensa. Estaba ligado al predio que cultivaba con tan estrecho vínculo que no le era lícito abandonarlo sin consentimiento del señor, el cual o le concedía gratuitamente la libertad, caso de que he visto pocos ejemplos, o se les otorgaba mediante un precio de rescate. Consecuencia de la obligación ineludible del payés poseedor de manso de residir en el predio era la facultad del señor enajenarle juntamente con la tierra y el derecho a reivindicarle cuando lo abandonaba". Ja sobre el deure de residir l'autor assenyala que és un deure que s'estèn considerablement a la darrerria del s. XII i primeria del XIII pels Bisbats d'Urgell i Barcelona; justament al.ludeix a homes lliures que s'estableixen en aquells dominis, però que tot i gaudir de plena llibertat "la menoscababan al tomar tierras en arrendamiento perpetuo, obligándose a residir en ellas constantemente, reconociendo el señorío del propietario, colocándose de este modo bajo su dependencia personal y asimilándose en lo esencial a los terratenientes adscripticios de origen y condición más o menos servil"; i expressions com "habitantes. existentes, commanentes, commorantes,

stantes" s'expressa la perpetuïtat de la residència en el predi (ob. cit., pàgs. 100 i 205 i ss.). HINOJOSA es referix als pagesos de remensa, i nosaltres ens referim a una zona de la Catalunya Nova on en principi s'hi estableixen homes lliures; tanmateix aquella llibertat com venim veient va sent limitada: se l'obliga a residir com veurem en Cartes de població i en documents d'establiments particulars; si vol canviar de domicili ha de demanar llicència al senyor, fins i tot dins del mateix Senyoriu, almenys és així si vol mantenir els seus béns, doncs en altre cas li seràn confiscats; i el senyor el pot reivindicar si fugia del seu districte (nota 84). Però també hem de dir que aquests requisits i prerrogatives sols els constatem fins el s. XIV, sense perjudici de que com és habitual per exemple en Capbreus fins els del s. XVIII els vassalls prometin entre altres coses que residiràn al lloc; sense oblidar com veurem que les Cartes de població del s. XVII insisteixen també en el deure de residir i de treballar les terres. D'altra banda, CANCER assenyala com una norma aplicable tant als establiments feudals com als emfitèutics, que l'"homo proprius" no pot abandonar el bé i que s'hi ho fa haurà d'esmenar al senyor, i que és un deure dels vassalls residir "in propria patria vassallorum" sense que es pugui permetre "quod cum maximo detrimento vagentur de uno loco ad alium locum" (ob. cit., III: I, 184 i 185; i XIII, 228). En canvi segons el cap. 27 de Perpinyà, els seus veïns poden "mutare stationem suam et domicilium" allí on vulguin, "infra provinciam vel extra", sense impediment i conservant llurs possessions i rendes. Encara ens hem de referir als sarraïns de la nostra zona, doncs els de Benissanet, Miravet i Móra paguen un tribut anual per persona i altre quan es van a casar (fins i tot les prostitutes sarraïnes han de satisfer una taxa), amb l'obligació de no abandonar el lloc sota pena de pèrdua dels béns.

719. Nota 329. Això no obstant, malgrat una segurament major llibertat, els vassalls d'Entença l'any 1670 també es comprometen en ser vassalls lleials i residir al lloc ("afocados") (nota 698).

720. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, doc. núm. 116.

721. Notes 264 a 267.

722. Nota 691.

723. Nota 30. En tot cas també hem de dir que el jurament de fidelitat que sí s'exigeix sempre ja constitueix per sí l'assumpció d'uns deures i unes càrregues; el jurament és en sí una garantia personal, en una societat en la que el perjuri es castiga com un fet greu. D'altra banda, tal deure de fermar dret típicament feudal també, es recull als Usatges de Barcelona per a assegurar la fidelitat del vassall i la seva col.laboració; ja el seu incompliment pot comportar l'empara del feu (Usatges núms. 29, 38 i 41, i notes 166 i 167); també el recullen els Costums de Tortosa a càrrec d'aquells que tenen béns "a sens per altre o a certa part" i com a garantia

per si "hom se clamara d'ells" (CT., 1, 1, 4); el cap. 30 del "Recognoverunt" disposa que el terratinent pot obligar en ferma de dret el bé que posseeix pel senyor; i segons el cap. 6 de Perpinyà els homes del lloc estàn obligats a fermar dret "vel facere ratione suarum personarum vel rerum" al senyor per raó dels béns que posseeix per aquell.

724. BONNASSIE, ob. cit., II, pàgs. 41 i ss. A part hem vist com els sarraïns de la Baronia d'Entença estàn obligats a obres i treballs diversos; els de Benissanet i Miravet han de treballar les terres del senyor almenys 4 dies l'any i prestar el servei de jorada 3 vegades l'any, a més de dur al castell els drets de la verema i pisar-la per a fer el vi; a Ascó i Flix en canvi no estàn subjectes a cap d'aquelles càrregues.

725. Sobre aquestes prestacions vegeu HINOJOSA, ob. cit., pàgs. 185 i ss. En concret pel que fa a la jora o jorada, hem de dir que hi estàn obligats els sarraïns de Miravet i Benissanet per 3 dies l'any (nota 304 de la Tercera Part i l'anterior d'aquesta Part).

726. La documentació figura als Capbreus (nota 31).

727. Vegeu HINOJOSA, ob. cit., pàg. 186. I afegim que els sarraïns de Miravet i Benissanet també estàn obligats a prestar aquell servei dedicant-hi 4 jornals l'any i rebent 3 pans (nota 304 de la Tercera Part).

728. Segons HINOJOSA són les capitulars franques de caràcter general i les destinades als hispànics refugiats a la Septimània les que imposen l'obligació del servei militar a tots els homes lliures; però hi havia que distingir entre "la hueste y la cabalgada": el primer servei era de llarga durada i lluny del lloc de residència; i el segon solament era per un dia o un període curt de temps. Afirmar que era obligatori d'acord amb l'Usatge "Princeps namque", i que a més del servei personal comportava el "de bagajes" (ob. cit., pàg. 123). BONNASSIE per la seva part refereix que una de les obligacions vassallàtiques la constitueixen els serveis militars que s'han de prestar: es refereix a l'host com servei de guerra, i a la cavalcada com un servei per a intimidar els pagesos a satisfer els seus tributs o complir els seus deures; i afirma que el vassall sòlid els ha de prestar obligatòriament sense límits i a requeriment del senyor, mentre que els que l'autor nomena "simples fidels" dependrà dels compromisos signats (ob. cit., II, pàgs. 211 i 212). FONTANELLA també hi al·ludeix i assenyala que: l'host és una "congregatio gentium pro longiore tempore" i que és un deure general; i la cavalcada ja ho és per "unum diei, vel unius certi termini", per a fer una guerra o per a "executione iustitie", contra uns homes o un castell (ob. cit., IV, XVI, 3, 4 i 6). Per últim veiem: com els veïns de Tortosa són exempts d'host i cavalcada (CT., 1, 1, 5); mentre que el cap. 89 del "Recognoverunt" reconeix el deure d'host, però disposa que no n'estàn subjectes els homes majors de 80 anys, ni les dones vídues ni els pobills; i a Girona els homes han d'anar "ad exercitus, hostes

et cavalcatas (excepte si s'ha de perseguir clergues i altre individus privilegiats) (III.XLIV). Per últim veiem com els jueus eximeix del servei militar als menors d'edat i als majors de 60 anys (RABBINOWICZ, Législation civile, IV, pàg. XXXVI).

729 LLOBET, ob. cit., fol. 177.

730. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 692, doc. núm. 47.

731. Nota 30.

732. Tot senyor directe pot exigir als seus vassalls i censataris, per raó de la relació feudal o del contracte emfitèutic, que capbreuin o reconeixin davant seu o del seu tribunal els drets que en deriven (FERRO, ob. cit., pàg. 141). En el mateix sentit, HINOJOSA afirmava que l'arrendatari perpetu, lliure i de remensa, devia declarar sempre que fos requerit les terres i les càrregues que tenia, personals i reals, confesant i reconeixent en definitiva el domini del senyor (ob. cit., pàg. 153). I tal dret a capbreuar es reconeix a Tortosa quan s'indica que l'emfiteuta sempre és obligat a "mostrar les cartes del sensal" quan és requerit per a fer-ho; i el mateix ocorre a Girona (I.37 i II.80).

733. AHCB, Consellers XII, Lligalls núms. 5 i 7 bis, doc. núm. 67.

734. AHN, Comanda d'Horta, Capbreu núm. 182 (visita senyorial de 1628).

735. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 7 bis, doc. núm. 6.

736. AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 5.

737. SERRANO, La Torre, pàg. 55, i nota 329.

738. Nota 31.

739. Nota 681. HINOJOSA solament s'hi refereix com a dret senyorial a autoritzar la venda o gravamen dels immobles que posseeixen els vassalls (ob. cit., pàg. 148).

740. "Cum facultate et litentia domini comendatoris seu gubernatoris de Ascó, domini comendatoris vices generalis mihi concessa vendendi et alienando dicta bona (..) ut constat ex eius decreto recepto per (..) notarium" (1720) (APTE, Liber, fols. 161 i 162); "El infra firmando procurador jurisdiccional de la Encomienda de (..) apruebo el contrato que narra esta escritura, salvando siempre los censos pertenecientes a mi ilustrisimo principal" (1789) (AP de M. Borràs, doc. núm. 2).

741. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 690, docs. núms. 16 i 19.

742. Vegeu pàgs. 935 i 936.

743. La disposició complementària 7 de la Carta de població d'Ascó (de 1616) és prou explícita quan estableix que solament podran establir-se al lloc aquells que siguin autoritzats expressament pel comanador.

744. HINOJOSA al·ludeix a les conseqüències de la manca de pagament dels censos, i afirma que el senyor directe no pot en aquell cas "privar de la finca al colono, a menos que por contrato se hubiese convenido lo contrario o existieran costumbres locales sobre el particular"; però pot exercir el dret d'"empara", que designa tècnicament la facultat d'embargar el predi per a cobrar-se les rendes adeutades; i en canvi, bé que referint-se a l'home de remensa, el senyor podia expulsar-lo del predi si aquell es negava a prestar-li homenatge (ob. cit., pàg. 151). Però almenys en el nostre cas ens trobem davant d'unes relacions feudo-emfitèutiques, per la qual cosa per mitjà del dret feudal el senyor pot confiscar els béns per exemple quan es deixa de treballar i d'explotar la terra cedida, com hem vist a la nota 663; ben cert és que d'una banda les Cartes de població exigeixen fidelitat establint un compromís feudal orientat també al compliment dels deures referents a la terra que se cedeix i al pagament dels tributs (tot i que tal establiment sigui emfitèutic), i a part ja des del s. XIII els contractes d'establiment reconeixen a favor del senyor el dret de "comís". Pel que fa al comís segons CANCER a Catalunya solament s'admet per 3 causes: si el vassall nega el domini del seu senyor; si aquell aliena el bé com a alodial; i quan el pagès no habita el mas establert (entendem que es refereix també al fet de deixar de treballar les terres) (ob. cit., I, XI, 10 i 12). Ja els Costums de Tortosa centrant-se en els establiments emfitèutics disposen: es perd el bé per impagament del cens en 3 anys, però s'ha d'acudir a l'autoritat judicial atès que el desnonament i recuperació del bé s'han d'obtenir per sentència; malgrat l'anterior, el senyor sempre pot compel·lir pel seu compte a l'emfiteuta perquè li pagui els censos adeutats i fins i tot procedir al tancament de portes per "sa propria auctoritat" i embargar-li els honors i els fruits, fins que sigui satisfet; si l'emfiteuta "eleg altre senyor" perdrà el bé; el mateix ocorre si es ven o grava el bé sense consentiment del senyor (CT., 4, 26, 3, 7, 20 i 21). A Girona es preveu el comís pel que fa a la vinya que no es treballa durant 3 anys i sense justificació (I.48); i si no es paga el cens, el senyor pot "abstrahere portes" del deutor per la sva pròia autoritat (II.81 i III.XIX.7).

745. És el dret del senyor feudal a recuperar la possessió del feu quan vulgui, i que amplament preveuen: els Usatges núms. 30 i 42; i els caps. I a VI, VIII, IX, XIV i XX de les "Costumas".

746. Els primers documents on es fa esment al dret senyorial d'empara són: a) Un establiment perpetu d'unes terres i altres béns que l'Orde de l'Hospital posseeix a Ascó, l'any 1274: Es preveu expressament l'empara pel cas d'impagament del cens, però en el sentit de recuperar el ple domini i no com a simple embargament; talment s'estableix el confiscament i la recuperació de les finques per part del senyor directe si l'establert incompleix el deure que se li imposa de no alienar-los (sols se li permet fer-ho a favor de descendents en línia directa); b) Altre establiment de 1280 es limita a recullir els drets de l'Orde del Temple que l'estableix, i entre ells cita el de "emparamento" (AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 10, i Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 54). A la nota 663 presentem un establiment de 1543, i en ell es fa esment als drets del senyor directe i se cita el d'"empara"; però recordem que justament aquella finca havia estat confiscada a la família del beneficiari per haver-la deixat ermar.

747. AHN, Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 10. El document compleix tots els requisits dels que es denominen establiments emfitèutics, bé que la fórmula és de "damus et stabilimus"; i d'altra banda recordem que CANCER assenyala que en contractes emfitèutics el senyor directe en el cas d'impagament del cens no podia actuar per la seva pròpia autoritat, sinó que devia d'acudir davant del jutge (encara que fos el que ell mateix hagués nomenat) (ob. cit., I, XII, 6 i 7).

748. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 197, fol. 72.

749. BONNASSIE, ob. cit., II, pàg. 62. Dret a forçar que en tot cas hem de distingir de l'anomenat "ius maletractandi", sancionat per les Corts de Cervera de 1202, segons el qual els senyors podien maltractar llurs vassalls arbitràriament i privar-los de llurs béns (HINOJOSA, ob. cit., pàgs. 113 i ss.). D'altra banda: els Costums de Tortosa i els Furs de València es refereixen a la "força e de violencia" però en relació amb la possessió de béns i sobre quan els veïns en "son gitats" en termes pràcticament idèntics (CT., 8, 1; i Furs, 8, 1); en canvi el cap. 4 de Lleida disposa que el senyor ni el seu batlle no exerciràn "ullam forciam vel districtum" contra les possessions ni les persones dels veïns.

750. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, doc. núm. 107.

751. Vegeu pàgs. 960 i 961.

752. Vegeu HINOJOSA, ob. cit., pàgs. 220 a 225. Ja pel que fa a altres codis: el cap. 167 de Lleida declara que "de intestatis et exorquiis et cucuciis non utimur et quibusdam aliis" (en canvi Tàrraga, text posterior a l'anterior i que preveu les mateixos fonts supletòries del dret local, no es recull l'excepció dels mals usos quan s'esmenten els Usatges - cap. XXIV-); a Balaguer s'eximeix d'exòrquia, intèstia i cugúcia en una Carta

concedida el 1174 (cap. 2); el cap. 8 dels Costums de Barcelona assenyala que de "mobilibus habeat dominus tercium quod dicitur in usaticis: de exorchis et intestatis"; tampoc regeixen a Perpinyà (cap. 1). Vegeu també la nota 234 de la Segona Part, i la 724 anterior d'aquesta Part.

753. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 614, doc. núm. 176.

754. Cap. CXXIV.

755. ROMERO, El señorío, pàg. 554 nota 140.

756. HINOJOSA, ob. cit., pàg. 180.

757. ELIAS i FERRATER, ob. cit., pàgs. 144 i 145.

SECCIÓ SEGONA: LA SENYORIA I LA UNIVERSITAT

L'establiment dels nous nuclis de població comporta també el d'una organització senyorial que serà paral·lela a altra comunitària que es va constituïnt i que a la vegada estarà subordinada i sota el control de l'anterior; a més cal tenir present que el senyor ostenta també l'administració de justícia. Així:

- L'organització senyorial s'estructura amb un sistema jeràrquic, amb diferents agents, molt sovint dirigit per un procurador o un governador senyorial amb facultats dominicals i jurisdiccionals.

- I la comunitat per la seva part i després d'un relatiu llarg procés també s'organitza, però en aquest cas és en un règim assembleari, amb uns càrrecs i uns oficials que podem definir com de municipals, al cap davant dels quals se situen els jurats com a màxims representants del col·lectiu. En tot cas, com veurem, els agents senyorials controlen l'activitat i la gestió comunitària.

Anem a tractar doncs sobre les organitzacions senyorial i comunitària, així com a l'exercici i administració de la justícia que examinem per separat atesa la vinculació que hi acaben tenint els representants municipals.

I. L'ORGANITZACIO SENYORIAL

Cada Senyoriu requereix d'una organització i una estructuració determinades que assegurin els drets i les prerrogatives senyorials, sens perjudici de l'establiment com dèiem d'altre sistema comunitari que representi els interessos dels vassalls.

A) L'organització senyorial

Podem parlar d'una organització senyorial ordenada jeràrquicament de manera piramidal, al cap damunt de la qual es troba el senyor o baró, laic o eclesiàstic.

Hi ha una certa coincidència entre els esquemes organitzatius dels Senyorius laics i els eclesiàstics:

- Acostuma haver-hi un lloctinent senyorial almenys fins els s. XIV i XV segons el districte, quan apareix la figura del procurador general del senyor; encara aquell representant senyorial a partir del s. XVI rep indistintament aquell títol i el de governador general, mentre que el s. XVIII sol usar-se la denominació de procurador jurisdiccional. Amb una o altra denominació el càrrec té delegades pràcticament totes les funcions dominicals i jurisdiccionals sens perjudici dels casos en què ha d'intervenir directament i exclusivament el senyor.

- Trobem també el batlle local que acaba assumint les funcions de jutge ordinari del lloc, i sempre assistit d'un sots-batlle o lloctinent.

- Finalment tenim un relativament ampli conjunt d'oficials, amb funcions administratives, governatives, judicials, etc.

Exposem aquí doncs quina és l'organització senyorial que s'estableix en els diferents districtes de la nostra zona, i després examinarem aquella que es disposa amb caràcter comunitari a cada lloc. Sovint ens trobem però amb una certa co-responsabilitat entre ambdós règims, de manera que en casos uns oficials determinats no tenen prou definida la seva naturalesa senyorial o municipal, i així poden ser nomenats per la Senyoria però a càrrec de la Universitat, o poden assumir tasques en tots dos àmbits, etc., i encara depen de cada lloc.

En tot cas hem d'advertir que es produeix un cert paral·lelisme entre l'organització senyorial i la comtal o reial del Principat, usant-se moltes vegades la mateixa denominació per a càrrecs de naturalesa similar en els àmbits respectius (1).

A.1 El lloctinent del senyor

El lloctinent del senyor constitueix un càrrec de delegació: el senyor confia i encomana l'exercici de les seves facultats dominicals i jurisdiccionals a altra persona.

La seva aparició a la nostra zona segons la documentació que tenim es pot situar el s. XIII. Les primeres notícies que tenim del càrrec provenen dels dominis templers i en relació amb el mestre provincial del Temple a qui representa, però intervé en molt comptades ocasions; a més del de lloctinent, aquell màxim representant senyorial també rep el títol de "vices gerens" o "gerens vices". Aquest delegat intervé acompanyant al mestre provincial de l'Orde i altres cavallers, o directament en nom del seu principal, tant concedint establiments d'immobles com atorgant privilegis de naturalesa diversa, però sempre assistit i amb el consentiment d'altres comanadors i frares templers (2); tanmateix no tenim constància de que administri justícia.

En el període de transició entre 1308 i 1317, abans de que els dominis del Temple a la nostra zona es lliurin a l'Hospital, el rei designa un "administrador" especial, amb facultat d'establir la població i de concedir privilegis. En canvi quan Jaume II ha recuperat els antics dominis d'Entença i abans de constituir el Comtat de Prades, en tant que territoris sobre els que ostenta el ple domini, hi designa un procurador (3).

A partir de 1317, quan l'Orde de l'Hospital s'ha possessionat dels antics dominis templers segueix apareixent un "vices gerens" del castellà d'Amposta, o un "locum tenens" o un "gerens" del senyor directe, tots ells delegats en absència, amb atribucions generals dominicals i poden concedir privilegis, però tampoc no ens consta que administrin justícia (4).

En qualsevol cas, aquells càrrecs sempre els exerceixen membres de l'Orde.

Diguem també que la lloctinença als dominis de l'Hospital inclou talment el regiment de l'Orde: l'any 1392 l'aleshores lloctinent del castellà d'Amposta, fra Francesc Chamartí, autoritza l'incorporació a l'Orde d'un nebot d'altre cavaller, acreditat que és fill de legítim matrimoni i que es troba "sanus et integris"; s'ordena que ingressi a l'Orde segons la solemnitat "ut moris", i sigui rebut i se li assigni "stagium" a la Batllia de Miravet (5).

D'altra banda, en el cas de la Baronia d'Entença almenys l'any 1439 exerceix el senyoriu "Johanna Gonsalva Ximenez Carenos, per la gracia de Deu comtessa de les Muntanyes de Prades, en nom nostre propi e com a procuradora general de l'egregi senyor don Johan Ramon Folch de Cardona, comte del dit comdat, nostre car marit" (6). Aquí és l'esposa del comte la que assumeix la lloctinença als dominis de la Baronia d'Entença i del Comtat de Prades, i entenem que ho és per i en absència del seu marit, usant el títol de procuradora general.

També és habitual als dominis hospitalers designar un procurador que rep el mateix nom de "general" (segurament per l'amplitud o la naturalesa de les funcions delegades) per a representar al senyor en actes com ara la presa de possessió, la celebració de Capbreus o de visites al Senyoriu; aleshores sol indicar-se que tal procurador ha estat "electe y deputat" pel senyor segons poders especials (7).

Aquests procuradors especials nomenats en absència del titular del domini, com ara als districtes hospitalers o al d'Entença, constitueixen de fet un tipus de lloctinents especials i particulars per a uns actes molt determinats.

Lloctinent o procurador que també cal distingir d'altre que igualment es denomina "procurador general" i que és el primer oficial senyorial dins l'escala jeràrquica en la s'organitza el Senyoriu.

A.2 El procurador general del Senyoriu

El s. XV desapareix la figura del lloctinent o vice-gerent o procurador general com a institució més o menys permanent, sens perjudici de que se'n designi un per a uns actes determinats.

Això no obstant, apareix altre "procurador general" ja com un oficial superior representant de la Senyoria bé que sense l'amplitud de les competències que gaudiria el lloctinent. Aquest procurador general coexisteix amb l'altre del mateix nom que és substituït del senyor en cas d'absència i que actua en nom d'ell (membre del mateix Orde o de la seva

família); però les funcions d'aquest oficial seràn les corresponents a les del primer oficial senyorial del districte, amb el comandament sobre els oficials senyorials restants, responsable de la seva gestió i coordinació i que ostenta algunes funcions jurisdiccionals d'acord amb la documentació que coneixem.

A la Batllia de Miravet el 1495 hi trobem un cavaller hospitaler com l'"alcaydi et procurador" del castellà d'Amposta "in dicta Comanda", que intervé en nom del senyor en el Capbreu que se celebra als llocs de Ginestar i Rasquera, i rep l'homenatge i jurament de fidelitat que li presten els jurats de les Universitats respectives (8).

És ja els s. XVI i XVII que el càrrec en qüestió i arreu rep la denominació definitiva de "procurador general" i que aquesta s'alterna amb la de "governador" o talment "governador general"; i el s. XVIII passa a titular-se almenys als dominis hospitalers "procurador jurisdiccional" al mateix temps que el comanador ha passat de ser "senyor natural" a "senyor jurisdiccional".

Justament als Capbreus dels s. XVII i XVIII tinguts als dominis hospitalers es reconeix la facultat senyorial de designar procurador:

- El 1606 a la Batllia de Miravet es declara que el castellà d'Amposta pot designar un procurador general que a més ha de residir a Miravet.
- El de 1607 de la Comanda d'Ascó es declara que el comanador pot "constituir procurador general".
- I en el 1780 de la Batllia de Miravet es reconeix que el castellà és "dueño jurisdiccional (per) su dignidad" dels llocs de la Batllia i com a tal pot designar procurador jurisdiccional i batlle.

En relació també als dominis hospitalers hem d'afegir que almenys a la primeria del s. XVII el procurador general de la Comanda o Batllia no ha de ser forçosament eclesiàstic, mentre que aquells procuradors especials representants senyorials o en actes particulars com ara la presa de possessió del Senyoriu, són membres de l'Orde (9).

Pel que fa a les Baronies laiques, almenys a la de Flix veiem procuradors que són ciutadans de Barcelona, però també ho poden ser veïns de la mateixa Baronia (10).

Talment cap la possibilitat que l'oficial procurador general rebi a part una delegació específica per exemple per a celebrar Capbreu al districte, com ocorre a Flix els s. XVI i XVII:

- El 1555 el "procurador de las Baronies de la dita Ciutat" de Barcelona és "deputat" especialment per a capbreuar en aquella de Flix, amb poders

especials dels consellers i Consell Ordinari "de trenta-sis prohomens" concedits el de 16 de març del mateix any.

- El 4 de novembre de 1623 la Ciutat apodera especialment al seu procurador a la Batllia com a "deputat per los dits molt illustres senyors consellers y son Consell de Cent" perquè capbreui, cosa que es fa l'any següent 1624 (11).

El procurador general segueix sent una espècie de lloctinent del senyor, que es designa i exerceix determinades funcions en substitució d'aquell; però que sens dubte estàn delimitades en l'acte de nomenament i apoderament.

La referència més antiga al càrrec de procurador general com a tal ens prové de la Baronia d'Entença i és de 1400, quan en atorgar-se un privilegi a l'Universitat de Tivissa s'assenyala que les apel.lacions contra les sentències del batlle les resol el senyor o el seu procurador general o el lloctinent d'aquest últim. I tenim altres testimonis del mateix domini dels anys 1402 i 1439, quan el senyor o la seva esposa (com a lloctinent o procuradora d'aquell) després de concedir diversos privilegis, ordenen que aquell oficial els respecti i observi (12).

Pel que fa a la Baronia de Flix, també tenim una referència de 1464 quan se li ordena que respecti altre privilegi concedit a la Universitat de Flix sobre l'elecció del batlle general de la Baronia (13).

Com a funcions ja hem dit que n'exerceix de dominicals i jurisdiccionals, les que són pròpies del senyor, però cal concretar-les segons els districtes. Potser sigui als dominis hospitalers on es produeix una delegació total o qüasi, sobre tot el s. XVIII en què observem que els senyors acostumen residir fora del domini (14); en aquest cas tenim constància d'unes designacions fetes el 1743 a la Comanda d'Ascó i dues de 1778 i 1783 a la Batllia de Miravet:

- A la primera, és justament un apoderat especial del comanador d'Ascó qui designa a Ramon Domènech, veí de Vinebre, com a procurador jurisdiccional de la Comanda i sense fixar cap límit temporal al càrrec. L'acte de nomenament destaca del designat el seu "celo, calidades y demas circunstancias que concurren" en la seva persona, i li concedeix les facultats i atribucions següents: li dóna "la jurisdiccion necesaria y los poderes, autoridad y facultades correspondientes y que han tenido y gozado y exercido sus antecesores y que tocan y pertenecen al dicho empleo de tal procurador jurisdiccional, (..) atendiendo a la defensa de los derechos y jurisdicciones de aquellos y que haga y exerza todas y qualesquiere diligencias y actos de jurisdiccion en la forma y como mas bien lo pueda hazer"; així mateix podrà "nombrar y nombre el referido (..) vayles, sos-vayles y demas ministros para el buen gobierno y administracion de justicia; (..) y a aquellos recibir-les de juramento de la

forma y manera que lo han hecho sus antecesores y como mas bien puede y deve hazer-lo segun las leyes, practica y costumbre del Principado de Cataluña, y como su magestad por sus reales decretos lo tiene ordenado y mandado"; podrà intervenir i instar tot procediment civil i penal en defensa de la Senyoria; i finalment li atribueix "todos los honores, drechos, gages, utilidades y emolumentos" que corresponen al càrrec.

- I en els casos de la Batllia de Miravet, fra Vicent de la Figuera i Calataiud, que és gran castellà d'Amposta, batlliu de Miravet, i comanador de Montsó i de Sant Joan de Saragossa, apodera directament a fra Antoni de Magarola "recibidor" de l'Orde a Barcelona, perquè en aquells dominis pugui: cobrar les rendes; nomenar "empleos" com "alcaldes, bailes, alcaydes, regidores, sindico-procurador, escrivano de los juzgados, notarios locales, guardias, monteros, nuncios o corredores" i qualssevol altres "oficios y empleos politicos y de justicia"; i pledejar en defensa dels drets i interessos del senyor (15).

Tenim altres exemples d'intervencions dels procuradors senyorials o disposicions respecte d'ells que ens permeten conèixer altres aspectes:

1r.- Als dominis hospitalers:

- El s. XVI el procurador general del castellà d'Amposta és el responsable dels arxius del Castell de Miravet (16).

- El 1594, en projectar-se l'unió de les Universitats d'Ascó, la dels cristians nous i la dels vells, els vassalls es comprometen a no acollir mai a "ningun foraster", i el comanador reconeix que li plau tal promesa però afegeix que sols ell o el seu procurador, "si'ls aparexera, pugan acullir les persones que ben vistes los seran dins dita vila y per lo temps a ells ben vist". El senyor i el seu procurador són els únics, doncs, que en definitiva poden establir nous pobladors al lloc (17).

- El 1597 el procurador general de la Comanda d'Ascó Manuel Cervera, membre de l'Orde de l'Hospital, requereix i denuncia al batlle de Flix perquè "acompanyat de molta gent armada (..) estaren en nostra jurisdiccio y terme" actuant com a batlle, i va capturar un home enduent-se'l presoner "en nostre terme y jurisdiccio estant" al castell de Flix; així mateix denuncia que un dels seus homes armats anava "ab un basto o insignia de justitia en les mans" i va desarmar altre individu que anava amb el detingut. Com sigui que s'ha produït una "usurpacio de jurisdiccions (..) empero compte a la vezindat y antiga confederatio que entre estos termes y Baronias y ha", el procurador d'Ascó requereix al batlle de Flix perquè se li lliuri "en ma y poder nostre o de nostres officials" aquell detingut, donant garanties de que si ha comès algun delictes s'administrarà justícia; ja si no es feia cas a tal requeriment aleshores "sera forsat procehir contra vos (el batlle) y bens vostres y dels demes que en ditas cosas han assistit per via de marca o altres remeis de justitia convenientis o dar-ne raho a l'excellentisim lloctinent general" (del

Pincipat). D'aquest afer ja solament coneixem que el batlle de Flix va contestar manifestant que va detenir l'individu en qüestió en terme de Flix (18).

- A la Comanda de Vilalba, segons Capbreus des del s. XVI, el procurador pot exercir la tercera instància judicial (segona d'apel.lació) en lloc del comanador (19).

- A la Batllia de Miravet, segons Capbreu de 1606, el procurador té facultat de "posar" (o designar) batlle.

- Concretament a Miravet en Capbreus de 1606 i 1702 es declara que: el batlle o el seu lloctinent exerceixen la jurisdicció civil i criminal "per dit senyor o son procurador general"; i que la segona instància judicial d'apel.lació contra la sentència del batlle l'exerceix el senyor o el seu magnífic procurador general, els quals nomenen un jutge especial per a conèixer la causa.

- En un Capbreu tingut a la Batllia de Miravet l'any 1732 concretament a Corbera es declara que el procurador general sentencia en causes criminals però en primera instància, igual com ho pot fer el batlle, i assistit del seu assessor.

- I el 1771 és el procurador jurisdiccional el que nomena i destitueix el jutge d'apel.lacions de Batea (20).

El procurador general dels dominis hospitalers té unes àmplies funcions dominicals i jurisdiccionals, particularment també en l'administració de justícia. I és de destacar com reivindica la seva jurisdicció en termes d'Ascó front al batlle de Flix.

2n.- A la Baronia d'Entença: En aquest cas coneixem de l'existència del procurador general com hem vist, i talment sabem que el 1557 segons un privilegi concedit a Tivissa, aquell oficial no podrà "comprar o arrendar las rentas (..) ni tener parte en ellas, so pena de su ira y indignacion" (del senyor) (21).

3r.- A la Baronia de Flix:

A la Baronia de Flix el procurador general intervé també en qüestions d'ordre dominical i jurisdiccional, però sembla que l'administració de justícia està reservada al batlle general; fins i tot la segona instància d'apel.lació a les resolucions del batlle semblen reservades directament a la Senyoria (la Ciutat de Barcelona). Podem veure algunes intervencions d'aquell procurador senyorial:

- El 1524 és procurador general de la Baronia de Flix Francesc Holiver, resident a la mateixa, i informa a la Senyoria dels danys que s'han causat al molí ("trencada en lo açud y resclosa del molí") perquè la Ciutat de Barcelona adopti les mesures procedents (22).

- L'any 1599 l'aleshores procurador general s'adreça a la Ciutat de Barcelona mab un memorial en el que informa del següent:

- Que s'ha de "mudar" el molí d'oli, perquè l'existent segurament ja no es pot reparar atès que les olives que s'hi duen "se podrexen" i quan aquelles es molen "se pert mes de la meitat de l'oli".

- Sobre la barca de pas assenyala que el servei d'ha de cobrir "sens traure's un diner de bosa y en muntar lo preu de la barcha conforme la taixa an posada en totes les barques del present Principat (..) en estes ultimes Corts de 1599".

- I informa també sobre la necessitat de "saber en que fonen los dines y grans summes que los jurats e Consel administren per les quals cotidianament talen a les persones abitants de dita Vila"; afegeix que els veïns ja es troben "en un punt de desesperatio, veent-se oprimits de uns quants capitoris que tenen tot atirinisat y se atreveixen a mudar los lochs y insiculation y aso va ia ab imperi y a forma de espants y recolint jent de seguida y libertada" (23).

- D'altra banda l'any 1624 el procurador general designa l'any 1624 un procurador fiscal (24).

Però el s. XV com hem vist a la Comanda o Batllia de Miravet apareix un "alcaydi et procurator", com a governador i procurador senyorial al nostre entendre; ja el XVI s'acostuma usar la denominació de governador alternant-se amb la de procurador general; i finalment el s. XVIII com hem dit més amunt es parlarà del procurador jurisdiccional a excepció d'Horta on es manté la figura de l'"alcaide-procurador". En tot cas a la Baronia d'Entença ja l'any 1576 es fa esment del governador general, com a títol substitutiu del de procurador (25).

Aquesta duplicitat de títols i ús indistint d'un i altre també s'observa a les Cartes de població del s. XVII, especialment en la d'Ascó:

1r.- El cap. 53 al.ludeix a les imposicions que pot establir la "Villa" als habitants del lloc, i assenyala que si són per més de 300 lliures no es poden fixar sense tenir llicència del senyor o del seu procurador general.

2n.- I segons les disposicions complementàries aprovades el 1616:

- La primera estableix que els Consells Secret i General de la Vila no es poden reunir sense llicència del senyor o del seu procurador general (en cas d'absència de tots dos, correspon al batlle donar-la); a més hi ha d'assistir el senyor o el procurador en lloc seu, o en tot cas el batlle (sens perjudici de que un o altre rebutgi assistir-hi).

- La setena disposa que solament el comanador o el seu procurador general poden donar firma per a establir un nou poblador o terratinent.

- I la dissetena modifica parcialment el cap. 89 quan disposa que en tot cas si bé el senyor i el seu procurador general poden tenir ramats privats al lloc i fer-los pasturar pel seu terme, en cap cas aquells superaran en més de 25 caps de bestiar el ramat d'aquell particular que en tingui més. En aquest cas és potser on millor s'acredita el canvi de denominació

operat per mitjà dels esmentats capítols 89 de la Carta i 17 de les normes complementàries que tracten de la mateixa qüestió: el primer es refereix al governador i el segon al.ludeix en igual consideració al procurador general.

3r.- A part, el mateix document poblacional es refereix en casos concrets al governador:

- Cap. 40: El senyor o el governador ha de donar llicència per escrit autoritzant qualsevol "decreto particular" o "comun" del batlle.

- Cap. 54: Es referix als ramats del senyor o de "su governador", i tots dos resten francs de l'aplicació dels ordenaments que aprovi la Vila i particularment de les possibles penes de carneig que aquella pot imposar.

- Cap. 63: El comanador i el governador en absència d'aquell (però sols un d'ells), tenen un privilegi segons el que poden comprar carn a la carnisseria que és de la Vila per "una miaja menos por libra conforme es costumbre", i si necessiten "carnero y no le haya" poden prendre gallines al mateix preu (a càrrec del carnisser).

- Cap. 78: El governador, si no ho fa el senyor, serà l'encarregat de triar d'entre una llista de candidats que li presentin els jurats al que serà titular d'un benefici que el comanador vol constituïr a l'església parroquial.

- Cap. 89: El senyor i el seu governador es reserven el dret de poder "apacentar sus ganados" al terme d'Ascó, "no quitando a los pobladores dicho empirio".

Quant a les altres Cartes de Benissanet i Miravet:

1r.- Benissanet:

La Carta de Benissanet (de 1611 anterior a la d'Ascó) es refereix sempre al governador i en ocasions a aquell que "su poder tubiere" (de la Senyoria), reconeixent-li una àmplia atribució de funcions dominicals i jurisdiccionals, inclosa l'administració de justícia.

El governador és procurador general, però pel que veiem sembla que el senyor es reserva la possibilitat de designar-ne altre especial per a qüestions concretes. En tot cas les disposicions a les que ens referim són les següents:

- Cap. 20: Disposa que si algun governador o batlle causa algun agravi als pobladors, s'ha d'acudir en queixa al castellà i després a l'Assemblea del Priorat, però mai a la Reial Audiència.

- Cap. 21: El senyor o el governador han d'autoritzar sempre prèviament als pobladors a plantar vinyes, moreres, figueres u olivars, com també per a arrencar arbres secs (estàn obligats a donar les llicències per entendre que s'obtindran millores).

- Cap. 23: Si la Universitat ha de comprar blat per a proveïr el lloc, pot obligar-se si és per necessitat i sempre que obtingui la llicència del senyor o del seu governador.
- Cap. 25: El senyor o el seu governador és qui ha d'autoritzar les alienacions dels béns establerts als pobladors.
- Cap. 47: Reconeix que el governador exerceix la jurisdicció penal.
- Cap. 48: Els jurats no poden convocar i reunir Consell Secret ni General sense llicència del batlle; i si aquest no els hi dóna, aleshores poden presentar reclamació davant del senyor o del seu governador o de qui "su poder tuviere".
- Cap. 51: El senyor i el governador o "quien su poder tuviere" pot visitar a tots els oficials senyorials i municipals "del tiempo que habra gobernado por si huviere hecho algun exceso de cohecho o agravio".
- Cap. 53: El senyor o el seu governador poden demanar cada any els comptes de la Universitat.
- Cap. 54: El governador pot fer llenya per a la seva casa, caçar i herbejar als termes de Benissanet i Salvaterra, sense estar subjecte a cap ordinació municipal que pugui afectar a aquells emprius.
- Cap. 55: Els guardes del termes que designa la Universitat han de denunciar al senyor, o al seu governador o al batlle "los danyos que alaran".
- Cap. 65: Després de disposar que el batlle pot establir la pena que cregui convenient (auxiliat pel seu assessor ordinari) en casos de ferides corporals diferents als tipificats pels capítols anteriors, s'estableix que tal condemna es pot apel·lar al senyor o al seu governador.
- Cap. 73: El governador en lloc del senyor exerceix la segona instància judicial en causes civils i criminals; i el governador també en substitució del senyor coneixerà en única instància dels fets delictius comesos contra les persones i béns dels membres de l'Orde o dels oficials senyorials al lloc.
- Cap. 78: Quan la Universitat hagi d'executar taxes o imposicions comuns establertes per ella mateixa, el senyor o el seu governador els donarà un o dos nuncis perquè procedixin "sin que para esto sea menester el bayle".
- Cap. 113: El governador en lloc del senyor resolt les apel·lacions contra les sancions imposades pel mostassaf a aquells que usin mesures o pesos falsos.
- Cap. 119: El senyor, el governador "o quien su poder tuviere" pot també prendre residència, és a dir jutjar l'actuació del batlle, rebre les queixes.

2n.- Miravet:

La de Miravet (1623) segueix la mateixa línia que la de Benissanet; en general sempre es refereix al governador o a altre apoderat, però en ocasions fa esment al "governador o procurador" del senyor.

En qualsevol cas passem a veure les disposicions que conté cada Carta on s'al·ludeix a aquell càrrec senyorial, de manera que també ens permeten conèixer les seves atribucions:

- Cap. 5: Es fixen els drets d'entrada que han de cobrar-se per les cases que s'assignen als nous pobladors i estableix que siguin recaptats per un clavari designat per la Vila, el qual ha de prestar fiances idònees abans d'exercir l'ofici i retre comptes davant el senyor o el seu governador i la Vila.

- Cap. 12: Sobre els delmes pels ramats es refereix a que els cobrarà el senyor o aquell que tingui poder seu, i que el mateix pot sancionar als que vinguin els ramats abans de delmar.

- Cap. 13:

- El castellà o el seu governador ("entendiendo una persona sola") poden "empriar" els termes que es cedeixen ("cassas, lenyas, hiervas, aguas, quix y tierra de hazer cantaros").

- El governador en lloc del senyor pot prohibir la caça al terme els mesos d'abril, maig i juny amb les penes corresponents.

- I el governador, en absència del senyor percep la quarta part de tot animal que maten al terme (quarto trasero).

- Cap. 15: En absència del castellà i en tot temps el governador "o procurador" pot anar o enviar a buscar fruita "para su mesa" conforme es practica al "termino del Gramenal que tienen los del Ginestar".

- Cap. 19: Cap poblador pot gravar durant 12 anys els béns que se'ls cedeix si no es amb decret i llicència del castellà o del seu procurador general, i sols si es per urgent necessitat (tant si és deute comú com particular).

- Cap. 33: Per agravis del batlle i altres oficials els veïns han d'acudir al governador "o procurador general"; i pels agravis de "dicho governador o procurador general" han d'anar al castellà o al capítol després si aquell no els resol.

- Cap. 34: Per a proveïr el lloc de blat la Universitat es pot obligar però requereix de la prèvia llicència del senyor o del seu governador. La Universitat ha de nomenar un col·lector per a rebre i repartir el blat, que percebrà un salari (a càrrec del preu que es cobri pel blat, que serà el de cost més quelcom per a cobrir aquell sou); acabada la tasca, el col·lector ha de donar comptes al cap de dos mesos al senyor o al seu governador "o quien su poder tubiere".

- Cap. 72: El senyor o el seu governador atendran les apel·lacions contra les sentències del batlle condemnatòries per fets no tipificats.

- Cap. 80: El senyor o el seu governador tenen la segona instància en tota causa, excepte fets o agravis contra l'Orde, els seus membres i oficials en qual cas és el senyor o el seu governador qui ostenten simultàniament la primera instància.

- Cap. 84: El senyor o el governador designaran els nuncis que hauran d'executar les imposicions de la Universitat.

- Cap. 88: El senyor o el governador posaran el nunci de la Cort "o otro que su poder tubiere".
- Cap. 119: El governador o el senyor atenen apel·lacions contra les sancions que imposa el mostassaf per l'ús de pesos o mesures falsos.
- Caps. 124 i 125: Pel que fa a la residència o judici a fer sobre la gestió del batlle cada 3 anys, correspon al castellà, al seu governador "o quien su poder tubiere".
- Cap. 132: Reconeix que el governador judica en causes criminals (aquell capítol disposa que no pot ser jurat qui està condemnat per aquell "a carcell").
- Cap. 145: El senyor o el governador poden visitar als oficials senyorials i municipals en llurs càrrecs, tal com es preveia també a Benissanet.
- Cap. 147: També el senyor i el governador poden demanar els comptes de la Universitat cada anys.

No hi ha dubte doncs que el governador és l'antic procurador senyorial: a Miravet s'usen totes dues denominacions per a referir-se a un mateix oficial senyorial, i quan a Benissanet s'al·ludeix al governador és en supòsits similars a aquells en que els documents d'Ascó i Miravet fan esment també al procurador.

Encara pel que fa a la Comanda d'Horta almenys el 1692 ja existeix un "alcaide" que en cas d'absència del comanador pren jurament als oficials senyorials designats, i que presideix el Consell General de la Universitat. Coneixem que el 1715 el senyor designa (es diu que per costum immemorial), un alcalde-procurador jurisdiccional "a efecto de ejercer en su nombre la jurisdiccion civil y criminal, (...) precediendo al bayle y a los regidores de dicha villa (d'Horta) en todas las funciones publicas, assi en la iglesia como fuera de ella, y executando todo aquello que sus antecessores executaron". D'altra banda se sap que la persona que ocupa aquell càrrec sol ser del Regne d'Aragó i en alguna ocasió de Tortosa.

En qualsevol cas, vers 1720 l'aleshores comanador d'Horta ha d'acudir davant la Reial Audiència de Barcelona i presentar un "interdicto interim summarissimo retinendae possessionis" per tal de ser mantingut en el dret de designar el seu "alcayde y procurador jurisdiccional" amb les facultats referides i amb llibertat de designar-ne una persona "forastera". La causa d'aquesta reclamació judicial es troba en l'oposició formulada pel mateix batlle senyorial i els jurats o regidors d'Horta, que declaren i exigeixen:

- Que tal procurador ha de ser "persona originaria de las villas de dicha Encomienda".
- I que ells mai "avian dado el primer lugar o preeminencia" com es pretèn a aquell procurador.

Finalment, la Reial Audiència resol l'afer el 14 de novembre de 1720 i confirma al comanador en la possessió d'aquell dret de designar un alcalde-procurador jurisdiccional que no necessàriament ha de ser natural de la Comanda d'Horta i amb les funcions i prerrogatives indicades. Tal resolució es fonamenta en que els testimonis veïns de la Comanda que han declarat en el procés han confirmat les pretensions senyorials, i d'altra banda s'acredita que el 9 de desembre de 1715 el mateix comanador ara reclamant havia nomenat l'últim alcalde-procurador que ha ocupat el càrrec des d'aleshores sense contradicció i que fou reconegut com a tal per "todos los moradores y habitantes, y (..) las Universidades de las villas de dicha Encomienda" (26).

I encara pel que fa a la Batllia de Miravet, on es troben els arxius de l'Orde pel que fa als dominis riberencs, sembla que el procurador general també és l'encarregat de la seva custòdia (27).

Per últim coneixem que el càrrec és remunerat:

- A la Baronia de Flix l'any 1500 se li assignen 10 lliures com a increment del seu salari, d'allò que fins aleshores percebia el batlle general, i que li paga la mateixa Ciutat o bé l'arrendatari dels béns de la Baronia segons es recull en contractes d'arrendaments dels anys 1534 i 1700 (com a "part de son salari quiscun any") (28).

- A la Batllia de Miravet el procurador general segons Capbreus dels s. XVII i XVIII té drets com els següents:

- Tots els fruits d'una heretat de vinya sítia a Gandesa.
- Les rendes de l'arrendament de les herbes del terme d'Algars
- Els fruits d'un olivar dit de "Bastillian" al terme de Miravet.
- Posseeix una casa amb estable a Miravet

A.3 El batlle senyorial i el seu lloctinent

Si el procurador o el governador senyorial exerceix les seves funcions a tot el districte, el batlle es converteix finalment en el màxim representant senyorial al lloc. Tot en el marc d'un llarg procés que l'acaba convertint en la primera autoritat local, i sobre tot el s. XIX, després de la desaparició del règim senyorial quan esdevé "alcalde".

De manera similar al que ocorria amb el senyor i amb el seu procurador general, el batlle també compta amb el seu lloctinent o sots-batlle, que actua en cas d'absència d'aquell. Un cas especial és el de Tivissa, on els seus termes integren llocs diferents amb comunitats particulars; totes aquelles comunitats formen part de la mateixa Universitat de Tivissa i participen del seu Consell, i pel que fa al batlle en hi ha un que resideix a Tivissa i que designa un lloctinent seu permanent a cadascun dels altres llocs depenents de la Universitat (29).

El sots-batlle o lloctinent del batlle en tot cas exerceix les mateixes funcions que el batlle en la seva absència; i en casos és designat pel senyor com ocorre als dominis dels Ordes militars, o pel mateix batlle com és el cas de Tivissa a la Baronia d'Entença.

Particularment pel que fa a Flix, en l'apartat següent ens referim al batlle general de la Baronia; creiem convenient fer-ne esment a part ateses les peculiaritats del càrrec.

1) Les funcions del batlle:

Ens cal distingir en aquest apartat entre dos períodes: un fins la promulgació del Decret de Nova Planta de 1716, i altre després i ja fins l'extinció dels Senyorius.

1r.- Des de la reconquesta fins 1716:

El batlle com a oficial o agent senyorial seria en origen l'encarregat de l'administració i explotació del patrimoni del seu senyor. BONNASSIE assenyala en referir-se al "baiulus" dels s. X i XI que és l'agent dominical encarregat de vigilar el pagament regular dels censos que han de satisfer els posseïdors de les terres, i acaba concretant en aquell àmbit econòmic quines són les seves funcions:

- L'administració dominical.
- La direcció de l'explotació de les dominicatures que el senyor es reserva.
- Evitar que els posseïdors de les terres enganyin al senyor en el pagament de llurs censos.
- Controlar les impositcions establertes, reclamar-les i exigir els serveis que es deguin prestar.
- I amb certa freqüència administraria la justícia en qüestions molt determinades (30).

FONT RIUS per la seva part indica que el batlle és inicialment un funcionari econòmic o patrimonialista, sense més atribucions judicials que les derivades de la seva gestió administrativa (31).

En tot cas, l'any 1185, quan el Bisbat de Tortosa i l'Orde del Temple estableixen el tan referit conveni sobre els delmes i primícies als dominis d'Horta, Miravet i Ascó, ambdues parts es refereixen als seus batlles respectius com a encarregats de recaptar aquells conceptes tributaris i disposen que tots dos s'hauran de posar d'acord per a la seva recaptació i repartiment (32).

No tenim més notícies sobre el batlle a la nostra zona el s. XII, a part d'acreditar la seva existència en els termes exposats als dominis templers. Però l'any 1205 constatem que també és a Tivissa, de la

Baronia d'Entença, i més exactament diguem que en hi ha dos: un senyorial i altre del castlà (33); allò que és més important a destacar és que ambdós batlles tenen funcions econòmico-patrimonials i no ens consta si també n'exerceixen de judicials.

En tot cas un document de 1205 aporta una llista de drets i funcions d'aquells batlles:

- Drets dels batlles:

- Dels drets que "procedunt de iusticiis" se'n fan 9 parts: dues pel castellà i 7 pel batlle de la Senyoria.

- El batlle del castlà pot coure el seu pa al forn local senyorial sense pagar "pugia".

- El batlle del castlà és exempt de tota exacció i qualsevol dret que pugui imposar la Senyoria.

- El batlle senyorial participa dels tributs que satisfàn les prostitutes sarraïnes, en 7 de les 9 parts que se'n fan.

- Jurisdicció i protecció del batlle:

- El senyor coneix en exclusiva de tota "iniuria proprie persone et baiuli sui et familie sue", i els drets econòmics que se'n puguin derivar també són solament de la Senyoria (el castlà no hi participa).

- Quan es tracta de fets contra el castlà, la seva família i béns o el seu batlle, li correspon a ell atendre-ho en exclusiva, sent també seus tots els drets econòmics que per aquells fets es puguin establir.

- Funcions: Solament es diu que el castlà i el seu batlle són els encarregats de recaptar tots els drets econòmics que es recapten a Tivissa, i són ells mateixos els que després lliuren la part corresponent al batlle senyorial (suposem que inclosa la del senyor).

Pròpiament com a funcions dels batlles de Tivissa solament s'al.ludeix a les de recaptació que exerceix el del castlà i aquest amb ell; i pel que fa al batlle senyorial únicament es reconeix que participa dels drets econòmics que es deriven de l'administració de justícia i dels que paguen les prostitutes sarraïnes. En lloc es diu que els batlles exerceixin efectivament cap altra funció; però en tot cas almenys el batlle del castlà deu auxiliar-lo, no ja solament en qüestions d'ordre patrimonial, sinó també en les tasques que aquell té reservades d'establiment de la població i dels terratinents, embargaments i forces: efectivament, correspon a la castllania "omnia stabilimenta et emparamenta et omnes pignoraciones et forcias" (34).

D'altra banda, la Carta de Gorrapte de 1237, a la Comanda d'Ascó, es refereix (per primera i única vegada en un document poblacional dels s.

XII a XIV) a la batllia i a la Cort locals, i disposa: "Et adhuc damus tibi Filiolo et tuis manentes in eodem loco baiuliam ipsius dicte ville, tali modo quod tu et tuis et qui dictam villam habuerint et tenerint donetis fratribus Templi de omnibus firmamenti seu calonis vel aliquibus aliis adquisicionibus que iure pertinent curialii, tribus partibus; residuam vero quartam partem tu et tuis habeatis; et tu accipias firmaciones, et sicuti baiulo pertinet facere".

El document fa donació de la batllia del lloc al poblador Fillol i els seus, amb unua participació en la quarta part dels ingressos i drets que la Cort obtingui; a part se li lliuren també els drets provinents de les "firmaciones" o calònies, és a dir de les sancions que s'imposin.

En tot cas sembla que l'any 1237 el batlle de Gorrapte està exercint funcions judicials, doncs considerem que hi ha d'haver relació entre la batllia que es cedeix i la cessió dels drets de la Cúria, en tant que aquell deu estar integrat en aquell organisme judicial local.

Uns anys després en l'altre conveni que es concerta el 1268 entre el Bisbat de Tortosa i l'Orde del Temple sobre els delmes i primícies de Gandesa, ambdues parts segueixen referint-se als seus batlles respectius com els encarregats de delmar els fruits afectats (35).

I a Horta l'any 1296, juntament amb la concessió del codi de Costums i per separat, s'estableix un conveni entre la Senyoria i els vassalls sobre l'administració de justícia i es disposa:

- Que el batlle o "quicumque alius quem comendator ville de Orta voluerit", judiqui en tota qüestió civil i criminal.
- En casos civils el batlle actuarà i resoldrà tot sol, però en els criminals estarà assistit d'un escrivà i dels jurats.
- Que les sentències del batlle es podran apel·lar al comanador.
- Que si es tracta d'algun afer judicat directament pel comanador en primera instància, també es podrà apel·lar però davant d'ell mateix.

I justament un dels signants d'aquell document és Guillem Salamon, batlle d'Horta. De fet creiem que el batlle d'Horta ja exerceix en aquell moment de jutge, i potser tal fet hauria estat la causa dels conflictes que ara es resolen: el document es refereix a les controvèrsies suscitées entre ambdues parts "super preferendis et dandis sententiis tam super factis criminalibus quam civilibus" (36).

D'altra banda hem de dir que mentretant encara no apareix el lloctinent del batlle o també conegut com a sots-batlle; les primeres referències a aquest altre oficial senyorial substituït del batlle en cas d'absència o de malaltia es troben als Costums de Miravet de 1319.

En definitiva, la funció primera del batlle és la patrimonial, d'administració dels béns i rendes senyorials (o del castlà) i la recaptació tributària i generalment dels delmes i primícies; i aquesta tasca la segueix desenvolupant els segles posteriors fins l'extinció dels Senyoriis.

També assumeix funcions judicials en l'exercici en primera instància de l'administració de justícia alta i baixa i del mer i mixte imperi que ostenta el senyor per a tota causa civil i criminal; i talment el trobem designant tutors i curadors pels menors d'edat quan els pares no ho han fet, o nomenant representants de persones absents perquè declarin llurs béns en un Capbreu (37).

Finalment exerceix de president en termes actuals del Municipi, amb tasques de control, fiscalització i autorització de l'activitat municipal que s'acrediten ja el s. XVI. Però la seva relació amb la Universitat varia al llarg dels segles i segons el moment; normalment actua com un veritable nexa entre la Senyoria i els vassalls intentant coordinar i conciliar els interessos d'ambdues parts, però hi ha moments certament puntuals en que esdevé un aferrissat defensor de les prerrogatives senyorials com també pot recolzar les pretensions dels vassalls front el senyor.

Per la seva part, LALINDE opina que les funcions judicials s'assignen al batlle precisament pel seu contingut econòmic i per la pròpia naturalesa financera de l'administració de justícia (38). Però a la nostra zona aquelles funcions les assumiria el batlle entre 1205 i 1237 segons els documents que hem indicat.

En definitiva, el batlle esdevé l'oficial senyorial immediat a la comunitat, amb funcions diverses com hem vist, i que les va assumint lentament. I pel que fa al seu llocínter com hem dit és el seu substitut natural en cas d'absència o malaltia, i en tals circumstàncies exerceix les mateixes funcions que el batlle (39).

El batlle és doncs agent senyorial amb facultats suficients per a la gestió i defensa dels interessos del senyor al lloc. Aquest caràcter de representant general del senyor al lloc es posa de manifest per exemple amb la seva facultat de convocar normalment la celebració dels Capbreus i d'assitir-hi en qualitat de jutge del lloc per a rebre el jurament de fidelitat i l'homenatge dels vassalls així com les declaracions i reconeixements generals del domini i jurisdicció senyorials.

De fet les Cartes de població dels s. XII al XIV són documents molt simples, que no regulen amb suficiència les relacions del senyor amb els vassalls, per bé que sempre acaben fent reserva general de tots els drets que corresponen a la Senyoria en virtut del domini que ostenta. Així i en tot cas hem d'acudir a documents com els que hem citat més amunt o a textos com ara els codis de Costums que es concedeixen els s. XIII al

XVI, i a altra documentació diversa especialment als Capbreus i a les Cartes del s. XVII.

Passant ja a la documentació esmentada:

a) Els ordenaments d'Horta, Miravet i la Torre de l'Espanyol:

L'any 1296 es concedeix el codi de Costums d'Horta, el 1319 a Miravet, i encara el 1517 s'atorga el de la Torre de l'Espanyol que ve a ser un trasllat del miravetà (40). En tot cas aquells textos es refereixen sovint al batlle i sobre tot a les seves funcions judicials:

a.1 Horta:

Les disposicions que al·ludeixen al batlle ho fan en relació amb les seves funcions judicials, excepte el cap. LXXXI que fixa quin és el dret supletori del local, i ordena als comanadors, frares del Temple, batlles i altres oficials senyorials i als "subditis Templi" que respectin tots els Costums atorgats. Pel que fa a les altres disposicions:

- Cap. III: Disposa que el comanador, el batlle i els oficials senyorials en general "teneant et servant jus et iusticiam, nec puniant aliquos absque testibus idoneis, vel alia legitima probatione"; i el cap. XI ja reconeix el dret de tot vassall de trobar dret i justícia davant del senyor o del batlle.

- Caps. VI, VII, XL, XLII, XLVI i LXXV: Es refereixen a diferents aspectes del procediment de reclamació i execució dels deutes, i atribueix les funcions judicials corresponents al comanador o al batlle indistintament (i simultàniament al nostre entendre).

- Caps. VIII i XLVII: Permeten als homes del lloc que puguin resoldre amicablement llurs conflictes, a excepció dels casos afectants al Temple en què és el comanador o el batlle qui ha d'intervenir; en tot cas la resolució que aquells dictin serà executada pel batlle.

- Cap. XVI: També sobre procediment judicial assenyala que en cas que un individu sigui inculpat per algun fet "de bausia, vel violence, vel tala reptatus" i no compareix (no s'indica on) en el termini de 20 dies, aleshores se'l tindrà per confès i en conseqüència el comanador o el batlle faran justícia.

- Cap. XXXIV: Es refereix al tancament de portes amb segell o "filum" que correspon ordenar-ho al comanador o al batlle (per al cobrament de deutes), i qui el trenqui haurà de pagar una sanció de 5 sous.

- Cap. XLIII: Estableix que el batlle que embarga béns mobles o bestiar ho ha de dipositar tot al mateix moment en lloc segur per a evitar tot possible frau.

- Cap. LXXIV: Es refereix a aquell que és condemnat i ha de complir la condemna imposada, la que en tot cas executarà el comanador o el batlle sobre els béns del condemnat.

a.2 Miravet i la Torre de l'Espanyol:

El codi que es concedeix l'any 1517 a la Torre de l'Espanyol és el mateix de Miravet amb escasses variacions (41); citem els capítols de tots dos textos, i hem de dir que també en general es refereixen a les atribucions judicials del batlle, però n'afegeixen altres si els comparem amb el text d'Horta. Vegem les disposicions que es recullen:

- Caps. 4-IV: Es refereix en general a que ni el senyor ni cap dels seus oficials puguin condemnar ningú sense testimonis convinents, si no és que el fet sigui notori i manifest.

- Caps. 5-V: S'estableix que ni el senyor ni els batlles o altres oficials faràn batalla o violència sobre els vassalls, ni usaran els judicis "de ferre ni d'aygua" contra ells.

- Caps. 16-XV: Ja es refereix que el senyor o el batlle amb l'intervenció dels jurats i prohoms del lloc judicaran i establiran la pena a imposar en aquells casos que no apareixen expressament tipificats en el codi de Costums.

- Caps. 25-XXIV: S'assegura que tothom que acudeixi davant el senyor o el seu batlle trobarà dret i justícia.

- Caps. 26-XXV: S'estableix un tràmit previ a l'iniciació del procediment judicial, de tal manera que el batlle amb els jurats i prohoms han de determinar si tal fet és civil o penal.

- Caps. 30-XXIX: S'estableix que ni el senyor ni el seu batlle o altre oficial senyorial no posarà "pena, cot, ni ban, ni fer establimens sobre nostres bens a guardar aquells e defendre" si no és amb el consentiment dels vassalls.

- Caps. 43-XXXVIII: Es refereixen al procediment d'execució de fiances i fixen un termini previ durant el qual aquelles no es poden executar, en tot cas es disposa que durant el mateix ni el senyor ni el batlle ho autoritzaran.

- Caps. 52-XLVII: Es preveu el cas de ferides de sang que posen en perill la vida de la víctima, aleshores disposa que el causant deurà ser tancat a la presó fins que aquella persona surti del perill de mort; en tot cas el batlle i els jurats hauràn de conèixer l'evolució de la víctima.

- Caps. 54-XLIX: Es refereixen a fets delictius comesos per menors de 10 anys (la majoria d'edat penal), i ordenen que el procés es dugui amb tota discreció pel batlle i amb el consell dels jurats i prohoms.

- Caps. 60-LV: S'encomana al batlle i als jurats ensemps el control dels pesos i mesures, així com el de les mercaderies per les que aquells s'han d'usar.

- Caps. 76-LXXI: S'exigeix dels demandants i demandats que prestin les degudes fermances judicials en iniciar-se el plet: si algú però no ho pot fer haurà de jurar-ho davant la Cort o el batlle.

- Caps. 83-LXXVIII: Permeten als veïns que resolguin llurs conflictes per mitjà d'àrbitres, i declaren que la resolució que aquells adoptin tindrà el

mateix valor que allò que es ferma davant del batlle o com tot compromís escrit.

- Caps. 125-CXX: Disposen que les inquisicions processals les ha de realitzar el batlle assistit pels jurats i prohoms.

- Caps. 126-CXXI: S'estableix que feta la inquisició corresponent el batlle ha de jutjar i castigar l'inculpat.

- Caps. 127-CXXII: Indiquen que "les justicies sien feytes e menades a execucio per lo batlle".

- Caps. 128-CXXIII: Es disposa que els casos d'homicidi (i assassinat) han de ser judicats pel batlle amb els jurats i prohoms.

- Caps. 131-CXXVI: S'estableix que tots aquells supòsits o fets criminals que no estàn expressament tipificats en el codi de Costums han de ser judicats i castigats pel batlle amb el consell dels jurats i prohoms.

En definitiva, aquests textos consuetudinaris dediquen especial atenció a l'administració de justícia i en ella intervé el batlle com a jutge ordinari com després se'l titularà formalment en lloc del senyor, que d'altra banda no perd la possibilitat d'exercir ell mateix la primera instància. I aquelles funcions judicials del batlle són àmplies, les pròpies del càrrec diriem: instrueix els processos, judica i executa les seves resolucions.

Entre tots dos textos hi ha diferències que ara passarem a referir. Però hem vist com el batlle també acaba assumint segons el text de Miravet funcions pròpiament mercantils com ara el control de pesos i mesures, i talment ostenta atribucions governatives per les que pot imposar bans i establiments.

En tot cas constatem l'existència d'unes diferències entre els codis de 1296 i de 1319:

- Quant a les funcions judicials:

El text d'Horta sempre es refereix al comanador i al batlle com a jutges, un o altre, igual com fa el conveni del mateix any 1296 que es refereix al batlle com a jutge en tota qüestió civil i criminal, però que també assenyala que el comanador pot judicar directament en primera instància. No resta definit si és que el batlle judica en absència del comanador, o bé si és que en qualsevol cas el comanador pot optar entre judicar ell l'afer o encomanant-lo al batlle.

En canvi a Miravet i a la Torre de l'Espanyol molt sovint es fa referència a la Cort judicial distingint-la pròpiament del batlle; ho veurem més endavant, però el cas és que d'un organisme unipersonal com és el batlle a Horta, hem passat a la Cort com a organisme que al nostre entendre és col·legiat en tant que amb el batlle intervenen altres individus com són els jurats i prohoms del lloc, a més de l'assessor judicial i del notari o escrivà de la Cort.

Encara tenim els caps. 119 i 121 de Miravet (CXIV i CXVI de la Torre) que es refereixen al jutge, no al batlle ni a la Cort: el primer es limita a indicar la forma de la sentència (oral o escrita), i el segon es refereix a aquell que accepta la demanda disposant que el jutge amb els jurats fixaran allò que el demandat ha de pagar "de contumacia". Tanmateix considerem que l'al.lusió al jutge es refereix realment al batlle.

Més endavant ens referim pròpiament a l'administració de justícia, però almenys d'entrada podem dir que el batlle a la Batllia de Miravet ha passat a ser una mena de jutge instructor, mentre que la justícia l'imparteix la Cort com a organisme entenem col.legiat de la que forma part efectivament el batlle i per bé que ell mateix és qui la presideix i dicta la sentència.

Els segles posteriors veurem com a la majoria dels llocs de la nostra zona se susciten nombrosos conflictes entre els oficials senyorials i els representants municipals pel que fa a l'intervenció d'aquells darrers en l'administració de justícia, distingint-se sempre entre els procediments civils i els penals. Però aleshores tampoc el batlle, que es titularà jutge ordinari del lloc, actuarà per sí sol i sempre compta amb l'assistència d'un assessor designat per la Senyoria que és qui efectivament redacta les resolucions judicials; en tot cas hem d'advertir que en causes criminals moltes Universitats gaudeixen del privilegi de poder elaborar elles mateixes amb els seus propis assessors les sentències que després signa i publica el batlle.

Encara se'ns pot plantejar un conflicte a la vista del cap. 33 de Miravet: eximeix al batlle i a aquells que "continuament segueixen la cort del senyor" de tota càrrega econòmica per allò que tinguin pel senyor "mas el veynal". Es fa esment a una Cort senyorial diferent de la local, i itinerant, com a consell del senyor en el que es deuen resoldre els diferents conflictes que se susciten, inclosos els judicials; i en aquest darrer cas considerem que és aquella Cort senyorial la que deu resoldre els plets i litigis que es plantegen al senyor tant en primera instància com en la segona d'apel.lació, atès que el senyor pot exercir aquella primera directament i simultàniament al batlle, mentre que sempre es reserva exclusivament la coneixença de les apel.lacions (42).

- En altres qüestions, també de Miravet hem de destacar:

- Que el batlle, amb jurats i prohoms és l'encarregat de controlar els pesos i mesures que s'usen al lloc, així com d'examinar els productes i mercaderies que hi arriben.

- Que el batlle pot disposar penes, cots, bans i ordinacions sobre els béns dels vassalls, però en tot cas requerirà del consentiment d'aquells.

El batlle, doncs, a més de les funcions patrimonials i judicials, almenys segons el text de Miravet passa a tenir-ne altres de naturalesa mercantil; talment se'l reconeix com autoritat governativa en expressió actual, que pot imposar sancions i establir bans i ordinacions generals que afectin a la comunitat per a la defensa dels béns i termes (encara que precisi del consentiment dels vassalls).

b) Segons altra documentació diversa:

Tenim exemples d'intervencions dels batlles en àmbits diferents als anteriors:

- Segons un requeriment reial de 2 d'octubre de 1314 adreçat al seu administrador dels dominis templers, els batlles de Vilalba i la Fatarella exerceixen el dret senyorial de fadiga, per bé que es denuncia que estan retenint les finques que els particulars volen vendre i pel mateix preu que aquells els indiquen (43).

- El 14 d'agost de 1322 trobem a Domènec Periç com a batlle d'Horta i en aquell moment rep la resolució reial sobre el conflicte dels límits del terme de Caseres que enfronta l'Orde de l'Hospital i els homes d'Horta amb el feudatari d'aquell terme, Pere de Sant Menat (44).

- El 29 de setembre de 1335 el lloctinent del comanador de Miravet compareix davant del veguer de Tortosa i la Ribera d'Ebre i denuncia que uns veïns de Gandesa amb "un bandit" de Tortosa i altres homes seus van anar a Rasquera a robar bestiar d'un veí del lloc; el cavaller segueix queixant-se de que el sots-veguer va fer cas omís als seus requeriments perquè es fés justícia, i que el batlle i prohoms del lloc "an ja scrits e certificats de les affers" sense que fins aleshores se'ls hi hagi dit res (45).

- El 29 de novembre de 1335 els cavallers de Miravet requereixen al batlle, sots-batlle i jurats de Móra perquè un veí de Gandesa havia prés bestiar de Miravet i Benissanet i l'havia dut a Móra on es va vendre amb coneixement del batlle del lloc (46).

- El 1477 és el batlle d'Ascó qui arrenda els béns de la Comanda (47).

- També apareix l'any 1535, demanant al castellà d'Amposta la seva autorització perquè la Universitat de la Pobla de Massalua instal·li a la vila el seu molí d'oli (48).

- Una sentència de Felip I de 2 de juny de 1570 sobre l'elecció dels jurats i consellers de la Fatarella confirma la pràctica de que el dia de la Pentecosta s'ha de fer l'elecció d'aquells càrrecs, prèvia crida pública feta per manament del comanador o del batlle, convocant en el lloc acostumat tots els homes "caps de casa"; i els elegits han de jurar davant del batlle (49).

- Per una Sentència de 23 de novembre de 1584 s'obliga al batlle del Pinell, o ja al castellà d'Amposta, a autoritzar a la Universitat del lloc a imposar contribucions als veïns amb la facultat d'executar-les en cas d'impagament per mitjà del propi batlle o del nunci o saig senyorial (50).

- A la Baronia de Flix el batlle executa sobre els vassalls els drets pendents de satisfer a la Senyoria, i també els drets cedits en arrendament (quan l'arrendatari ho requereix), segons es manifesta en un plec de condicions d'un arrendament de la Baronia de Flix de 1593 (51).
- Els anys 1606 i 1608 la Reial Audiència obliga al lloctinent del batlle de Benissanet i al batlle de Miravet respectivament a autoritzar a les Universitats de cada lloc a concertar uns censals de 1.000 lliures cada una d'elles (52).
- El batlle d'Ascó convoca el dia 3 de febrer de 1619 als jurats, Consells i tots els veïns del lloc per a aprovar una concòrdia o conveni amb els creditors de la Universitat sobre la forma de liquidar els deutes existents (53).

Aquestes dades ens confirmen, com podem veure, que el batlle segueix ostentant funcions patrimonials i judicials. En l'aspecte econòmic gaudeix de certa independència en tant que per exemple pot pactar allò que sigui convenient quant a la seva participació en els delmes i primícies de la Pobra; però també deu exercir com d'apoderat senyorial quan rep aquell document sobre els termes d'Horta el 1322, o el jurament dels jurats, o en arrendar els drets de la Comanda d'Ascó el 1477.

I a la vegada constitueix un nexa d'unió entre la Senyoria i els vassalls, com acredita que ell mateix intervingui demanant que s'autoritzi l'instal·lació del molí d'oli a la Pobra. Tot sens perjudici de que en ocasions s'enfronti amb la Universitat i els seus representants com veiem segons les resolucions de la Reial Audiència que citem

c) Els Capbreus:

Fins ara i per mitjà dels documents que hem referit veiem com el batlle assumeix tot un seguit de funcions com a màxim representant senyorial al lloc centades: en l'administració del béns i drets del baró; com a jutge ordinari del lloc sens perjudici de les facultats que en aquell ordre es confereixen als representants municipals; i com a autoritat governativa amb facultats reglamentàries per mitjà del ban i d'ordinacions en l'àmbit de policia per a la seguretat dels béns del senyor i dels vassalls.

Però encara va més enllà, i els Capbreus ens informen a partir del s. XVI que al batlle esdevé president del Municipi i que li correspon com a tal representant senyorial el control i la fiscalitació de la gestió municipal. Així a Ascó i Vinebre en els Capbreus tinguts els anys 1558 i 1607, el comanador declara que una de les seves prerrogatives és la d'"intransi bajulum in Consilio"; i els jurats en el mateix acte reconeixen que la Universitat no pot reunir-se ni tenir Consell Secret sense la "presentia y interessentia" del batlle, del seu lloctinent o ja del procurador general de la Comanda, o com a mínim sense la llicència prèvia de qualsevol d'aquells representants senyorials.

El batlle doncs, en absència del senyor o del seu procurador ha de donar llicència perquè els organismes municipals es reunixin. I en molts llocs també és condició inel·ludible que aquell oficial presideixi les sessions en qüestió.

Obviament el batlle no ha de fer simple acte de presència a les reunions dels Consells municipals, sinó que els presideix, ha d'autoritzar els acords que s'adoptin, i fins i tot té dret de vot i encara de qualitat en cas de que els jurats i consellers empatin en les votacions. Totes aquestes facultats ens venen més o menys definides en els Capbreus, si bé després les Cartes del s. XVII les hi dediquen varis capítols com veurem.

En tot cas hem de destacar allò sobre el que ens informen els Capbreus:

- En general als dominis hospitalers els Consells municipals no es poden convocar ni reunir sense l'autoritació prèvia del batlle i sense la seva presència presidint-los. I així es recull efectivament en les actes dels Consells Secret i General de les Universitats, on també s'indica que han estat convocats pel batlle, i en ocasions s'acompanya al final una transcripció del decret del batlle aprovant allò acordat.
- El batlle ha de "decretar" les ordinacions que aprovin les Universitats, perquè "tinguen forsa de lleis irrevocables".
- El batlle pren "sagrament y homenatge" als jurats, consellers i altres càrrecs i oficials municipals quan van a prendre possessió de llurs oficis.
- El batlle aprova l'elecció anual dels jurats, del mostassaf i dels altres càrrecs i oficials municipals.
- A la Comanda d'Horta els jurats i consellers van a buscar al batlle per a celebrar Consell General perquè el presideixi.

d) Les Cartes del s. XVII:

Aquelles Cartes del s. XVII dediquen especial atenció a les funcions del batlle, com ho fan en general respecte de l'organització i funcionament de les Universitats respectives. Probablement aquells textos es limitin a regular allò que es practicava fins aleshores, però no dubtem que la concessió de les Cartes és una bona ocasió per a concretar i especificar quines són les funcions d'aquell representant senyorial per tal d'evitar possibles dubtes i conflictes ja suscitats amb anterioritat amb els representants municipals (54).

d.1 Benissanet:

- En l'àmbit dominical:

El cap. 27 prohibeix al batlle que doni llicència per a constituir censals ni obligacions de cap mena sobre els béns establerts per deutes propis

particulars; en altre cas es tindran per nuls. L'Orde vol que els béns que s'estableixin no siguin gravats a favor de tercers.

- En l'ordre judicial:

- Caps. 37 i 47: Fan referència a aquells que estan condemnats a la presó pel senyor, pel governador o pel batlle, i disposen que no pugui ser jurat ni conseller.

- Cap. 65: Atribueix al batlle amb el seu assessor, la facultat d'imposar la pena que consideri oportuna a aquell que "hiriere" en forma diferent als casos tipificats pel mateix document.

- Cap. 69: Ordena al batlle que tingui empresonat aquell delinqüent culpable de ferides que haguessin posat en perill de mort a la víctima, almenys fins que es confirmi que aquella viurà, sens perjudici de que al reu se li imposin les penes corresponents.

- Cap. 70: Ordena al batlle que empresoni a aquell delinqüent que no paga les sancions econòmiques imposades.

- Cap. 73: Atribueix al batlle la primera instància judicial; el declara "jues ordinario en primera instancia".

- Cap. 75: Es refereix a l'execució judicial de penyores, i correspon al batlle procedir segons el que es disposa.

- Cap. 93: Després de reconèixer que tothom es pot fer representar per altri en tot procés judicial, el designat haurà d'assegurar que el seu representat estarà allò que es resolgui: ja en cas que aquell representat després de tot l'anterior no accepti el resultat judicial, el batlle o el governador senyorials fixaran i l'imposaran l'indemnitació a satisfer a la part perjudicada, més les despeses i interessos causats.

- Cap. 95: Permet als pobladors que resolguin llurs diferències amistosament per mitjà de compromís escrit signat davant del batlle, amb establiment de certa pena per cas de que una part no ho complís; el conveni serà plenament eficaç, i si algun dels compromissaris no el respecta, el batlle li executarà segons la pena prevista.

- Cap. 97: Es refereix a un litigi sobre la possessió de béns mobles o de bestiar; en aquest cas el demandat podrà romandre en la possessió d'aquells béns si dóna fiança suficient, però si no pot o no vol donar-la aleshores el batlle designarà a un tercer que es faci càrrec dels mateixos.

- Cap. 99: Ordena al batlle que citi als testimonis que es proposin per a un judici, advertint-los de les penes que corresponguin en cas d'incompliment.

- Cap. 106: Disposa que el batlle executi totes les sentències que es dictin a la vila.

- Pel que fa a la Universitat:

- Cap. 39: Estableix que les bosses que s'usen per a l'inseculació dels jurats han d'estar guardades i tancades en "una arquilla" de dos claus, una que es queda el batlle i altra els jurats.

- Cap. 40: Disposa que els jurats i altres oficials municipals han de jurar llurs càrrecs davant el batlle o d'aquell al qui la Senyoria haguès apoderat expressament.

- Cap. 48: Ja disposa que els jurats no podran reunir els Consells Secret i General sense la prèvia llicència del batlle; aquest oficial l'haurà de donar, però mentre no ho faci els Consells no es poden reunir, i en tot cas els jurats haurien de presentar la reclamació pertinent davant del castellà o del seu governador.

- Cap. 49: Assenyala que el mostassaf ha de jurar el càrrec quan sigui designat davant del batlle.

- Cap. 55: Disposa que els vigilants municipals que han de tenir cura del terme han de denunciar els danys que trobessin al governador o al batlle.

- En l'àmbit mercantil:

- Cap. 111: Ordena al batlle i altres oficials senyorials que compleixin i respectin els ordenaments dels mostassafs.

- Cap. 113: Es refereix a aquells que usen pesos o mesures falsos, i es disposa que siguin el mostassaf i el batlle els que fixin la pena a imposar.

d.2 Ascó: El document d'Ascó solament es refereix al batlle pel que fa a les seves funcions en aquests dos capítols:

- Cap. 2: "Ytem que el vayle a de entrar en consejo, y que siempre que dexare de ser vayle a de ser de consejo el vayle que oy es y por tiempo sera proveyendolo en primer lugar de consexero vacante".

- El cap. 54 disposa que quan la Universitat vulgui aprovar imposicions que no excedeixen de 300 lliures, s'ha de demanar llicència al batlle.

d.3 Miravet:

- En l'àmbit dominical:

El cap. 36 prohibeix al batlle que doni cap llicència per a gravar els bens establerts en rao de deutes propis.

- En l'ordre judicial:

- El cap. 72 es refereix als casos de feriment diferents als previstos pel mateix codi, i en aquest cas es disposa que el batlle imposara les penes pecuniaries que estimi adequades.

- El cap. 73 al.ludeix als fets d'injúria, i disposa que aquell que en digui alguna i no la pot provar, aleshores davant del batlle deura retreure's.

- El cap. 77 estableix que tot condemnat ha de pagar la pena que li sigui imposada en tant que el batlle se la reclami, i si no ho fa aleshores ha de ser empresonat.

- El cap. 80 disposa que el batlle es jutge en primera instància.

- El cap. 82 es refereix a l'execució de les penyores, actuació que correspon al batlle.

- El cap. 99 es refereix al dret de tothom de ser defensat per altri en causes civils sense tenir apoderament especial, pero en tal cas el seu representat ha d'assegurar que acceptarà el resultat del litigi; si després el principal no compleix amb allò resolt, el batlle fixarà l'indemnitació que aquell haurà de pagar més els costos i interessos soferts per l'altra part.

- El cap. 101 permet als pobladors que per a evitar plets entre si arribin a compromisos extrajudicials davant del batlle i subjectes a certa pena pel cas d'incompliment, i que tindran tota efectivitat; ja si alguna de les parts no respectes el compromís en aquell cas el batlle executaria la pena establerta.

- El cap. 105 ordena al batlle que les citacions de testimonis per a comparéixer en judici es facin advertint de la pena que es pot imposar si aquells no acudeixen.

- El cap. 112 disposa que correspon al batlle l'execució de les sentències.

- Pel que fa a la Universitat:

- Els caps. 129 i 135 disposen que els jurats han de jurar llurs càrrecs davant del batlle.

- El cap. 132 prohibeix que accedeixi al càrrec de jurat aquell poblador que estigui empresonat per resolució del governador o del batlle; l'única excepció a aquella norma serà si va ser condemnat per deutes.

- El cap. 134 ordena que les bosses que es fan servir per a elegir els jurats han d'estar en una caixa, tancada amb dos claus que tindran el batlle i els jurats exercents.

- El cap. 142 disposa que els jurats no poden convocar ni reunir els Consells Secret i General si abans no tenen llicència del castellà, apoderat d'aquell o del batlle; i si l'oficial en questio no la dona, aleshores aquells han de recorre al castella. Encara el mateix capítol ordena que les reunions se celebrin sota la presidència del batlle, que "precedera a todos en asiento" i amb dret a vot.

- El cap. 143 disposa que el mostassaf que es designi per l'Universitat ha de jurar el carrec davant del batlle.

- El cap. 148 disposa que les persones que seran designades com a membres del Consell Secret han de jurar al batlle que assistiran a les seves reunions sempre que siguin convocats.

- I el cap. 149 que concedeix als jurats i Consell del lloc que elegeixin guardies pel terme, disposa que els designats també han de jurar els càrrecs davant del batlle.

- En l'àmbit mercantil:

- El cap. 117 estableix que el batlle sera castigat degudament si incompleix les ordenances del mostassaf.

- El cap. 119 es refereix a aquells que usen pesos i mesures falsos, i aleshores disposa que siguin el mostassaf i el batlle els que imposin les penes que considerin oportunes (55).

2n.- El batlle senyorial amb la Nova Planta:

A partir de la promulgació de la Nova Planta l'any 1716, el batlle a la nostra zona segueix sent designat pel senyor de la manera que veurem en l'apartat següent i almenys fins 1830. En tot cas el batlle manté aquelles atribucions patrimonials, judicials (bé que en part) i municipals que hem anat veient. Apuntem també que els jurats són substituïts pels regidors.

Segons aquell Decret:

- Cap. 32: El batlle estarà present en el traspàs de comptes entre els regidors cessants i els nous designats; així mateix el propi batlle "hara ejecuciones sobre alcances sin retardacion", és a dir, revisarà els comptes i procedirà en conseqüència.

- Cap. 33: Si els batlles tenen notícia de que alguns regidors "han faltado a su obligacion en el oficio", faran "sumaria secreta, y sin pasar a prision ni embargo, lo remitiran al Fiscal civil, a cuya instancia o de la parte interesada se podra proceder contra los regidores en lo que hubiesen faltado a sus oficios; y los jueces seran los ministros de la audiencia civil, los cuales podran tambien proceder sobre esto de oficio".

- Cap. 34: Ni els regidors ni els gremis no podran "juntarse" sense l'assistència del batlle; el batlle hi assistirà o enviarà algú en el seu lloc, "a fin de que eviten disensiones, y todo se trate con la quietud que es justo".

I pel que fa a l'administració de justícia, el cap. 16 reconeix que "puede haber algunos lugares en los cuales pertenezca el nombramiento de justicias a algunas comunidades o personas particulares". Després d'acord amb els Capbreus, veiem com els senyors (almenys els hospitalers) solament exerceixen la jurisdicció civil, mentre que en la criminal el batlle instrueix el sumari i proposa una sentència, per a després enviar-ho tot a la Sala Criminal de la Reial Audiència que revisarà el procés i confirmarà o no la resolució proposada pel batlle.

Ja pel que fa a les funcions del batlle i talment dels sots-batlles, el 9 de març de 1717 el marques de Castel-Rodrigo publica una Ordre adreçada a tots els oficials reials i baronals, i sota pena de suspensió o privació del càrrec i altres que es poden imposar a l'arbitri del capità general i de la Sala Criminal de la Reial Audiència, i els mana que "invigilaren y se

aplicasen quanto fuere posible" perquè als seus districtes no es produïssin delictes greus i que en tot cas en donessin compte al mateix capità general i a aquella Sala. Segueix l'ordre indicant que tot reu d'un delictes greu ha de ser empresonat de manera immediata, es procedirà "a la mas pronta averiguacion de su culpa valiendose para este fin del asesor" qui amb el seu "parecer y dictamen" formarà i substanciarà els processos, per a després donar-ne compte a aquella Sala Criminal.

D'una manera més àmplia i sobre les atribucions del batlle i òbviament del seu lloctinent hem d'estar a allò que disposa el Reglament promulgat el 6 de juliol de 1717 pel capità general Francesc Pius de Savoia. Aquesta norma pel que fa als barons i senyors de vassalls assenyala en el seu preambul que aquells "sin apartarse de la real mente y voluntad de su magestad, mantengan (..) el ejercicio de la jurisdiccion y derechos que a cada uno legitimamente les pertenesca"; i tot seguit es disposen unes "reglas" que desenvolupen allò disposat per la Nova Planta:

- Cap. I: Tot el poder dels antics Consells municipals resta "refundido en las personas del bayle y regidores", de manera que el batlle passa a ocupar un paper polític més preponderant en la nova organització municipal.

- Cap. II: Aquest capítol confirma que a tot els llocs han d'ahver-hi oficials "de vara" per a exercir la jurisdicció civil i criminal que tindrà el mateix nom de batlle amb el seu sots-batlle, i en el mateix número que abans eren.

- Cap. III: Els càrrecs de batlle i sots-batlle passen a ser bianuals.

- Cap. IV: Però seràn designats per l'Audiència d'entre una terna que hauràn de presentar els barons els primers deu dies del mes de novembre del segon any d'exercici (i últim).

- Cap. V: Els oficis han de ser exercits per veïns elegits entre "los mas idoneos, habiles y que fueren de mayor satisfaccion al real servicio".

- Cap. VI: Correspon al batlle o al seu lloctinent presidir les sessions de l'ajuntament de regidors.

- Cap. IX: Es defineix als batlles com "ministros de justicia, cabezas de los pueblos y los mas responsables de su quietud y buen regimen", recordant que els regidors no es poden reunir sense el concurs d'aquells.

En tot cas els batlles gaudeixen d'una certa independència funcional respecte dels corregidors reials, segons recullen les Circulars de la Reial Audiència de 10 de juny de 1723 i de 24 de maig de 1725: "no pueden los corregidores y sus tenientes mezclarse en cosa alguna de la jurisdiccion de los bayles, asi realengos como baronales".

Pel que fa a la nostra zona i com en altres casos, d'on tenim major informació és dels dominis hospitalers; i així als diferents Capbreus que se celebren en aquells dominis fins les acaballes del s. XVIII se segueix reconeixent que el senyor ostenta la jurisdicció civil i criminal i que per les mateixes designa el seu procurador i el seu batlle local.

Així ocorre en els Capbreus i en actes de visita senyorial a aquells dominis, en els que es reconeix que la Religió nomena el batlle, que "segun las leyes del nuevo Gobierno sirve por dos años continuos", i ha de jurar al castellà. Però en algun que altre cas s'afegeix que "empero, tot lo referit vuy en forza de la Real Planta possada per sa magestad (que Deu guarde) no se observa", i també de vegades s'indica que el castellà d'Amposta ha impugnat la Nova Planta reivindicant almenys les seves atribucions judicials (56).

D'altra banda i com veurem en referir-nos als nous càrrecs municipals, al llarg d'aquell s. XVIII es produeixen contínues reclamacions per part dels vassalls i dels seus representants comunitaris contra la Senyoria, intentant defugir de la seva jurisdicció i oposant-se a la designació dels batlles i sots-batlles proposats per la Senyoria.

Prou expressiva és una carta del 21 de novembre de 1744 que el batlle de Gandesa adreça al "recibidor" de l'Orde informant-lo que "este pueblo esta rebuelto y en algunas parcialidades"; i afegeix que els regidors proposen per a batlle a un regidor vitalici que és del grup d'oposició a la Senyoria, i aconsella que "se valga de muchas personas abiles y desapacionadas que ay en esta villa" (57).

També a Gandesa, l'any 1763 els seus regidors volen "jurisdiccion separada del señor temporal e independiente". I a Benissanet el 26 de desembre del mateix any, els seus regidors es queixen davant la Reial Audiència pels nomenaments fets de batlle i sotsbatlle, i almenys del primer diuen que es "fomentador de discordias en esta republica", i que ja fou l'any anterior però que la mateixa Reial Audiència aleshores no el va admetre perquè "lo reconocia indigno por muchacho, mal genio, alborotado y amigo de discordias, que las busca y fomenta" i per això no volen que pugui "empuñar la vara de alcalde" doncs seria "la ruina de este pubelo" (58).

No coneixem com es resolen aquells afers, i destaquem en tot cas que també s'acaba castellanitzant el títol de batlle, que passa a ser "bayle" o talment (rarament) "alcalde", i el sots-batlle o "sosbayle" manté aquesta denominació, que s'alterna amb la de lloctinent o "lugarteniente".

Malgrat tot, el batlle segueix sent el responsable de l'administració del patrimoni senyorial i de la recaptació de les seves rendes:

- A la Pobla de Massaluca, l'any 1749, el batlle del lloc estableix un conveni amb el rector sobre la recaptació dels delmes i els drets que el batlle hi ostenta.
- El 1750 també el batlle de la Pobla de Massaluca s'encarrega de les obres de restauració d'un antic graner senyorial i en dóna compte.

- El 1828 estàn arrendats els béns i drets de la Comanda de Gandesa, i se segueix reconeixent la participació del batlle pel que fa als delmes i en la recaptació dels tributs senyorials (59).

I talment defensa les prerrogatives del senyor jurisdiccional, com ara imposant multes i dictant bans:

- El 28 de juliol de 1751, el batlle de Pinyeres davant del procurador jurisdiccional senyorial, ordena "echar publico pregon y que Juan Moya nuncio jurado (..) pregonase publicamente" que:

- Cap dels "vezinos, moradores, possessores y terratinentes de dicho termino de qualquier estado, grado y condicion, (..) por motivo alguno, se atreva a trillar sin licencia de dicho bayle o del procurador sindico del señor de dicho lugar, baxo pena de treynta sueldos por cada vez".

- Talment "se prohibe el poder vindimiari sin permiso de dicho señor bayle o procurador, ni sacar ningun legumbres ni granizo de panizo, cebollas o ajos que no esten diezmadados a satisfaccion de dichos señores bayle o procurador, baxo las mismas penas establecidas en la Carta diezmaria y otros si de derecho proceden".

- El 16 d'agost de 1764, també a Pinyeres, el seu batlle Ignaci Alañà dicta condemna a un terratinent a pagar una multa de 4 lliures moneda de plata valenciana, per haver entrat a la finca d'un altre terratinent sense tenir el seu permís i haver tallat pins, la qual cosa per sí també requereix de llicència senyorial.

- I el 2 de setembre de 1764, un nou batlle de Pinyeres, Pere Joan Altès, veí de Batea ("en nombre de bayle que soy de la villa de Piñeres"), declara haver rebut de Josep Ferrer de Pedro llaurador de Batea, 6 lliures que són:

- 30 sous com a multa que li imposà "por no haver comparezido ni querido comparezer en justicia y en mi tribunal, habiendo sido citado para ello, y por mi avisado" el dia 27 de agosto de 1764 (per haver entrat en terres d'una altre terratinent sense el seu permís).

- 10 sous per la tercera part "perteneciente al señor de dicho lugar de Piñeras de la pena en que ha sido condenado a pagar dicho Ferrer por haberse puesto a trabaxar en tierras de Ignacio Alaña otro vezino del termino de Piñeras" (sobre la pena anterior).

- I 4 lliures per no haver-li demanat la llicència "como a bayle y justizia" per a treure com va fer "los granos eo garbes que tenia en dicho termino y haverlos llevado fuera d'el" (suposem que abans de satisfer els drets senyorials i delmers) (60).

Tot i així, també ens trobem amb que el propi batlle intervé juntament amb els regidors oposant-se a una reclamació senyorial, com ocorre a Vilalba: el 28 de novembre de 1748 el batlle i els regidors del lloc designen un procurador per tal d'oposar-se judicialment a una reclamació senyorial sobre els drets que el comanador percep per la cessió al Comú de diversos serveis com el forn de pa, els pesos i mesures, i l'escrivania o notaria (61).

2) La designació dels batlles i sots-batlles:

També en aquest cas distingirem entre els dos períodes abans referits.

1r.- Fins la Nova Planta de 1716:

El batlle i talment el seu lloctinent o sots-batlle són designats directament pel senyor o el seu procurador d'entre els veïns, i en general per un termini de 3 anys. Inicialment seria per un període menor, bé que desconeixem si el càrrec era anual o per 2 anys; en el cas de Tivissa és per un privilegi de 25 de març de 1399 que es fixa la durada en 3 anys, i així es confirma per un sentència de la Reial Audiència de 8 de juny de 1587 (62).

A més de fer-se el canvi al venciment del període pel que fou designat, també es nomenen nous batlles en ocasió de la presa de possessió d'un nou senyor; almenys així ocorre als dominis hospitalers on justament aquest acte de cesament del batlle actuant i del seu lloctinent així com el nomenament immediat d'uns de nous constitueix simbòlicament l'assumpció senyorial de la jurisdicció civil que el baró ostenta (63).

En tot cas, els diferents Capbreus que coneixem dels dominis hospitalers reconeixen que el senyor ostenta la jurisdicció sobre el lloc i que n'administra justícia, i que ja per a tals coses designa batlle i sots-batlle. En ocasions s'hi afegeix també el procurador general.

En el cas de Vilalba, al seu Capbreu de 1554 es reconeix simplement que el senyor designa batlle lliurement. I a Horta en actes dels s. XVII i XVIII es declara que el senyor "reboca y nombra los bayles y otros oficiales siempre y quando le pareze, y en causa de ausencia del bayle (o que) a de ser sospechoso en alguna causa, puede (..) el comendador sin rebocar dicho bayle crear otro de nuevo para aquella ocasion o causa".

Un cas peculiar és el de Capsanes, lloc del terme de Tivissa (avui a la comarca del Priorat). Segons es refereix en una Sentència de la Reial Audiència de 9 de juliol de 1604 (64):

- El 27 d'abril de 1601 el duc de Cardona va atorgar un privilegi als homes de Capsanes pel que se'ls autoritza a separar-se de la Universitat de

Tivissa de la que en formaven part constituïnt-ne una de pròpia; al mateix temps el senyor creava una batllia al lloc independent i separada també de la que tenia a Tivissa.

- Els jurats i el batlle de Tivissa s'oposen a aquell privilegi en virtut d'altre anterior de 13 de novembre de 1369, atorgat pel comte Joan de Prades que prometia als d'aquell lloc que mai s'hi separarien els homes d'altres comunitats del seu terme.

- I en definitiva, la Reial Audiència revoca el privilegi de 1601, i entre altres coses reconeix que el batlle de Tivissa ha de mantenir i conservar la seva autoritat sobre el lloc de Capsanes i que pot exercir-la per sí o per mitjà d'un lloctinent com ho venia fent fins aleshores.

Pel que fa a les Cartes del s. XVII, les de Benissanet i Miravet s'hi refereixen:

- Benissanet: Els caps. 54 i 118 formulen reserva a favor de la Senyoria del dret de designar batlles dels terme de Salvaterra i de Benissanet, jurant en tot cas que respectarà la Carta que en aquell moment es concedeix.

- Miravet: El cap. 123 estableix que solament la Senyoria pot designar batlle, que a la seva vegada sempre haura de respectar la Carta de població.

Encara, a la Comanda d'Horta l'1 d'octubre de 1692 se signa un conveni entre el comanador i les Universitats de la Batllia segons el qual el senyor designarà al batlle i sots-batlle per un termini de 3 anys sense possibilitat de substituir-los però sí de castigar-los si cometen algun delictes. S'afegeix que els oficials designats prestaran el seu jurament davant del comanador o del seu "alcait" (65).

2n.- Segons la Nova Planta:

El cap. 30 del Decret de Nova Planta estableix que als llocs que no siguin caps de Corregiment hi haurà batlles que seràn designats per l'Audiència i per un període de 2 anys. Després aquella disposició ve desenvolupada per un Reglament publicat el 6 de juliol de 1717, i en ell es preveuen entre altres els supòsits següents (66):

- Que si els barons gaudien des de sempre de la facultat de designar els batlles i sots-batlles sense l'intervenció dels habitants del lloc, continuen en l'ús d'aquella atribució; tanmateix el senyor ha de donar compte de les persones elegides a l'Audiència, que després les ha de confirmar amb el seu vst-i-plau sens perjudici de que s'hi pogui oposar, obligant així al baró a presentar altres candidats o que aquella els designès d'ofici.

- Suposant que tal designació antigament haguès estat pactada de manera que els vassalls gaudien del dret de presentar candidats entre els

que el senyor elegia les persones en qüestió, l'elecció correspondrà al batlle i regidors cessants i el baró deurà donar-ne compte a l'Audiència (67).

Pel que fa a la nostra zona, es donen aquells dos supòsits:

- El primer als dominis de l'Orde de l'Hospital i als d'Entença; i efectivament fins l'any 1830 els diferents senyors designen els càrrecs de batlle i sots-batlle de cadascun dels seus llocs que després són presentats a l'Audiència per a la seva aprovació.

- Quant a la Baronia de Flix, per bé que tot seguit ens hi referim particularment atesa la peculiaritat de la seva organització senyorial amb un batlle general i altres de "particulars", com sigui que des de 1464 com veurem aquell batlle general és designat d'una terna que presenten els jurats i consellers del lloc, a partir de 1717 la designació dels nous batlles i lloctinents seus serà a càrrec del batlle i regidors cessants, sens perjudici de que la Senyoria presenti formalment el candidat a l'Audiència i aquella l'aprovi (68).

Malgrat tot i almenys als Capbreus dels dominis hospitalers que se celebren després de la promulgació de la Nova Planta s'acostuma a declarar, com es feia amb anterioritat, que el senyor ostenta la jurisdicció sobre el lloc i per la mateixa segueix designant al batlle i altres oficials senyorials. Aquesta és la pràctica general al llarg de tot el s. XVIII. Si acudim al tingut a la Batllia de Miravet el 1732 encara es manifesta que tals oficials els nomena el senyor "conforme lo Llibre de Costums, privilegis de dita vila y sentencies reals". I solament quan es fa referència a la forma d'administrar justícia, després de referir l'intervenció en la mateixa dels "regidors o jurats", acaba indicant que malgrat tot tal pràctica no s'observa en raó de la Nova Planta.

També a la Baronia d'Entença en un document de 1776 referent a Tivissa es recull que "el excelentísimo señor duque de Medinaceli y Cardona, señor y baron de la expresada villa nombra en ella bayle que exerse jurisdiccion en nombre de dicho señor privativamente, sin que pueda esta delegarla ni ejecutarla otro" (69).

En tot cas, el batlle segueix prestant el seu jurament davant del senyor o del seu procurador jurisdiccional.

Tenim un exemple de jurament i presa de possessió del batlle d'Horta de 1751, i després un document de nomenament del de la Pobla de Massaluca de l'any 1809:

- En el cas d'Horta, el 28 de febrer de 1751, "al primer toque de campanas para la misa mayor" (deu ser diumenge), s'inicia un ritual pel que es procedeix a la notificació de la designació del batlle i del sots-

batlle del lloc als interessats en un lloc públic i després segueix el seu jurament del càrrec. Segons l'acta aixecada a l'efecte, el nomenament es notifica als interessats "con alta e intelligible voz, hallados en el porche de la plaza mayor de dicha villa, y constituydos personalmente ante el reverendo (..) procurador general del illustre comendador"; tot seguit els nous oficials juren "servir y exercer" els càrrecs bé i fidelment amb "todo odio, enemistad, voluntad y pasion dexadas a una parte".

- I pel que fa a l'acte de designació del batlle de la Pobla es diu:

- Que el senyor ostenta la jurisdicció civil i criminal del lloc, i en conseqüència té "el derecho, uso y facultad de nombrar bayle (..) para el buen regimen, gobierno y administracion de justicia y observancia de las leyes".

- Que el designat reuneix les condicions necessàries de "fidelidad, legalidad, idoneidad, zelo y bondad" per a ocupar el càrrec.

- Que la designació es fa per dos anys, durant els quals administrarà justícia civil i criminal als naturals del lloc, "subditos" del castellà, i defensarà els drets del senyor.

- Que per a exercir aquelles funcions se li confereix tot poder i facultat necessaris, amb els honors, preeminències, emoluments i salaris que pertanyen al càrrec.

- Que en conseqüència es mana i ordena "al Ayuntamiento y vecinos" del lloc que el reconeixin i respectin.

- I que en tot cas abans d'ocupar el càrrec, la persona que es nomena ha de jurar portar-se "bien y legalmente en dicho empleo (..) y de fidelidad a la sagrada Religion de San Juan" i al comanador de Gandesa (70).

3) Els drets del batlle:

El batlle percep per l'exercici del seu càrrec uns drets determinats, sigui un salari, les rendes d'uns bens determinats o una participació en els ingressos de la Cort judicial o en les sancions econòmiques que s'imposen.

Així a la Batllia de Miravet:

- En Capbreus dels s. XVII i XVIII es declara que el batlle de Ginestar posseeix un olivar en terme de Miravet.

- A Miravet, segons Capbreu de 1702 el batlle rep una tercera part de les penes o sancions que s'imposen, mentre "que no sien dominicals" ni criminals que són del castellà.

- També a la Batllia de Miravet i en general es declara que per un privilegi general el batlle rep una onzena part dels delmes a tot el districte (71).

- Almenys el 1743 el batlle de la Pobla de Massaluca cobra 6 lliures l'any (72).

A Berrús, de la Comanda de Vilalba, en el Capbreu de 1554 es declara que el batlle rep totes les penes "trencades" (73).

També sabem que els batlles reben terres senyorials amb els seus fruits i rendes, i que n'estàn exempts de tributar almenys pel que fa a la Universitat. Justament els codis de Costums de Miravet i de la Torre de l'Espanyol en els seus caps. 33 i XXXII respectivament, després d'autoritzar els homes dels llocs a contribuir a les despeses de la comunitat, n'eximeix aquells "qui continuament segueixen la Cort del senyor (i) lo batlle".

Talment les Cartes de Benissanet i Miravet s'hi refereixen en declarar que els batlles estàn exempts de tota tributació municipal per les terres que se'ls cedeix mentre exerceixen els càrrecs (caps. 77 i 83 respectivament).

Però el 21 de novembre de 1744 el batlle de Gandesa informa que els regidors del lloc volen que els batlles i sots-batlles tributin al "Real Catastro por las tierras que el señor gran castellan les consede en sus bienes"; ell mateix entèn que si s'hi accedeix s'estarà actuant contra raó i s'hi oposa (74).

A.4 El batlle general de Flix

Tractem per separat la figura del batlle general de la Baronia de Flix per la seva especialitat, que constitueix una espècie de governador de tota la Baronia i també és castlà de castell.

1r.- Fins la Nova Planta de 1716.

Menció a part doncs mereix la figura del batlle de la Baronia de Flix que rep el títol de "batlle general".

D'ell en tenim constància el 1400, quan ho és Pere de Castellvell conegut com el "bort de Castellvi" (75). I sembla ser un càrrec vinculat durant segles a la mateixa família dels Castellvell, doncs encara l'exerceixen descendents d'aquell primer el s. XVI: Antoni Guillem de Castellvell, entre 1500, 1551 i 1508: el fill d'aquest últim, Bertomeu de Castellvell ho és el mateix 1511; i el 1558 ocupa el càrrec Vicent de Castellvell (76).

Tanmateix no creiem que sigui un càrrec hereditari, doncs la designació sempre és temporal: per exemple Antoni Guillem de Castellvell és elegit l'any 1508 "haguda la inseculatio per lo Consell Ordinari de la dita Ciutat de l'offici de balle" i per 3 anys (77). Ja l'any 1593 apareix Bertomeu

Llaurador com a batlle general de la "ville et Baronia de Flix et la Palma", i presideix el Consell General de Flix compostat pels caps de casa del lloc "vicini et habitatori" (78); i el 1598 hi trobem Pau Ros, un "botiguer de teles" de Flix, rebent un recurs d'apel·lació contra altra sentència seva respectivament (79).

En tot cas sobre aquesta institució del batlle general de la Baronia de Flix ens hem de remetre a un privilegi concedit el 18 de febrer de 1464 per la Ciutat de Barcelona amb el contingut següent (80):

- El dia o festa de "Nostra Senyora del mes de mars, los jurats e Consell General de la dita vila (..) elegir e anomenar tres personas de la dita vila de aquellas millors e (..) abonades (..) per a batle de la dita vila"; la terna es presentarà als consellers de Barcelona, que d'ella designaran una persona "a la qual ajats acomanar la jurisdicció de la Ballia per un trienni".

- En cas de mort o impediment del batlle exercent, els jurats i el Consell podran presentar una nova terna pel temps de mandat que restès a aquell.

- El càrrec no es pot alienar ni arrendar; es disposa que el designat "no puxe en alguna forma e manya vendre, arrendar ni altrament alienar a altres personas per regir e governar lo dit offici; ans si ho fassia que aquella tal persona a la qual lo dit offici de Ballia seria venut, arrendat, comanat o altrament alienat, ipso facto no fos haguda ni reputada per oficial, ans fos haguda per privada persona afrenturant de tota jurisdicció; declarat empero que per algun temps breu sie licit al dit batlle fer per malaltia o absència algun lloctinent del regiment del qual ell sia tengut tenir taula" (81).

- La persona designada per a ocupar el càrrec abans de fer-ho ha de "jurar privilegis, llibertats e immunitats e altres qualsevols concessions a la dita Universitat atorgadas e atorgadoras, usos e bons costums, e no res menys que fassia e sie tingut assegurar ab bonas e idonees fermances de la dita Universitat a coneguda de dits jurats e Concell de tenir taula de la fi de quiscun trienni segons son tenguts los oficials reals" per Constitucions de Catalunya (82).

- Talment es disposa que el batlle "haje (d)e fer sa continua habitacio e foc estador dins lo castell de la dita vila, al qual constituim de salari per quiscun any cent sous a ell pagadors de las rendas que la dita Ciutat reb en la dita vila, ultra los quals haje com los tersos acostumats ja de rebre per los batles de dita vila e los gits dels pontons e us, e servey de la senia appellada del senyor".

D'altra banda, la durada del càrrec és de 3 anys com als altres dominis; i destaquem que en aquest cas pel que fa al lloctinent el designa i nomena el mateix batlle en supòsits d'absència o de malaltia, però a més com es disposa el propi batlle respon de la seva gestió.

Després coneixem un nomenament de batlle de 8 de febrer de 1500 per part dels consellers i el Consell Ordinari de Barcelona, que acorden: "Confiant nosaltres e lo Consell Ordinari de la dita Ciutat lo die present celebrat de la fe, indulgentia e legalitat de vos honorable amat nostre n'Antoni Guillem de Castellbell, donzell de la dita vila de Flix, ab tenor de les presents lo ofici de la Ballia de la dita vila de Flix, Mas de Flix, loch de la Palma, Baronia, termes e territoris d'aquella e la custodia del dit castell de Flix, vos cometem e comanam tenidor e regidor per vos be personalment e leyal per temps de tres anys, (...) axi que siau balle de la dita Baronia e tingau custodia del seu castell, (...) ab tal qualitat e potestat que vos ab vostra case e familia comunament stigau e façau vostra habitacio en lo dit castell e exerciau la jurisdicció civil e criminal, mer e mixte imperi e altre qualsevol a senyor pertanyent en la dita vila de Flix, loch de la Palma, Mas de Flix, Baronia, termes e territoris de aquella, dret e justicia als singulars del dit ofici ministrant" (83).

I l'acte encara conté les disposicions següents:

- Com els seus predecessors, que pugui "puxar, crear, elegir e deputar lochtinent e lochtinents una vegada e moltes ab aquella potestat que a vos sera vist fahedor".
- Abans de començar a exercir "siau tengut donar bones e ydoneas fermances de les coses per vos et vostre lochtinent e lochtinents administradors per lo dit temps a la fi del qual siau tengut tenir taula".
- Per salari de la Batllia i custòdia del castell "5 lliures en contra de 15 que acostumaven a ser, perque les 10 restants s'assignen a Pere Deztorrent, procurador general de la dita Baronia per salari".
- A més rebrà "les CC fomades de lenya que fan los moros al dit castell e lo empriu de la Mijana per obs del dit castell e altres coses concernents lo carrech de la dita Ciutat" i "la sinia del senyor e los terços de la Cort".
- I que tothom per batlle us "hagen, reputen e honren, e als manaments vostres e dels lochtinents vostres obeesquen tant quant a casen d'ells".
- També abans "siau tengut fer e prestar jurament e homenatge en poder de l'honorable n'Antoni de Castellbell (el seu pare) de present balle de la dita Baronia o de son lochtinent de donar compte e raho de totes les rebudes fetes de les coses al dit vostre ofici pertanyents en poder dels honorables racionals de la dita Ciutat e fer e continuar dites coses per la forma del dit ofici com es acostumat".

En tot cas aquests documents sempre fan referència al batlle general i al seu lloctinent a la Batllia General, amb seu a Flix com a centre del districte i anmb funcions concretes al mateix lloc de Flix. Però a part hi ha els "batlles particulars" com es manifesta en un document de 1509 que deuen ser els delegats d'aquell a manera de lloctinents als llocs de la Palma i del Mas de Flix (84). Suposem que aquells altres batlles seràn desitgnats pel batlle general de la Baronia.

En tot cas l'elecció del batlle general per terna se segueix practicant el s. XVI, i tenim exemples de 16 de novembre de 1508 i de 24 de maig de 1624. Posseïm altre document de presa de possessió d'un nou batlle del 16 de setembre de 1636: es convoca Consell Secret amb els jurats de Flix i "reben en balle general" a micer Monlleó, "bachiller en lleys de la present vila", i els consellers municipals declaren que "lo dit Consell lo obeheix y se'l pose sobre lo cap y han determinat que estan promptes y aparellats de jurar-lo de balle, als que preste ydonea cautio ab bones y ydonees fianses, conforme narre lo dit privilegi de balle y conforme de temps immemorial se es acostumat y conforme los privilegis de la vila y Universitat de Flix"; afegim que el nou batlle és afiançat per Pere Taverner, carnicer de Flix, i Andreu Cervelló veí del lloc (85).

Veiem doncs com el batlle general és jurat com a cap o president de la Universitat. Diguem també que segueix cobrant aquells drets previstos i que es recullien el 1500 (s'al.ludeix a 5 lliures l'any en lloc de 100 sous, però es mantenen altres drets) que li paga la Senyoria o l'arrendatari de la Baronia els anys 1534 i 1700 (86).

2n.- A partir de la Nova Planta:

Ja arran la Nova Planta aquell batlle general deu desaparèixer; a més hem de tenir en compte que la Baronia és confiscada "como villa de realengo incorporada a la Real Corona" arran la guerra de Successió, i així es confirma en la Reial Cèdula de 25 de novembre de 1718 (87). Per això suposem que aquella figura del batlle general s'aboleix, i a Flix com a qualsevol lloc hi ha un batlle particular, com es constata en documents de 1768 en els que figura simplement com a batlle de la vila (88).

En tot cas i com a cas excepcional, degut als conflictes que se susciten al lloc a la darrerria del s. XVIII i primeria del XIX entre els veïns i aquells que ocupen els càrrecs locals inclòs el batlle, la Reial Audiència proposa el febrer de 1803 que s'introdueixi novament el sistema insaculatori per a l'extracció de tots els oficis municipals i de batlle de Flix, la qual cosa es duu a terme el 24 d'octubre del mateix any. Per aquest procediment s'hauràn d'elegir entre altres el batlle i el sots-batlle de Flix, que regiràn llurs càrrecs per un termini de 5 anys; el procés es duu a terme d'ela manera següent:

- La Reial Audiència nomena un jutge comissari, que no és altre que l'aleshores procurador jurisdiccional de la Comanda d'Horta; i ell durà a terme tot el procés fins l'extracció dels nous càrrecs.
- Ell mateix farà una enquesta per a saber quins són els veïns més idonis per a ocupar els càrrecs, i comprovar quins d'ells poden ser aptes per a l'elecció sense que incorrin en alguna causa d'incompatibilitat.
- Coneguts els candidats, llurs noms s'escriuen en cèdules que després són introduïdes cada una en "una bolita de madera"; tot seguit i per

càrrecs les boles corresponents es posen unes bosses. Pel que fa als càrrecs de batlle i sots-batlle s'insaculen 7 noms en cada bossa.

- Finalment es convoca a tots els veïns a l'acte d'extracció, i un nen d'uns 5 o 6 anys és l'encarregat d'extreure una bola de cada bossa (89).

A.5 Altres oficials senyorials al lloc

Hi ha encara altres oficials senyorials que exerceixen llurs funcions en diferents àmbits dominicals i jurisdiccionals, sense que necessàriament existeixi una vinculació orgànica ni jeràrquica entre ells, per bé que en tot cas depenguin del batlle.

1) L'escrivà o notari:

Cal veure també en aquest cas com s'estableix i evoluciona la figura de l'escrivà o notari, distingint dos moments: fins la Nova Planta de 1716 i després.

1.1 Fins el Decret de Nova Planta:

Tenim acreditat que almenys des de mitjans s. XIII els senyors de la nostra zona tenen assumit el servei de Notari i el dret d'elegir notari públic als seus districtes. Fins aquell moment són presbíters, diacons i sacerdots, així com algun escrivà, els que fan les vegades de notaris transcribint documents que recullen els diferents negocis jurídics que concerten els particulars entre sí, o bé les Cartes de població i altres privilegis i pactes senyorials. També hem vist en el seu moment que aquells eclesiàstics actuaven no ja com a simples escrivans, sinó que ostentaven la "fides publica" pròpia dels notaris (90).

Tanmateix, els notaris públics senyorials coexisteixen amb aquells notaris eclesiàstics i altres notaris també públics d'autoritat reial i apostòlica.

Pel que fa al servei en sí, hem de dir que s'ordena sobre una organització determinada:

- Als districtes templers i hospitalers existeix un notari per a tot el Senyoriu.

- A la Baronia d'Entença, dins els dominis del Comtat de Prades, existeix des de mitjans s. XIV una Cancelleria que és la que organitza i coordina els serveis notariaus del districte, amb un cap que és el notari portasegells (que reuneix en sí la condició de conseller i oïdor de comptes comtal).

- I a la Baronia de Flix existeix també un notari per a tot el districte, acreditat almenys el s. XVI.

Després hi ha una escrivania a cada lloc al capdavant de la qual hi ha un "scriptor" depenent del notari senyorial, i que és qui redacta i transcriu els documents que s'han de formalitzar a l'escrivania.

D'altra banda i per bé que ens hi referim després, cal distingir aquests notaris i escrivans dels altres escrivans de les Universitats, designats segurament pels organismes municipals, sens perjudici, com és habitual amb els càrrecs locals, que deguin de jurar llur ofici davant del senyor o del seu representant conforme el compliràn bé i fidelment.

Quant a les funcions i nomenament dels notaris senyorials segurament hem de distingir diferents moments i encara entre cada districte:

1r.- Als dominis templers/hospitalers:

En aquest cas posseïm diversos nomenaments de notaris senyorials:

- Un de 1318 a favor del notari (segurament d'autoritat règia) Jaume de Serra, al que s'estableix en totes les escrivanies de la Batllia de Miravet, i simplement s'assenyala que haurà d'atendre tots els homes dels seus llocs perquè puguin "facere instrumenta publica et alias scripturas", i que talment deurà realitzar totes les escriptures que corresponguin a l'Orde. El document indica que es fa la cessió i amb els mateixos drets tal com es feia en temps dels cavallers templers (abans de 1308).

- I coneixem també dos nomenaments de 1495:

- Un de notari de l'Orde que tindrà com a funcions d'una banda aixecar actes d'atestats, de les sentències i altres actes judicials de la Cort, i d'altra formalitzar testaments i altres escriptures "autenticas et publicas".

- I altre nomenament ja és per a regir, tenir i governar les escrivanies de la Batllia de Miravet, en termes similars als usats en aquell establiment de 1318.

Sembla doncs que als dominis dels Ordes militars hi ha dos tipus de notari:

- Un de l'Orde per a tots els seus dominis i amb unes funcions d'escrivà de les Corts judicials i altres ja com a notari per a formalitzar tot document públic; a més se l'obliga a "eas scribere et scribi facere", amb al·lusió a que deurà tenir escrivans sota la seva dependència encarregats de redactar els documents en qüestió. En definitiva es tracta del notari que se'n diu de l'Orde, i que segurament hi deu estar adscrit d'una manera més o menys exclusiva actuant en els actes senyorials i en les Assemblees dels cavallers hospitalers .

- I tenim altre notari, el públic senyorial encarregat d'un districte determinat que pel que sembla úicament assumeix les escrivanies públiques per a atendre els vassalls.

Justament els caps. 82 dels Costums de Miravet i el LXXVII quan es refereixen al nomenament dels "scrivans" solament al·ludeixen a les "cartes (i altra) scriptura", sense fer esment a possibles altres funcions judicials. Després els mateixos codis citen els escrivans "publichs del lloch" en relació amb les funcions judicials dels batlles als que assisteixen aixecant acta dels diferents atestats.

Però d'acord amb aquells nomenaments sembla com si haguès dues categories de notaris als dominis hospitalers: un de l'Orde general com dèiem i altre concret per a un districte. Pot ser que existeixi tota una organització notarial regida per aquell notari de l'Orde i que sota la seva dependència s'hi trobin els que es coneixen com a notaris dels distrcites.

Encara es dóna una altra situació peculiar: als llocs de Vilalba i la Fatarella les seves Universitats tenen cedides en establiment emfitèutic les notaries i escrivanies locals almenys des de mitjans s. XVI i encara a mitjans del s. XVIII (91). Creiem però que en aquests casos el servei cedit seria el públic d'atenció als particulars dels llocs; dubtem que també s'haguès cedit el servei de les Corts judicials, en tant que l'administració de justícia la segueix exercint el senyor i que per s'hauria reservat la facultat de designar-ne els oficials encarregats de les mateixes: justament en una visita senyorial a Vilalba l'any 1608 es declara que les causes criminals se segueixen pel batlle i l'escrivà de la Cort, i en cap moment se fa esment com en altres llocs al "notario y escribano general" que en aquells casos exerciria ambdues funcions (92).

De ser així, com suposem que és, podriem referir-nos a dos cossos diferenciats de notaris dins l'organització senyorial encara que amb funcions normalment encomanades a la mateixa persona.

En qualsevol cas i feta aquella salvetat de la Comanda de Vilalba, els Capbreus del s. XVII ja fan referència al "notario y escribano general" del districte, amb funcions notariales pròpiament de formalització de documents i escriptures públiques, i que a més exerceixen d'escrivans encarregats de l'escrivanies de les Corts dels batlles on recullen i donen fe de les actuacions judicials que es duen a terme. En tot cas l'àmbit territorial de les seves competències és solament el districte en qüestió; i des del punt de vista funcional assumeixen les notaries i les escrivanies de les Corts de cada lloc d'aquell districte.

D'altra banda i ja com a notaris pròpiament dits, segons les Cartes de població de Benissanet, Ascó i Miravet es limitarien a recullir i formalitzar "los autos de (..) ventas y tributaciones" i a enregistrar la renuncia

senyorial al seu dret de fadiga sobre "los bienes sitios que (els vassalls) vendieren o trocaren" (93). L'inclusió d'aquelles disposicions en els textos poblacionals indicats no deu fer més que recullir quina és la pràctica en aquell moment, i així implícitament es reconeix que els vassalls poden adreçar-se a qualsevol notari, senyorial o no, per a formalitzar tot document públic sempre que no afecti als drets de la Senyoria.

També hem de dir que l'introducció d'aquelles disposicions que obliguen a que uns actes determinats es formalitzin davant del notari senyorial, es deu al fet que fins aleshores els pobladors dels llocs solien adreçar-se a notaris no senyorials de tal manera que les transmissions no es declaraven (o moltes d'elles), amb els perjudicis corresponents per a la Senyoria que no els controlava ni podia exercir efectivament els seus drets (94).

El cas és que al llarg del s. XVII podem dir que tots els rectors de les Parròquies i els seus vicaris exerceixen funcions notariales, autoritzant tot tipus de contractes i negocis jurídics en general, i fins i tot actes municipals i senyorials. I continuen exercint amb altres notaris reials o apostòlics no senyorials en general bona part del s. XVIII (95).

Quant a les tasques judicials, en una visita senyorial a Horta de 1693 es declara que els processos criminals els ha d'instruir el batlle o el seu lloctinent amb "el notario y escribano general" de la vila i Comanda, i que tots junts "toman las deposiciones, confesiones y defensas" (96).

D'altra banda hem de recordar que al capdavant de les escrivanies locals s'hi troba un "scriptor", oficial de l'escrivania al servei del notari senyorial, sens dubte que suficientment apoderat per a substituir aquell en les tasques encomanades. Aquest "scriptor" deu ser pròpiament l'escrivà, diferent del notari i subaltern seu, que actua en absència del notari; i així el trobem l'any 1604 com a "escrivà de la Cort" publicant la convocatòria senyorial per a celebrar Capbreu a la Pobla de Massaluca per ordre del batlle (97).

En tot cas ens sembla impensable que no existeixi servei de Notaria per a atendre les necessitats dels vassalls, per bé que com hem dit abunden els notaris regis i els rectors segueixen desenvolupant aquelles funcions als llocs on no hi ha notari públic i encara que acabin limitats a actes d'última voluntat.

També hem de dir que els notaris o escrivans designats han de jurar els càrrecs davant del senyor conforme l'exerciràn bé i lleialment; en els casos referits dels codis de Miravet i la Torre de l'Espanyol es disposava que l'acte de jurament es fés a presència dels jurats locals i abans de començar a exercir les seves funcions. Pel que fa als escrivans

depenents, el seu nomenament sembla ser facultat del notari i potser jurin davant seu.

Per últim, i d'acord amb un d'aquells nomenaments notariais de la Batllia de Miravet de 1495, el notari designat devia obediència al batlle de cada lloc, tant pel que fa a l'exercici de la seva funció pública com en la judicial.

2n.- A la Baronia d'Entença:

A la Baronia d'Entença almenys des de mitjans del s. XIV hi ha un cos notarial organitzat a la Cancelleria comtal de Prades i amb un notari en cap conegut també com el "guarda-segells".

Aquest notari en cap és el responsable de la selecció dels futurs notaris senyorials i també és ell qui rep el jurament corresponent de fidelitat i lleialtat.

En tot cas el notari senyorial dels dominis d'Entença i també almenys des d'aquell moment exerceix ambdues funcions com a notari i d'escrivà judicial. Així es recull en els actes de nomenament, quan se'ls encomana que rebin, confeccionin i escriguin o facin fer a altres tots els documents d'"atestationibus (.), sentenciis, iusticiis et aliis scripturis publicis et autenticis" (98).

3r.- A la Baronia de Flix.

Almenys fins el 1509 és notari senyorial de Flix Macià Loris, que des de 1495 també ho era de l'Orde de l'Hospital; aquest fet ens permet suposar que no hi ha cap impediment perquè un notari pugui estar al servei de dos senyors diferents (99).

En tot cas coneixem un acte de nomenament de notari senyorial d'aquell any 1509 i segons el mateix aquell assumeix les funcions de "notari public y scriva de la Cort del batlle". Conseqüentment les seves funcions seràn les de "rebre y testificar" tot document privat dels vassalls, així com tots els actes judicials de la Cort (100).

Però a més, i a diferència del que recollien altres nomenaments dels Senyoriis veïns, en el cas de la Baronia de Flix s'afegeix expressament com a funcions d'aquell oficial:

- Recollir i transcriure tots aquells actes en els manuals, protocols i registres corresponents.
- I que pugui lliurar a la presó aquells que hi siguin condemnats.

La primera d'aquestes funcions entenem lògicament que també correspon als notaris hospitalers i d'Entença. Però la segona constitueix pròpiament

una funció judicial en fase d'execució de sentència, i en aquest cas almenys als dominis hospitalers estaria assignada al batlle senyorial que és l'encarregat de dur-la a terme (101).

Talment el document que acabem de referir de Flix ens permet seguir distingint el que és general a tots els districtes: la distinció terminològica entre l'expressió de "notari" referent a les tasques de fedatari públic en tot negoci jurídic, i la d'"escrivà" relativa a les tasques que el mateix oficial ha d'assumir a la Cort judicial.

Finalment, com als dominis hospitalers, el notari senyorial de Flix ha de jurar i prometre davant del batlle (probablement el general), que complirà bé i lleialment el seu ofici.

1.2 Després de 1716:

A partir de la Nova Planta en principi el senyors segueixen ostentant el servei de Notaria i la facultat de designar els escrivans de les Corts judicials. Tanmateix és un moment en què arreu abunden els notaris d'autoritat règia i els rectors de Parròquia encara segueixen exercin de notaris fins 1736 quan per una reial provisió se'ls prohibeix rebre tot contracte i es limita la seva funció notarial a rebre testaments i altres actes d'última voluntat però sempre i quan no hi hagi notari reial al lloc (102).

Pel que fa a les escrivanies de les Corts judicials, el Reglament de 6 de juliol de 1717 disposa en el seu cap. X que a la Cort judicial ha d'haver-hi un escrivà, designat per un any.

El cas és que els escrivans judicials són sempre notaris públics, normalment un resident al mateix lloc o districte senyorial. Tanmateix l'any 1741, curiosament quan abunden a la zona els notaris reials, els síndics de la Batllia de Miravet denuncien que fa mesos que "no se abren las Curias" i que no es pot administrar justícia perquè el castellà porta molt temps sense nomenar el notari que forçosament ha d'assistir al batlle (103).

D'altra banda el 28 de juny de 1751, el batlle i jutge ordinari de Pinyeres designa ell directament un "scribam et actuarium eius Curie" en la persona d'un notari d'autoritat règia resident a Batea. I els anys 1778 i 1783 el castellà d'Amposta designa un cavaller hospitaler com a lloctinent seu als seus dominis, entre altres funcions li assigna la de nomenar "escrivanos de los juzgados" i "notarios locales" esmentant-los com a oficials diferents i separats (104).

Però el 18 de novembre de 1772, per una Reial Cèdula es disposava que tots les dignitats eclesiàstiques que "tengan señorío y jurisdicción

temporal, ansi en primera instancia como en grado de apelación, las exersan por medio de jueces seculares y escrivanos reales con apelación a mis tribunales".

A partir d'aquell moment, als dominis hospitalers com ja deu ser als laics, els escrivans de les Corts judicials han de ser notaris d'autoritat règia.

Pocs anys després, el 1778 a'aprova un pla general de "reduccion de escrivanos" pel que efectivament s'intenten reduir escrivanies i racionalitzar la seva organització, limitant els llocs on han d'haver-hi places de notaris. En tot cas es crea un cos d'escrivans i notaris reials, i correspon a la Reial Audiència el seu control i al rei l'assignació de les Cúries.

El problema és quan un notari ha d'atendre vàries escrivanies, i també el fet que el nomenament i assignació de la plaça l'ha de fer la Corona; això no obstant és possible habilitar especialment als batlles per a designar-los en casos molts especials mentre es designen els oficials:

- Els batlles de Ginestar i Rasquera el 16 de juny de 1800 exposen a la Reial Audiència que "son incesantes los clamores de todos los vecinos a falta de escrivano actuario", i com sigui que a Miravet es va "comisionar" al batlle perquè en nomenès un "en las ocurrencias", ara demanen que també a ells se'ls permeti designar escrivans.

- El 30 d'abril de 1804 l'Ajuntament de Benissanet comunica a la Reial Audiència que es troba vacant "la plaza de escrivano" que tenen assignada "por muerte de Ramon Lamarca"; i aquella ho posa "en noticia de vuestra magestad en cumplimiento de la Real Orden de 24 de septiembre de 1800".

- El 12 de juliol de 1804 es recull i informa la sol.licitud presentada per Josep Vendrell escrivà assignat a Bot, per la que demana que se li "commute la residencia (..) a la de Ulldecona"; tanmateix no se li admet la petició perquè no se sap si l'escrivania de Bot "le prestara lo suficiente para mantenerse con decencia, ni cree lo pueda asegurar el interesado por no haver fixado su residencia en dicha villa a pesar de aversele conferido, y de las repetidas ordenes que se le han comunicado haciendole entender que no podra recidir en Ulldecona ni en otra parte mas que en Bot, que no ha cumplido" (105).

També hem de dir que ens consta que els notaris tenen "escrivientes" sota la seva dependència (els antics "scriptors"); i talment com des de la segona meitat del s. XVIII els escrivans-notaris locals assumeixen també l'escrivania o ja "secretaria" dels Ajuntaments i de les Juntes de Propis i Arbitris (106).

2) El corredor:

Un cas peculiar el constitueixen els corredors, oficials encarregats de "correr" o "fer crida publica" per la venda de béns, mobles i immobles, i qualsevol producte i mercaderia que es dugui al lloc per a vendre.

D'acord amb els codis de Miravet i de la Torre de l'Espanyol el corredor també seria l'encarregat de vendre en subhasta béns i penyores d'aquell deutor que no compleix les seves obligacions econòmiques per a poder pagar al seu creditor (caps. 18-XVIII, 43-XXXVIII, i 46-XLI).

Efectivament estem parlant del corredor i de les seves tasques; i almenys la primera de correr béns i mercaderies està vinculada a l'existència d'uns drets econòmics senyorials coneguts com de "corredoria". Recordem això no obstant que al corredor i als drets de corredoria ens hi hem referit amplament més amunt, i cal dir que tenim poques notícies d'aquest oficial a les Baronies de Flix i d'Entença.

Tanmateix es plantegen dubtes sobre la naturalesa d'aquest oficial, si senyorial o municipal. Justament els codis d'Horta, Miravet i la Torre de l'Espanyol disposen que siguin els homes dels llocs els que elegeixin els corredors:

- Cap. XXXI d'Horta: "Item, quod prosenete seu corretores electi per homines de Orta, et approbati si ydonei fuerint per comandatorem, jurent quolibet anno in eorum officio se fore fideles".

- Cap. 69 de Miravet i LXIV de la Torre de l'Espanyol: "Item, que'ls homens dels lochs puxen elegir corredor o corredors qui a ells semblaran sufficiens; e que'ls senyors si'ls seran sufficiens, prenen sagrament dels dits corredors que sien bons e leals en son officii".

L'elecció pot recaure en un o més veïns, tenint tants corredors com es consideri necessari; i designada la persona, ha de jurar el seu càrrec davant el comanador, conforme serà fidel o bo i lleial en el seu ofici.

Confirmant la vigència d'aquella disposició dels Costums de la Batllia de Miravet, a Gandesa en Capbreus del s. XVIII es declara que el corredor és designat per la Universitat.

Malgrat tot en el decurs del temps veiem com l'ofici del corredor s'acaba acumulant en una persona que a la vegada exerceix de saig o nunci de la Cort i de missatger de la Universitat. I així es recull en els Capbreus tinguts a la Comanda d'Ascó i al lloc de Miravet.

Justament en aquell lloc de Miravet, l'any 1606 es reconeix que el senyor pot constituïr "misatge, nuntio o corridor" sense que li calgui el

consentiment ni l'autorització de la Universitat, jurats, prohoms ni particulars del lloc.

I ja el s. XVIII, constatem que efectivament el càrrec de corredor coincideix en la persona del nunci o agent judicial (oficial senyorial que el s. XVII manté altra denominació: "saig").

D'altra banda, el corredor acaba vinculant-se també al servei senyorial de pesos i mesures com hem pogut acreditar més amunt; i una part de les seves funcions deuen passar a mans dels mostassafs allí on existeix aquell càrrec municipal. D'altra banda les taxes de corredoria comercials s'acaben fixant amb independència de l'intervenció del corredor, i sobretot al s. XVIII la Senyoria acostuma arrendar els drets de corredoria i talment els de pesos i mesures (107).

En definitiva, el corredor anirà perdent aquell caràcter de "pregoner", potser es converteixi en un agent recaptatori més de la Senyoria per a cobrar la corredoria. Manté el títol i funció de corredor en tant que encarregat de córrer i subhastar béns en execució de deutes i de resolucions judicials en general o a petició d'algun particular; però molt poques funcions deu tenir com a tal quan una mateixa persona assumeix les funcions de corredor i les de saig o nunci de la Cort i missatger de la Universitat.

I a més d'aquestes circumstàncies cal tenir en compte el següent:

- El saig és un oficial de la Cort nomenat pel senyor.
- El missatger, tot i que presti els seus serveis a la Universitat, també és designat per la Senyoria.

Encara i d'acord amb un breu testimoni que ens prové de Vilalba i la Fatarella de 1314, totes les vendes d'immobles establerts als vassalls d'aquells llocs s'han de vendre per mitjà d'encant públic, és a dir per corredor (108). D'aquí que després, com veurem, existeixi una taxa de corredoria que s'exacciona als dominis hospitalers i d'Entença per la transmissió d'immobles (afegida al lluïisme).

Per això, tot i que en algun cas siguin els homes del lloc o la Universitat els que designin el corredor, creiem que més pròpiament hem de considerar-lo com un element més dins l'organització senyorial, sobretot si tenim en compte el contingut econòmic de la corredoria.

També observem que a Miravet, malgrat el que disposen els Costums de la Batllia de 1319, al Capbreu de 1606 es declara que el corredor el nomena el senyor. També a Flix és un oficial senyorial que almenys percep un salari de 6 lliures (any -?-) segons es recull el s. XVI fins el

XVIII en documents d'arrendament de la Baronia i on es declara que aquells emoluments els satisfà l'arrendatari (109).

Després les Cartes de Benissanet (cap. 83) i de Miravet (cap. 89) disposen que "ninguno pueda ser corredor en la (..) villa sino el que pusiere el senyor", i després estableixen que l'elegit haurà de jurar el seu càrrec a presència del batlle. També hem de dir que els textos anteriors dediquen altres capítols al nunci de la Cort (els 82 i 88), separadament respecte dels corredors; però tot i així per les notícies que tenim ambdós oficis són exercits per la mateixa persona (110).

Pel que fa als honoraris del corredor, tots aquells capítols dels Costums d'Horta, Miravet i la Torre de l'Espanyol li prohibeixen taxativament rebre cap comissió per la venda efectuada; i tot seguit disposen quins són els seus drets econòmics:

- A Horta són de 2 diners per lliura del preu de la venda, a excepció d'uns supòsits que s'indiquen: si es ven un cavall, el salari serà de 2 sous, per muls i mules 12 diners i per ases 6 diners. Diguem que aquells imports es pagaran sempre per ambdues parts, la venedora i la compradora.

- A Miravet i la Torre de l'Espanyol els capítols citats prohibeixen al corredor rebre cap comissió insistint en que el seu deure és ser "ajudador a comprar (i) a vendre", disposen una sanció per aquell que contravingui l'anterior, i que ascendeix a 60 sous. Abans els caps. 68 i LXIII respectius disposaven que percebrien de salari 2 diners per lliura del preu de la transacció; però suposant que la venda no s'efectués aleshores percebrien 4 diners si el preu de la cosa o bé en qüestió era de 100 sous o menys, o 12 diners si el valor era superior a 100 sous.

També s'ocupen dels honoraris del corredor els caps. 84 de Benissanet i 90 de Miravet, i segueixen la mateixa línia que el capitulat de Miravet encara que varien els imports abans indicats:

- Si la cosa o el bé de que es tracti es ven, el corredor percebrà 2 diners per lliura.

- I si no es ven, aleshores si el valor era de 100 o menys se li pagarà de salari 8 diners, i si el seu preu era de més de 100 sous aleshores se li pagaria 1 diner per lliura.

En qualsevol cas subsisteix la figura del corredor, però com un ofici propi del nunci de la Cort del batlle. De fet és difícil deslligar ambdues funcions, tot i que siguin de naturalesa diferent; però en tot cas ens confirma, en tant que dependents de la Cort, l'efectiu control senyorial també del servei de corredoria.

A.6 Els oficials judicials

D'altra banda hi ha un conjunt d'oficials senyorials amb funcions de caràcter judicial i en general d'assistència a la Cort del batlle.

1) Jutge d'"apells":

El jutge d'apel·lacions o d'"apells" és la persona en la que el senyor delega especialment les facultats i atribucions necessàries per a atendre i resoldre dels recursos d'apel·lació que se li presenten contra les resolucions del batlle, però sols en qüestions civils.

Coneixem de la seva existència a la Batllia de Miravet ja el 1690, resolent els recursos que es presenten contra les resolucions del batlle. Però la major informació ens prové a partir de la promulgació del Decret de Nova Planta, quan sembla que existeix a quasi tots els dominis hospitalers; però el s. XVIII no el trobem resolent cap qüestió de naturalesa penal o criminal atès que justament està en vigor la Nova Planta i els processos penals després de ser instruïts pels batlles senyorials son remesos a la Reial Audiència amb una proposta de sentència per a la seva resolució (111).

Feta aquella excepció de la Batllia de Miravet, la norma general era que el senyor o el seu procurador resolien directament els recursos d'apel·lació que es presentaven auxiliats per l'assessor de la Comanda. És probable que el mateix procurador jurisdiccional exerceixi de jutge d'apel·lacions.

En tot cas aquell jutge especial compta també amb l'assessor designat a l'efecte; i això ens fa pensar que tal jutge no és necessàriament un jurista, sinó que probablement sigui un altre cavaller hospitaler nomenat a l'efecte.

Al Capbreu de la Batllia de Miravet de 1732 ja es reconeix que tota sentència dictada pel batlle en matèria civil es resol pel "jutge de apells" que designa el castellà. I coneixem per exemple que el castellà en designa un l'any 1756 indicant que residirà a Gandesa, però afegeix que tal nomenament requereix de l'aprovació última de "su excelencia y Real Acuerdo"; o que el 1771 n'existeix un de particular a Batea que és laic i veí del lloc (112).

També a Ascó al Capbreu de 1761 es declara que la segona instància judicial l'ostenta el comanador o el jutge d'apel·lacions de la Comanda amb el seu assessor.

2) L' assessor :

Altre alt oficial senyorial és l'assessor jurídic del batlle en la seva funció de jutge ordinari. Se'l qualifica com a "home de siensia" i "ordinari assessor".

Diferent això sí d'altre ordinari assessor de la Senyoria, que assisteix ja directament al senyor, com per exemple en els recursos d'apel·lacions que es presenten davant seu; o bé pot ser encarregat de resoldre un afer determinat, com ocorre l'any 1526 quan la Castellania d'Amposta n'apodera un com a "comissari en la (...) causa, deleguat assignat e deputat" pel castellà en qüestions de termes de Miravet i Benissanet (113).

Aquell assessor doncs, sigui del senyor o del batlle, és un jurista (a Horta s'hi refereixen l'any 1693 com a "abogado"), i és l'encarregat de fer i redactar la sentència que després signa el batlle. No tenim notícies de que assisteixi al batlle en l'instrucció del procediment, però ajudarà i aconsellarà al batlle i formularà la sentència.

Justament el 1731 sobre un conflicte suscitat sobre els assessors de la Castellania d'Amposta, es declara que aquells oficials són designats per la Religio "para todas las causas", i a més gaudeixen d'un "asiento honorifico en sus Asembleas". Després de manera general es manifesta que "siendo el assessor necessario, deve el juez necessariamente seguir su voto", i si no ho fés així i "usase de otro voto" la resolució seria nul·la (114).

D'altra banda sembla que hi ha un sol assessor per tot un districte, com es recull en uns contractes d'arrendament de la Baronia de Flix dels anys 1534 i 1593: en ells s'assenyala que l'arrendatari ha de pagar a l'"advocat o assessor de la dita Baronia" el salari anual de 5 lliures (115).

També en un document de l'any 1741 s'afirma que el castellà d'Amposta no ha nomenat l'assessor de la Batllia de Miravet i per això no es pot celebrar Cúria judicial a cap dels seus llocs. Però el 1751 trobem al batlle de Pinyeres que designa el seu, en la persona d'un veí d'Horta del que sols s'indica que el seu nom (116).

En tot cas ja després de promulgar-se la Nova Planta, segons un Edicte de 1734, l'assessor del batlle no pot exercir jurisdicció atès que el seu ofici "se reduce a prestar su asistencia y consejo y concurrir como consulente del bayle, que se presume imperito, de manera que el bayle y asesor no constituyan mas que un tribunal y una jurisdiccion en que el bayle es juez y el consulente su consejo".

I ja segons una Reial Ordre de 20 d'abril de 1784, els jutges no són responsables de les providències i sentències que dicten si són d'acord amb el parer de l'assessor.

3) Procurador fiscal o "fisco":

El procurador fiscal pot comparar-se amb el ministeri fiscal actual, que intervé a la Cort judicial en representació de l'autoritat pública, i amb la facultat d'endegar qualsevol actuació d'ofici de naturalesa judicial que consideri necessària.

A la Baronia d'Entença almenys l'any 1587 hi ha un "procuratorem fiscalem patrimonii ducalis" que s'oposa amb el batlle de Tivissa a la reclamació dels jurats del lloc per a exercir el privilegi concedit l'any 1368 pel comte de Prades segons el qual els batlles devien purgar taula. D'acord amb el títol d'aquell oficial ducal, almenys a la Baronia d'Entença sembla que el fiscal té també com a funció vetllar pel patrimoni del seu senyor (117).

A Flix l'any 1624 el designa el procurador general de la Baronia (118).

I quant als dominis hospitalers tenim alguns exemples de les seves actuacions:

- El 1673 el procurador fiscal d'Horta denuncia als jurats del lloc perquè el dia 3 d'octubre, entre les 9 i les 10 hores del matí aprofitant que el batlle era absent, varen entrar a la Cort i gosaren "asentar-se en dit tribunal pretenent que la Cort se havia de tenir ab sistensia de aquells com ha jurats". Quan el batlle va arribar els va requerir perquè abandonessin la Cort; i davant el cas omís que els jurats en varen fer, el procurador fiscal els "denuncia y acusa criminalment" perquè fossin "punits y castigats ab les penes de dret statuhides a semblants delictes" (119).

- A Ascó encara se l'esmenta en el Capbreu de 1787, i com a "fisco", en indicar que el senyor ha de pagar el salari del "bochi" si la sentència que es dicta correspon a un procés endegat d'ofici per aquell oficial judicial.

En tot cas es tracta d'un oficial d'aparició tardana, vers el s. XVI segons els documents que acabam de referir.

4) El saig o nunci:

Altre oficial senyorial especialment adscrit a l'organització judicial és el "saig" o "nunci" de la Cort. Tanmateix té altres funcions, sempre vinculades al batlle del lloc o al seu lloctinent.

Precedent seu deu ser el "preconem seu cursorem" que trobem a la Comanda d'Horta el 1319, convocant els veïns del lloc a Consell municipal (120); com probablement també ho és del corredor.

Els Costums de Miravet i de la Torre de l'Espanyol ja es refereixen al saig:

- Caps. 68-LXIII: Es disposa que ni els saigs ni els corredors poden percebre cap mena de comissió per les vendes que facin en l'exercici de llurs oficis. Tot seguit fixen en tot cas els honoraris que han de percebre i en el cas del saig són els mateixos que abans hem vist pels corredors.

- Caps. 72-LXVII: S'estableix que els veïns dels llocs són exempts de pagar res al saig "per lur treball" al mateix lloc "per denunciament de clam, ni per citacio, ni per nulla altra raho", a excepció de les empires o embargaments que degui practicar car aleshores se li pagarà 1 diner. Sí que cobrarà en cas que tals gestions s'hagin de realitzar fora del lloc, però el seu salari serà fixat de mutu acord entre el saig i l'interessat "a conexença del batlle e dels jurats".

- Caps. 73-LXVIII: S'assenyala que el saig tampoc cobrarà res per rebre cap declaració a la Cort.

Aquests capítols ens donen de fet una relació de funcions del saig:

- Venda de béns, que al nostre entendre i atesa la seva condició d'oficial de la Cort, serà en execució de resolucions judicials.

- Traslladar la demanda judicial; fer les citacions judicials; i realitzar embargaments.

Tanmateix hem de recordar que el corredor segons altres disposicions dels mateixos codis s'encarregava de vendre en pública subhasta béns i penyores dels deutors. Pot ser que el corredor solament intervingui en aquells casos de naturalesa civil, mentre que el saig executi actes similars en altres supòsits d'embargament i subhasta, com ara per a satisfer rendes senyoriales o en processos penals.

D'altra banda, el Capbreu tingut el 1495 a la Batllia de Miravet recull el dret senyorial de "sagonia" també dit "dret de missatge", i els jurats reconeixen que el castellà té dret efectivament a designar la Comanda "sagionem seu nuntium". Després es passa a relacionar les funcions i allò que percep el saig com a salari "pro laboribus suis":

- Ell és l'encarregat de "mesurar" els pans que els sarraïns de Miravet i Benissanet han de pagar a l'era, en realitat aquella declaració es deu referir als drets sobre els grans que es cullen, doncs després es diu que es tracta de satisfer dos almuts per cada cafís.

- Per "citar un hom stranger" (foraster, o fora del lloc) cobra 2 diners (segons el codi de 1319 s'havia d'establir de mutu acord amb l'interessat).

- Per portar "letres" (citatòries -?-), segons la "lunyeria".

- Per a citar algun veí a instància d'un foraster, cobrarà 2 diners.
- I per a fer empires, si ha d'anar en barca "fins al port" cobrarà 6 diners, i si ha d'anar al "mur de Uhazua o Acarnena" (?) serà 12 diners.

Podem aportar altres dades sobre aquest oficial i el seu servei en altres llocs hospitalers:

- A Vilalba i la Fatarella:

- L'any 1477 el servei de missatgeria (o del nunci) de les Corts d'aquells llocs està arrendats a un ciutadà de Tortosa (121).

- I en Capbreus del s. XVI es declara que el senyor els dóna nunci "per administrar lo que es necessari a la Cort", i la vila paga la soldada (per desplaçaments exteriors -?-) i el senyor els salaris.

- A Riba-roja, de la Comanda de Vilalba i el s. XVI es reconeix que el senyor té la "sagonia" i designa lliurement l'oficial que ha d'exercir-la.

- A Ascó i Vinebre:

- Al Capbreu de 1607 el comanador declara que els dóna saig o nunci (en funcions també de missatger i corredor) a "suis expensis hominibus dicte ville" pagant "de quibusuis granis frumenti hordei havere et similitum per qualibet cafissio unum modicum sive almut". Tanmateix els jurats manifesten que és el comanador qui li paga el salari a càrrec del gra que ells li donen, i que aquesta càrrega a favor de la Senyoria rep la denominació de "dret de misatge".

- I en altre Capbreu de 1639 es manifesta que tenen "curritorem, sagonem sive nuncium" però que és un oficial senyorial, i que per ell paguen una de cada 12 quarteres de tot gra de "frumenti, ordeí, avene et similium (...) tret primer lo dret del senyor".

- Al Capbreu tingut a Miravet i Benissanet el 1606 es declara que se satisfà el dret de "missatge": consisteix en dos almuts per cafís de tot gra recollit (excepte llegums), i s'indica que "se paga per missatge"; així el senyor els té missatger franc, excepte quan s'ha de desplaçar fora del lloc car aleshores li han de pagar el salari corresponent.

- I a Horta l'any 1693 es reconeix que el comanador té i paga un nunci.

Si passem a les Cartes de Benissanet i Miravet ja el s. XVII, també dediquen alguns capítols al saig plenament coincidents:

- Caps. 82-88: Disposen que ningú podrà ser nunci de la Cort "sino el que pusiere el señor", i quan es nomeni jurarà davant del batlle que exercirà l'ofici bé i lleialment.

- Caps. 87-93: Aquests capítols venen a ser un trasllat dels 72 i LXVII dels antics codis de Miravet i la Torre de l' Espanyol, doncs també declaren: que els veïns dels llocs són exempts de pagar res al saig per la seva feina a excepció del casos d'embargament que aleshores haurà de cobrar 2 diners (abans era 1 diner); i que sí se li haura de pagar quelcom si s'ha de desplaçar fora del lloc per a complir les seves funcions, fixant de mutu acord amb l'interessat i en cas de que no hi hagi acord serà el batlle el que establirà el seu salari.

En tot cas hem d'advertir que aquells textos de Benissanet i Miravet no contenen disposicions referents a la venda de béns per part dels saigs; en aquells casos els caps. 84 i 90 respectius, traslladant els caps. 68 i LXIII dels Costums de Miravet i de la Torre de l'Espanyol) sols es refereixen al corredor pel que fa a la venda de béns. Diguem també que no es fa esment a aquell antic dret de "missatge".

També la Carta d'Ascó de 1615 i els capítols complementaris de 1616 s'ocupen parcialment del nunci:

- Cap. 4: S'exposa que el senyor "les da nuncio y les paga su salario", per la qual cosa els pobladors del lloc han de donar al senyor un quartal de cada 12 quarteres d'ordi i civada que produeixin, tret o desomptat el dret del senyor; en tot cas s'especifica que el gra haurà de ser "secado". Així mateix s'estableix que el nunci estarà obligat a tributar a la Vila pels béns que se li donin "en poblacion", sens perjudici dels béns de la Senyoria que se li cedeixin en raó de l'ofici.

- Cap. 51: "Que por haber grande abuso en los nuncios que viene a traer letras a los bayles por sus intereses lo sufren, que no puedan admitir sino una letra a cuando mucho dos, de tal manera que no pueda ganar sino una o dos dietas en un dia, y estas se hayan de repartir entre todos los que venian a executar pagando por igual lo que les tocare".

- Cap. 96: "Dicho señor comendador tiene una casa en la plaza Nueva o en el Planillo para el nuncio la que el señor escogiere". Tanmateix la disposició complementària núm. 2, després de confirmar allò que disposava el cap. 4 abans referit, assenyala que "al nuncio no se le dan bienes algunos, y el señor les dara nuncio".

Veïem doncs com a Ascó es manté l'antic dret de missatge i ara equival a un quartal, és a dir a la quarta part de cada 12 quarteres dels productes gravats; val a dir que segons la Carta aquell tribut senyorial solament grava l'ordi i la civada, mentre que abans se satisfieia de tot gra. D'altra banda, es regula el servei del nunci almenys pel que fa a les notificacions que ha de fer pel batlle limitant-les a una o dues per dia per tal d'evitar possibles abusos en les dietes; i finalment s'estipula que la Senyoria no li donarà béns en referència als mensuals (al nostre entendre), considerant sens dubte que el seu salari és suficient (superior a l'antic).

Talment tenim alguna notícia d'aquell oficial a la Baronia de Flix anterior a la Nova Planta de 1716:

- Si admetem (com deu ser) la seva coincidència amb la figura del missatger (i potser encara amb la del corredor), sabem que percep un salari de 6 lliures anuals, que en cas d'arrendament de la Baronia li satisfà l'arrendatari (122).
- D'altra banda, apareix l'any 1618 amb el títol de nunci de la Cort declarant davant l'escrivà de la Cort conforme "fa relatio (..) com ha encantat dita taba en la plasa publica y carrers de Flix" per a trobar algun paleta que ofertès per a fer les obres de reparació necessàries dels forns senyorials (123).

I ja el s. XVIII ens trobem arreu amb un únic oficial que exerceix de "nuncio o portero jurado de la Curia ordinaria y corredor publico de la villa". Com a tal apareix a tots els dominis de la nostra zona, normalment a cada lloc, però almenys als dominis hospitalers la situació és diversa:

- El 3 de març de 1715 al lloc de la Torre de l'Espanyol intervé el "nuncius" de la Comanda d'Ascó venent en subhasta els béns del difunt Josep Sentís per tal de poder fer front al compliment dels seus llegats religiosos.
- El 1731 hi ha un únic nunci jurat a tota la Castellania; i justament en aquell moment presenta un queixa contra el batlle de Benissanet perquè s'ha procedit a fer "una recepcion de testigos en virtud de plica a instancia de dichos (regidores) de Miravete, sacada de la Real Audiencia", i ni ell ni cap persona en el seu nom s'havia encarregat de citar-los.
- El 1751 el batlle de Pinyeres designa el nunci de la seva Cort, i ja com que el lloc no està habitat designa a un veí de Batea com a "curritorem publicum in nuntium (..) pro citationibus et intimis faciendis".
- Al llarg de tot aquest s. XVIII és també el "nuncio y corredor" el que anuncia la subhasta dels serveis municipals a arrendar.
- L'any 1826 a la Pobla de Massaluca exerceix el nunci de Batea (atès que no hi ha aquell oficial al lloc) especialment habilitat pel batlle local, i procedeix a la crida pública ("pregonado por los parages (..) acostumbrados") d'una heretat que cal subhastar per a pagar els deutes del difunt Jaume Llop (124).

Finalment, hem de dir que aquest oficial es designa sempre que s'elegeix batlle, ja sigui quan venç el mandat d'aquell o en ocasió de la presa de possessió d'un nou senyor del lloc; per tant es tracta d'un oficial temporal, per un període que seria de 3 anys o de 2 després del Decret de Nova Planta de 1716. Solament en aquell cas de Pinyeres de 1751 podem acreditar que el designa el mateix batlle, bé que hi és present el procurador senyorial (125).

5) El "bochi" o "berdugo":

El "bochi" o "ministre de la Cort" és l'executor de les penes corporals, com es reconeix al Capbreu tingut a Ascó i Vinebre l'any 1607. També segons coneixem d'aquells mateixos llocs, el seu salari el paga el senyor si la pena s'ha imposat per fets seguits "de oficio o a instancia de su fisco", i ja el satisfà el denunciant si el procés s'ha iniciat a instància de part.

També se'l denomina "berdugo" com ocorre a Horta, i sabem que allí el seu salari li paga la Vila.

6) Carcellers o manllevadors:

Els carcellers o manllevadors, com el seu propi nom indica són els encarregats de la presó, i en tal sentit s'hi refereixen els Capbreus. També se'n fa esment als Costums de Miravet i de la Torre de l'Espanyol en els seus caps. 52 i XLVII respectius en un supòsit molt concret: quan algú ha causat ferides greus a altri i cal esperar a veure si la víctima surt del perill de mort; mentre tant i a conexença del batlle i dels jurats, l'inculpat serà posat sota la custòdia dels manllevadors.

Talment s'esmenten en un privilegi concedit pel comte de Prades als homes i Universitat de Tivissa el 1368, com a encarregats de la presó "comun" (126).

I a la Baronia de Flix almenys el s. XVI, l'"scarceller" percep un salari de 5 lliures l'any, que si aquella s'arrenda li satisfà l'arrendatari (127).

D'altra banda, pel que fa a Horta sabem de l'any 1693 que els seu salari els paga la Vila.

B) El control dels oficials senyorials: els "agravis" i el judici de "taula" o de residència

Per mitjà de privilegis i de codis de Costums i en moments ben diferents entre els s. XIII i XVII, a tots els districtes de la nostra zona els senyors concedeixen als vassalls i Universitats la possibilitat de denunciar la gestió dels batlles.

Curiosament en la majoria dels llocs el batlle apareix com l'únic oficial senyorial susceptible de ser objecte d'una enquesta en acabar el seu mandat, per tal de determinar si durant el mateix ha pogut perjudicar a algun vassall o ha actuat en definitiva en contra de l'ordenament vigent i dels privilegis i llibertats de la població.

Però cal distingir els "agravis" que pot cometre aquell o el governador en la seva actuació governativa, dels que pot causar el batlle com a jutge

ordinari del lloc. El tractament en un i altre cas és diferent i cal distingir-los, és més, sembla que el senyor accedeix més fàcilment al control de la tasca judicial del batlle que no pas al de les seves actuacions governatives.

B.1 Els "agravis" causats pel governador i el batlle com a agents governatius:

De fet són solament les Cartes de Benissanet i Miravet concedides els anys 1611 i 1623 les que reconeixen a llurs vassalls la possibilitat de denunciar els batlles i altres oficials senyorials al marge del judici de taula i sense necessitat d'esperar que fineixi el mandat d'aquells oficials.

- Benissanet: El cap. 20 es refereix als possibles greuges que puguin fer el governador i el batlle, i disposa que els vassalls s'han d'adreçar en tal cas al castellà; i després, si aquell no els satisfà, poden acudir al Capítol Provincial de la Castellania. En tot cas es prohibeix als vassalls sota pena de comís (amb la pèrdua de tots llurs béns) que s'adrecin a la Reial Audiència.

- Miravet: En canvi a Miravet el cap. 33 de la seva Carta disposa que per possibles greuges o agravis causats pel batlle els pobladors han d'acudir davant del governador o procurador general de la Batllia.

Es tracta al nostre entendre d'un procediment especial diferenciat del judici de taula al que ens referim tot seguit. Un procediment que en definitiva té per objecte castigar qualsevol greuge que causi el batlle i altres oficials senyorials en l'ordre governatiu diferent del judicial.

De fet aquells ordenaments no estableixen la diferenciació que nosaltres fem entre un o altre tipus de greuges o perjudicis; però en altre cas no tindria sentit preveure els supòsits anteriors per separat respecte del que és el judici de taula.

En el cas d'Horta, per exemple, el dia 1 d'octubre de 1692 se signa un conveni entre la Senyoria i les Universitats de la Batllia pel que s'accepta que els batlles regeixin llurs càrrecs durant 3 anys i que en aquell període no siguin mai remoguts, sens perjudici això no obstant de que puguin ser castigats si cometen algun delictes (128). I en canvi no tenim constància de que també hi regeixi aquell privilegi del judici de taula.

B.2 Les "visites" senyorials:

Mentre que el supòsit anterior s'està fent referència a les queixes que poden tenir els vassalls, existeix altre sistema de control que pot exercir directament la Senyoria en qualsevol moment: el que es coneix com de "visita". Tanmateix les nostres notícies es limiten als llocs de Benissanet i Miravet, i encara solament per allò que disposen els caps. 51 i 145 de les

seves Cartes del s. XVII: "Que su Senyoria y su governador o quien su poder tuviere pueda visitar a cada uno en su officio del tiempo que habra governado por si huviere hecho algun exceso de cohecho o agravio, y en tal caso se procedera contra el conforme las costumbres se les daran mas abaixo y conforme las leyes del Reyno dieren lugar, ansi en causas civiles como criminales".

Es tracta d'un sistema de control senyorial nou; però es pot establir algun paral·lelisme amb altra institució que també es denomina "visita" i que consisteix efectivament en la visita que efectua el castellà d'Amposta als dominis de l'Orde de l'Hospital (sigui la Batllia de Miravet o qualsevol altra Comanda) amb certa periodicitat, amb l'objectiu: d'inspeccionar els béns de l'Orde i comprovar el seu estat, recollir les declaracions dels veïns reconeixent el domini i la jurisdicció de l'Orde i les càrregues i drets que satisfàn, rebre un nou acte d'homenatge i jurament de fidelitat, es reconeixen els privilegis de la Universitat i dels seus veïns, i talment s'atenen les queixes que aquells puguin presentar contra els oficials senyorials (129). En tot cas és una visita del castellà, com a prior de l'Orde, i no pròpiament del comanador titular del districte; a més segons els testimonis que posseïm del s. XVI i ss. (no sabem si abans es realitzava), aquella pràctica no se segueix amb un periodicitat determinada i és probable que es faci en ocasió de la presa de possessió d'un nou castellà.

Per la nostra part creiem que amb la "visita" que s'introdueix segons aquelles Cartes de població estem davant d'una institució similar o equivalent a la que pocs anys abans havien establert les Corts de 1599 en relació amb els oficials reials (130); tanmateix, l'única constància al règim de visita a la nostra zona la tenim per mitjà d'aquelles Cartes, i desconeixem si realment es practica.

Ja de fer-se, pot ser que es procedís de manera similar a com es fa respecte dels oficials regis. Afegim que la referència genèrica que es fa a aquells que han governat al lloc sembla afectar tant als senyorials com als municipals (131).

B.3 El judici "de taula" o "de purgar taula":

Aquest procediment rep inicialment la denominació de "judici de taula" i també de "purgar taula", però a la darrereria del s. XIV se sol parlar de "fer residència"; en tot cas es tracta d'un procediment especial establert per tal de poder revisar les actuacions del batlle com a jutge del lloc durant el seu mandat.

La significació d'aquest procediment resta suficientment reflexada en allò que indiquen els consellers de Barcelona quan en privilegi concedit l'any 1464 a la Baronia de Flix, ho justifiquen de la manera següent: "Com per

no tenir taula los balles de la vila vostra de Flix, la justicia no sie stada aci administrada com fora si aquells fosen tenguts a tenir taula dels llurs malfets sobre la justicia, per la bona administracio de la qual justicia les Universitats son consumadas e augmentadas e per lo contrari son derruidas e despobladas".

Ja quan a la forma i procediment que se segueix, així com respecte tot allò que afecta als salaris i costes judicials que es causin, haurem de veure cada cas per separat.

També hem de dir que tal judici es complementa almenys des del s. XV amb altre element com és l'exigència de que tot batlle abans d'ocupar el seu càrrec hagi de prestar caució o fiança suficient, justament per a respondre de les possibles responsabilitats que es derivin de la seva gestió judicial front a tercers.

1r.- Als dominis templers/hospitalers:

Tal privilegi de tenir judici de taula es recull per primera vegada a la nostra zona a la Batllia de Miravet, en concret al cap. 133 del codi de Costums de 1319, que duu com epígraf "Del batlle a tenir taula" que disposa el següent:

- Cada 3 anys (el període que dura el mandat) es farà "inquisicio" contra el batlle per tal que si "tort ni injuria a feyta a algu, que'l li satisfaze e encara ne sie punit per lo senyor degudament".

- Aquesta disposició no detalla quin procediment se seguirà contra el batlle, però fa referència a un "enqueridor" que serà la persona que instruirà el cas i judicarà.

- S'assenyala però que si s'ha denunciat al batlle calumniosament el culpable serà obligat a pagar "les messions" (despeses) causades al senyor per aquella raó.

- I suposant que la denuncia sigui certa, el salari d'aquell inquiridor es pagarà "de la colonia del batlle, si en alguna hy sera condemnat", i encara si aquells ingressos no són suficients aleshores la diferència serà satisfeta pels homes del lloc (després la Universitat).

Aquell capítol del codi de Miravet estableix els trets bàsics del dret dels vassalls a exigir les responsabilitats en les que hagi incorregut el batlle, i vegi's que en tot cas aquell en respondrà econòmicament amb els ingressos que obté de la Cort, les calònies, sens perjudici de que si aquelles no són suficients siguin els mateixos homes del lloc (o la seva Universitat) els que deguin cobrir les sumes necessàries.

Justament el 5 de febrer de 1340 els jurats i consellers de Batea, congregats a l'efecte a l'església de sant Bertomeu "ubi est moris", reconeixen que el castellà fra Sanç d'Aragó atenant els seus precs i

suplicacions els havia concedit (en data imprecisa) un privilegi especial per a jutjar en les inquisicions que es feien cada any contra els batlles actual i els anteriors per la seva gestió. Desconeixem les raons que dugueren a demanar tal privilegi i després a concedir-lo en tant que contradiu el que disposa aquell cap. 133 dels Costums de la Batllia, d'aplicació també a Batea i ja vigent en aquell moment; en tot cas ara els representants municipals del lloc reconeixen que d'acord amb els Costums de Miravet "super tenendis tabulis per baiulos locorum" els representants municipals solament tenen dret a fer inquisicions i no a judicar, i renuncien a aquell privilegi declarant que "non possimus decetero allegare possessionem ullo tempore in habendo iudicem aut decisorem". En definitiva, els vassalls de Batea es sotmeten a allò que disposen els Costums (132).

Pel que fa a la Comanda de Vilalba i en concret als llocs de Vilalba i la Fatarella, segons Capbreus del s. XVI coneixem que el judici de taula es fa extensiu a tots els oficials senyorials i no solament al batlle:

- La taula del batlle i dels oficials senyorials se celebra cada 3 anys, i cada vegada que un nou comanador pren possessió dels llocs.
- La residència o taula al batlle és realitza segons el procediment previst per les Constitucions de Catalunya i els costums locals.

Entretant, per Sentència de 24 d'abril de 1600, la Reial Audiència de Barcelona a instància de la Universitat de Miravet confirma la vigència del cap. 134 dels Costums de Miravet, i per tant el dret dels vassalls de que le batlle "purgui taula" (133).

Després les Cartes de Benissanet i Miravet (1611 i 1623) es dediquen a aquest procediment inquisidor amb cert detall, i ja es parla de "residencia" en lloc de "judici de taula":

- Caps. 119-124: La residència del batlle es practicarà cada 3 anys "por el tiempo que huviere regido el cargo"; exactament s'ordena que al batlle "se le tome residencia" pel senyor o el seu governador "o quien su poder tuviere". Aleshores davant d'un o altre podran comparéixer tots aquells que tinguin queixes que formular.

- Caps. 120-125: Aquests capítols ja es refereixen en cada cas a com s'iniciarà el procediment, qui realitzarà l'enquesta i qui s'haurà de fer càrrec de les despeses que es causin. D'aquesta manera s'estableix:

- El senyor podrà intervenir directament o designar un jutge especial per a dur a prendre residència, i un o altre estaràn assistits per l'assessor de la Batllia i l'escrivà ordinari (que deu ser el de la Cort local).

- "El orden" o forma en que es durà a terme aquella residència és la següent:

- Primer el senyor o el seu representant "con pregon publica" ordenarà "publicar" i farà comunicar per la població l'inici d'un

període d'un mes durant el que aquells que vulguin podran presentar i provar les queixes que tinguin contra el batlle.

- Acabat aquell període i presentades queixes, després es donarà un altre mes al batlle "para deffenderse".

- I clos el nou termini, presentada la defensa del batlle, dins del mes següent es judicarà.

- Per últim aquells preceptes es refereixen a les despeses que resultin de l'inquisició; aleshores sobre "las costas" i "dietas" del jutge i dels oficials intervinents disposen en general que tant si és la Vila com els particulars els que insten la residència, pagaràn allò fixat per les Constitucions de Catalunya.

- Caps. 121-126: En aquests capítols es preveuen dos supòsits sobre el resultat de les denúncies i llurs conseqüències:

- Si el denunciant no prova les queixes que ha presentat contra el batlle, incorrerà en les penes previstes per les "leyes del Reyno" i en el seu defecte en les del dret comú.

- I si les denúncies resulten provades es castigarà al batlle segons el cas d'acord amb els capítols de la Carta i en el seu defecte d'acord amb les lleis del Regne.

- Cap. 122-127: Pel que fa ja a la resolució que es dicti s'estableix que podrà apel·lar-se:

- Quan "el que huviere juzgado" fos oficial senyorial, es disposa que "si alguna de las partes no se contentare de la declaracion" podrà apel·lar-se al senyor.

- I si el jutge hagués estat el mateix senyor, aleshores també es pot apel·lar a ell mateix però "mutato assessore".

El segle següent en diferents Capbreus veiem com se segueix fent referència al deure del batlle de "purgar taula", i ja s'incorpora el deure de prestar fiança suficient:

- En Capbreu de 1702 a Miravet, el batlle abans de prendre possessió del càrrec ha de prestar fiança suficient a coneixement dels jurats i prohoms de "que purgara taula y los agravis" que haurà fet, i jurarà al castellà o al seu apoderat. S'afegeix que quan un nou senyor assumeix la possessió del lloc també pren residència als seus oficials.

- En Capbreu tingut als llocs de Miravet, Ginestar, Rasquera i Benissanet els anys 1752 i 1753 es reconeix que el batlle, que designa el castellà, "finit que ha son offici (..) te obligacio de purgar taula per a satisfacer los agravis, si alguns n'e aura fets" i "dega prestar caucio y donar fiances a contento dels regidors y antes del Concell de dita Vila" (abans d'ocupar tal càrrec). I que en tot cas el judici de residència es farà conforme les Constitucions del Principat i els Costums dels llocs.

També hem de dir que tal privilegi no ens consta que s'hagués concedit a la Comanda d'Ascó ni a la d'Horta; es més, quan es concedeixen els Costums de Miravet a la Torre de l'Espanyol el 1517 el comanador

declara que n'exclou alguns capítols per no ser la seva voluntat atorgar-los i un d'ells és aquell 133 del text miravetà. Desconeixem la causa, però suposem que es tracta d'evitar tal judici, atorgant certa invulnerabilitat al batlle davant la comunitat local.

2n.- Baronia d'Entença:

A la Baronia d'Entença el privilegi de "purgar taula" tots els oficials senyorials més l'exigència de que el batlle i els altres oficials prestin fiança abans d'exercir llurs càrrecs s'introdueix per mitjà d'uns privilegis que es concedeix a cada lloc, primer a Tivissa i després a Móra i Garcia entre 1368 i 1372. La concessió es va fer en agraïment a diversos ajuts econòmics de cada població al comte Joan de Prades, i és confirmada per una Sentència de la Reial Audiència de 8 de juny de 1587 (134).

Així es disposa el següent:

1) Que els oficials senyorials "antes de usar de su oficio" seràn obligats a presentar fiances idònees i prometre que tindran "residencia o tabla" i que estaràn a allò que en resulti, segons les Constitucions de Catalunya.

2) Per a relitzar aquella residència la Universitat designarà dos homes bons o prohoms de la vila el dia de sant Joan Baptista (del mes de juny).

3) El primer judici es farà el mes de juny de 1369, i després cada 3 anys (ignorem si coincideix en la fi del mandat dels oficials que ho són aleshores).

4) Si la Universitat ha d'avançar algun diner als jutges inquisidors aquests hauràn de jurar davant del batlle que si acaben condemnant als oficials requerits ho retornaràn tot (se suposa que és així, perquè en tal cas els condemnats es deuran fer càrrec de les despeses causades).

5) En cas que els oficials fossin absolts de les denúncies presentades, aleshores la Universitat s'hauria de fer càrrec i assumir totes les costes causades.

6) D'altra banda es dóna un termini de 3 mesos per a concloure el judici, i si no ho complien els jutges eren obligats a fer-ho amb la major rapidesa possible però sense dret a percebre cap salari.

7) Finalment es reconeix que la sentència que dictin els jutges de taula és apel.lable; però aleshores serien el comte conjuntament amb les prohoms del lloc els que haurien de nomenar un jutge especial per a conèixer del recurs.

3r.- Baronia de Flix:

La primera notícia que tenim d'aquest judici de taula a la Baronia de Flix ens ve donada pel privilegi que la Ciutat de Barcelona concedeix el 28 de febrer de 1464 a la Universitat de Flix sobre l'elecció i funcions del batlle

sovint esmentat i que també tracta sobre la responsabilitat del batlle. Així es disposa:

1) A la fi de cada trienni els jurats i Consell han de designar 4 persones "laycas" de l'Universitat "que sien jutges e inquisidors de la taula que lo dit batlle haura a tenir, e aquellas personas presentar als honorables concellers de la dita Ciutat" perquè en triin dues.

2) Els designats gaudiran de "totes e aquellas facultats e potestats que a tals jutges e inquisidors son donadas per Constitucions e capítols de Cort de Catalunya".

3) Per a dur a terme la seva tasca "secretament poran, hajen e sian tinguts fer-los regoneixer a algun bon juriste a quiscuna de las parts no sospitos e a concell de aquell los dits jutges hajen e promulgan llur sentència".

4) Encara es disposa que els jurats i Consell de Flix podran designar jutges d'apel.lació per a atendre aquelles que es puguin presentar contra les resolucions dels jutges de taula; els nous jutges han de ser "dos juristas e homens de ciencia, aci de la dita vila com fora de aquella e aquelles dos sien tinguts presentar als honorables concellers que de aquells dos n'e hajen a pendrer un, lo qual que sie hagut per jutge de les causes de appellacions que imposador seran de las sentencias que promulgadas seran per los jutges de la taula". Aquests nous jutges rebran també tanta potestat i facultat com convingui, com si fossin oficials designats "per lo senyor rey e ab aquelles potestats e facultat a semblants jutges atorgades per Constitucions e Capítols de Cort de Catalunya".

5) Els jutges seran en tot cas assistits per juristes, i pel que fa a llur salari el cobraràn de la Universitat, de manera que els jurats "arbitraran" allò necessari sense subjecció a les rendes senyorials.

B.4 La legislació vigent al Principat sobre la "purga de taula"

Cal que distingim en aquest cas dos moments: primer fins el 1716 i després veurem que ocorre arran la Nova Planta.

1) La legislació catalana fins el 1716:

Hem vist més amunt com justament i expressament les Cartes de Benissanet i Miravet es remeten en diferents ocasions a la "purga de taula", a la que resten sotmesos els batlles d'aquells llocs i conforme el que disposin les lleis del Regne.

Però tal procediment i altres de control dels oficials senyorials són introduïts a la nostra zona en diferents moments entre els s. XIV i XVII. I es tracta de sistemes de control que es practiquen i que estàn previstos i regulats per la legislació del país en referència als oficials reials.

L'origen d'aquestes institucions sol situar-se en una constitució de l'emperador Zenó, datada l'any 475, segons la qual tots els magistrats i jutges romans devien romandre al seu lloc durant 50 dies per tal d'esbrinar si durant llur mandat havien incorregut en alguna responsabilitat (135).

A Catalunya el precedent immediat d'aquest procediment sembla trobar-se en una disposició de Pere II en les Corts de 1283, on autoritza a que s'inquireixi contra uns oficials reials; i ja l'any 1289 en altres Corts de Jaume II es disposa que els oficials reials han de "tenir taula" cada any, amb suspensió de funcions i amb el deure de donar garanties per llur possible responsabilitat. Tanmateix, l'Usatge núm. 106 ja preveia la responsabilitat dels batlles per les Bastlles que tenien encomanades i per la gestió i administració dels drets del seu senyor (136).

Malgrat tot i pel que fa als oficials reials, com afirma LALINDE "la ordenación fundamental de la institución corre a cargo del gran rey organizador que es Jaime II, en Cortes sucesivas de 1289, 1301 y 1311" (137); i després vindran altres disposicions dels regnats d'Alfons III, Pere III, Ferran I, Ferran II, Carles I, Felip I i Felip II. Fins que la institució perd certa vigència quan és substituïda per altra ja a l'edat moderna que rep la denominació de "visita" i a la que ens hem referit (138); diguem que aquest altre sistema de control també l'introdueixen les Cartes abans esmentades de la primeria del s. XVII però pel que fa als càrrecs i oficials municipals com veurem més endavant.

Centrant-no doncs en la "purga de taula" com a institució adreçada al control dels oficials reials, hem de destacar si acudim a FERRO les característiques següents (139):

- Hi estan subjectes els oficials locals com siguin els veguers, els sots-veguers, els batlles, els sots-batlles, corts, assessors i jutges ordinaris, carcellers, saigs i altres oficials menors de jurisdicció.
- El procediment es feia cada tres anys, per Carnestoltes.
- Les Universitats de llocs caps de Vegueria presentaven tres ternes, i el rei o el seu lloctinent elegia d'entre elles un militar, un ciutadà o burgès i un "savi en dret", els quals esdevenien "jutges de taula".
- Tots aquells oficials havien donat inexcusablement abans d'iniciar llurs oficis, fermança suficient garantint la seva comapreixença en aquells judicis de taula; i talment havien dipositat els salaris dels jutges.
- Els oficials en qüestió no podien abandonar el lloc on se celebrava el judici, amb una previsió de 50 dies.
- Els jutges es constituïen en tribunal, assistits d'un notari o escrivà, i feien crides públiques perquè qualsevol persona afectada pogués presentar-los les seves queixes dins el termini d'un mes.
- Durant els 3 mesos següents se seguia el procediment, repartits d'aquesta manera: en un mes més devien provar-se les queixes, durant

l'altre mes els jutges devien oïr les defenses respectives, i en l'últim mes es devia dictar sentència.

- Les enquestes devien adreçar-se a comprovar qualsevol d'aquests fets: si l'oficial havia actuat amb negligència en la defensa de la jurisdicció i drets del rei; si havia comès rau o ho havia consentit en afers de diners o d'altres, perjudicant al rei i la seva jurisdicció; si havia vulnerat els estatuts i ordinacions de les Corts; si havia comès torts i injúries contra Universitats i particulars; i qualsevol altre delictes que s'hagués comès en l'exercici de llurs funcions.

- La sentència que es dictès mai podia perjudicar al rei, si no que solament afectava als oficials jutjats.

- I en tot cas les sentències condemnatòries de quantia superior a 500 sous, les que comportin infàmia o impliquin pena corporal podien recórrer-se davant d'un jutge d'apel·lació especial designat pel rei, i sols si aquest darrer revocava la resolució inicial la part afectada podia acudir davant l'Audiència.

Ja si comparem el procediment referit pel que fa als oficials reials amb aquell que se segueix als llocs senyorials que tenen concedit el privilegi en qüestió, podem establir coincidències i diferències respecte d'allò que ocorre a la nostra zona:

1r.- Coincidències:

- En tots els llocs és el batlle l'únic oficial el que està subjecte a la "purga de taula"; en els casos hospitalers de Vilalba i la Fatarella i dels llocs de la Baronia d'Entença s'afirma que també hi han de concórrer els altres oficials senyorials. No s'especifica però si solament hi estan afectes els oficials judicials.

- El procediment s'insta cada 3 anys, coincidint amb la finalització del mandat de l'oficial subjecte (amb l'excepció per poc temps de Batea on fins el 1340 es feia cada any) (140).

- Solament als llocs de les Baronies d'Entença i de Flix són les Universitats respectives les que designen les persones que poden exercir de jutges de taula.

- Arreu on es va concedir el privilegi de "taula", l'oficial o oficials afectats també havien de lliurar fiances o fermances suficients davant dels jurats i Consell municipals en garantia de que compareixerien i respondrien d'allò que resultès dels judicis.

- El judici es durà a terme durant 3 mesos segons les fases previstes per la legislació del Principat, com s'especifica a les Cartes de Benissanet i Miravet i segons regeix a la Baronia d'Entença; a la de Flix el privilegi de 1464 no indica el termini, però es remet a allò previst per les Constitucions i capítols de Cort del país.

- Solament el cap. 134 del codi de Miravet de 1319 assenyala que amb el judici de taula deurà determinar-se si el batlle ha causat "tort ni injuria (...) a algu".

- Talment refereix aquell capítol que de provar-se les denúncies es pagaran les indemnitzacions corresponents amb les calònies o salaris del batlle; i la mateixa norma es deu seguir als dominis d'Entença i de Flix atès que es remeten a les Constitucions de Catalunya.
- També suposem que els afectats que siguin condemnants assumiran els salaris dels jutges de taula i dels altres oficials intervinents, atès que se'ls exigeix el diposit de fiances abans d'exercir llurs oficis.
- I únicament a Benissanet i Miravet es disposa que es faràn crides públiques convidant als vassalls a presentar les seves queixes.

2n.- Diferències:

- Pel que fa als jutges de taula:

- En el cas dels llocs de la Batllia de Miravet als que s'atorga el capitulat de Costums de 1319, l'instrucció del procés la durà a terme un "enqueridor", segurament designat pel senyor.

- Segons les Cartes de Benissanet i Miravet serà el mateix senyor qui judicarà al batlle, sens perjudici de que pugui designar un jutge especial.

- A les Baronies d'Entença i de Flix es designaràn dos persones del mateix lloc com a jutges, d'una proposta amb 4 noms presentada per la Universitat. En el primer cas han de ser homes "bons" o prohoms del lloc, i en el segon s'exigeix que siguin persones "laycas".

- En tots els casos els jutges seràn assistits per juristes; en el cas de Benissanet i Miravet seràn l'assessor ordinari de la Batllia i l'escrivà de la Cort.

- Quant als recursos que es poden presentar contra les resolucions dels jutges de taula:

- El codi de Miravet de 1319 no preveu res al respecte.

- Les Cartes de Benissanet i Miravet indiquen que l'apel.lació es presentarà davant del mateix senyor, que deurà canviar d'assessor.

- A la Baronia d'Entença es preveu que el comte i els prohoms del lloc designaràn de mutu acord un jutge especial per atendre el recurs.

- I a la Baronia de Flix, els jurats i Consell de la vila hauràn de presentar a la Senyoria dos juristes "e homens de sciencia", i aquella en triarà un que serà el que coneixerà el recurs d'apel.lació.

2) La Nova Planta de 1716:

Finalment amb la Nova Planta, l'art. 43 del Decret de 1716 disposa que sobre la residència del batlle (l'equivalent castellà de la purga de taula catalana) "consultara la Audiencia con relacion de lo que antiguamente habia en Cataluña". Segurament segueix vigent el sistema antic català, si ens taenim al que recullen els Capbreus tinguts als dominis hospitalers,

on es ve declarant el mateix procediment; i així deu ser quan en un edicte de 22 de març de 1734 es reitera que es veurà allò que es feia abans.

Tanmateix, una Reial Cèdula de 18 de novembre de 1772, que s'adreça als senyors eclesiàstics, disposa que els jutges que exerceixen la seva jurisdicció han de ser persones laiques i tots ells resten "sujetos a residencia" com els oficials reials i d'acord amb la normativa castellana.

Bé que no està molt clar des de quan els oficials senyorials de la nostra zona i d'arreu del Principat estàn subjectes al procediment de "residencia" castellà, la regulació del mateix la trobem en la "Novísima Recopilación", Llibre 7, Títols 12 i 13; d'ells referim les lleis següents:

- Títol 12:

- 2: Des de 1438 regeix a Castella la norma de que els oficials nomenats abans de prendre possessió del càrrec "hagan juramento y den fiadores en forma de derecho en la ciudad o villa o lugar donde asi fueren enviados" conforme hi romandran 30 dies (fins aleshores eren 50 dies), per tal de fer-los la referida "residencia"; si no ho prometen així, els oficials designats no podran prendre possessió de llurs càrrecs. Després també se'ls exigeix que en un termini no superior a 30 dies des que ocupen els càrrecs han de donar "fianzas legas, llanas y abonadas de facer residencia, y pagar lo en que fueren condenados en las residencias".

- 8: L'any 1573 es disposa que també es sotmeten a residència "los depositarios generales de los pueblos" (els clavaris).

- 9: Es referix concretament a la residència dels oficials de Senyoriu, i reconeix que la resolució que es dicti en aquells casos pels jutges senyorials pot ser apel·lada a la Cancelleria (o Audiència). En tot cas s'exigeix en aquells casos que quan s'hagi de resoldre l'apel·lació, els senyors al seu càrrec hauràn de remetre l'expedient original.

- 17: Els jutges de residència són nomenats pel governador reial, i ho farà entre ministres de Cancelleria, o de l'Audiència del territori o "abogado juez de Letras".

- 19: Recull la resolució a una Consulta feta al Consell de Castella, del 10 de març de 1748 i es refereix al costum dels senyors de vassalls a "despachar o dilatar las residencias pasados los tres años"; ja per tal d'evitar aquelles dilacions se'ls ordena que procurin nomenar com a jutges per a les residències a "sugetos de la mayor integridad y zelo; sin impedirles el que nombren para ellas criados o dependientes, contal que concurren en los que destinaren las expresadas calidades". Talment s'assenyala que els senyors no estàn obligats a donar compte dels jutges que designen per a les residències, excepte quan demanin "auxilio" al Consell, Cancelleries o Audiència.

- Títol 13:

- 2: Els judicis de residència han de durar com a màxim 3 mesos.

- 5: Sobre la manera de "pregonar la residència", es disposa que el jutge ha d'enviar al lloc un escrivà o dos "que sean personas fiables, para que vayan por dichas villas y lugares a facer pregonar la residència, para que si hobiere algunas quejas del asistente o gobernador o corregidor o de sus oficiales que las vengan a dar ante el juez de residència o ante el dicho escribano si quisieren".

- 6 i 7: Aquestes lleis es refereixen a l'examen de testimonis i a la comprovació de les denúncies que es presentin; i ja la segona disposa que el jutge deurà castigar a aquell oficial que es trobi culpable primer obligant-lo a la "satisfacción de la parte, y mas pena que mereciere segun (..) las leyes de Reyno", afegint sobre aquestes penes que són arbitràries i que pot adoptar-les el mateix jutge o bé remetre les actuacions al Consell perquè decideixi o modifiqui la que el jutge proposa.

- 8: Obviament es preveu que els denunciats puguin presentar els seus descàrrecs abans de resoldre sobre les denúncies presentades.

- 10: Especial importància té aquesta llei que ordena als jutges de residència que coneguin quantes "derramas se han los pueblos", com s'han repartit, cobrat i gastat; també es recorda que si aquelles ascendien a més de 3.000 meravedís precisaven de l'autorització o llicència del Consell, i que si no s'havia demanat caldria procedir a castigar als responsables i investigar els possibles "agravios y sinrazones y cohechos que se han hecho".

En tot cas aquells Títols de la "Novísima Recopilación" inclouen altres lleis referents fonamentalment i específicament als corregidors, als alcaldes majors i altres oficials seus; es refereixen als escrivans dels jutges de residència, i a l'elecció dels jutges.

En canvi pràcticament no es fa referència al procediment de residència a aplicar als oficials senyorials, si no és en casos concrets com els que acabem d'indicar; per això considerem que a Castella cada Senyoriu es regiria d'acord amb el seu règim peculiar i els senyors elegeixen els seus jutges de residència. El mateix ocurrirà a Catalunya, almenys fins 1772 quan s'ordena que els jutges ordinaris dels Senyories eclesiàstics del Principat resten sotmesos al procediment de residència castellà; i probablement des d'abans s'aplica el sistema castellà als Senyories laics.

Cas especial és el de la Baronia de Flix que està incorporada a la Corona, segons Reial Cèdula de 1718 (141); per això en tant que domini de "realengo", es regirà pel sistema castellà des d'un primer moment.

D'altra banda si comparem ambdòs sistemes generals, el català i el castellà a aplicar als oficials reials, observem el següent:

- El procés de residència comprenia a uns oficials reials equivalents als catalans pel que fa a la purga de taula.
- A Castella els jutges de residència constitueixen uns oficials més dins l'organització reial, designats pel governador del Regne, i que a la vegada restaven subjectes al mateix procediment; però a Catalunya eren designats pel rei a partir d'una terna presentada per les Universitats en qüestió.
- A Castella com a Catalunya els oficials en qüestió devien de lliurar fiança suficient abans d'exercir el càrrec garantint la seva presència al lloc mentre es procedís a la purga; però en el primer cas a partir de 1438 tal període devia ser de 30 dies, mentre que a Catalunya era de 50 (com a Castella abans de 1438).
- Els jutges intervenien assistits d'escriuans.
- Tant a Castella com a Catalunya es convoca als pobladors del lloc per mitjà de pregons i anuncis públics.
- El judici de residència i el de purga han de durar com a màxim 3 mesos.
- Els denunciats sempre poden presentar descàrrecs.
- Els jutges poden imposar la pena que creguin procedent.
- Pel que fa a la possible apel·lació contra la sentència dels jutges de residència:
 - A Castella sempre ho és i davant del Consell, però la sentència dels jutges sempre és apel·lable; però els jutges poden demanar el parer directament al Consell de Castella o traslladar-li l'expedient perquè decideixi la pena en qüestió.
 - A Catalunya únicament són apel·lables les d'una quantia superior a 500 sous, o que comportin infàmia o impliquin pena corporal; el recurs es presentarà davant d'un jutge especial d'apel·lacions designat pel rei, i encara la resolució que aquest últim dicti serà recorrible davant l'Audiència.
 - Els denunciats, si són condemnats sempre han d'indemnitzar als afectats.
 - La prova fonamental, pràcticament l'única a la que es fa referència expressa, sempre és la testifical.
 - L'arreu devien fer-se les enquestes necessàries per a comprovar la veracitat de les denúncies.

II. EL MUNICIPI

Paral·lelament a l'organització senyorial tenim la que podem denominar organització municipal, per bé que hem de distingir entre l'abans i el després de la promulgació del Decret de Nova Planta, l'any 1716. Tractem doncs del Municipi tradicional català ("Universitat" o "Vila") i el que s'estableix arran la promulgació d'aquell Decret.

Prèviament cal advertir que utilitzem el concepte de "Municipi" en termes actuals, encara que fins el s. XIX aquella expressió solament apareix una vegada: al preàmbul de concessió dels Costums d'Horta, quan el mestre

del Temple assenyala que no pot reconèixer en aquella "villa seu municipio" la vigència directa dels "jura comunia". I no figura més en la nostra documentació fins aquell segle, ja extingit el règim senyorial; fins aleshores com anirem veient s'usen les expressions d'"Universitat" i a partir de la Nova Planta (1716) aquella s'alterna amb la de "Comú".

A) La vila i el terme

Hem tractat en el seu moment prou llargament sobre l'establiment de les poblacions de la nostra zona, els nuclis que es constitueixen i els termes respectius que es cedeixen. Normalment són les Cartes de població les que fixen els termes municipals, i en ocasions també al·ludeixen a les viles com a nuclis urbans existents o per crear (142).

Termes i viles en definitiva que es cedeixen en ús i gaudi lliure als pobladors de cada lloc. En tal sentit són prou expressius els primers capítols dels codis de Miravet i de la Torre de l'Espanyol en confirmar als vassalls de la Batllia en el primer cas i del lloc concret en el segon, les viles i termes establerts com fins aleshores eren, amb totes llurs pertinences. S'expressen així: "Primerament confirme a nos lo dit senyor (..) lo dit lloch e terme de (..), ab los drets y pertinenties de aquell, en axi com per cartes a nos e a nostres antecessors es estat donat e atorgat".

Pel que fa al codi d'Horta en canvi, el seu cap. I fa donació general del terme i els seus elements: "Primo, quod iidem homines habeant paschua, fontes, aquas, boschos, lignamina, venaciones ad usus eorum, et animalium suorum, prout in instrumentis concessis (..) plenius continetur". Aquest capítol es limita a remetre's als termes fixats en els documents o instruments de concessió que es formalitzaren el seu dia (almenys coneixem la Carta de població d'Horta de 1192).

D'altra banda complementant els anteriors, els caps. XII i XXX d'Horta i els segons dels mateixos textos de Miravet i la Torre de l'Espanyol, tots ells en termes similars, cedeixen als veïns els carrers i places dels llocs (les vies públiques) perquè hi puguin transitar lliurement i sense obstacle:

- Caps. XII i XXX d'Horta:

"Item, quod dicti homines habeant vias, vicos et plateas in Orta et aliis locis termini de Orta, et inde possint ire, redire et manere libere et spaciose, prout in instrumentis concessis eis a fratribus Templi continetur".

"Item, quod vie ville de Orta et villarum termini de Orta non stringantur, et quod tabule site in viis seu carreriis publicis, sint quatuor palmorum in latum seu amplum".

- Caps. 2 de Miravet i II de la Torre de l'Espanyol:

"Item, done a nos lo demunt dit senyor e atorgue totes les carreres e les plaçes del dit lloch que pusquam anar, tornar e estar liberament e amplament a profit nostre, axi com nulls pot esser dit e entes; e que no façam ni lexem fer obra neguna, ni bastiments perque menys amplament e sens enbarch pusquam anar sobre les damunt dites carreres".

De fet s'està confirmant allò que diposava l'Usatge núm. 72, de "Strate", de manera que les "stradas e vias publicas (..) son de las potestats", però no ho poden tenir en alou ni en domini atès que han de ser "tots temps (..) a empriu de lur pobles sens contrast e sens servici sabut".

Els nostres codis insisteixen en tot cas en què el trànsit pels carrers ha de ser lliure i sense obstacle, garantint-se en definitiva el millor gaudi de les vies públiques. Aquell requisit de que no s'obstrueixi la via pública s'imposa per exemple en un document de 3 d'agost de 1313 en el que el rei autoritza a Bernat Llorenç a edificar uns magatzems per a guardar llenya a Gandesa (143).

D'altra banda, i sobre tot al llarg del s. XIV, es produeixen litigis diversos per tal de delimitar definitivament aquells termes, ja sigui dins el mateix Senyoriu o respecte d'altres veïns (144). Però no trobem una primera delimitació amb cert detall de llocs i termes de la nostra zona, com d'arreu de Catalunya, fins l'any 1708, per un treball elaborat pel funcionari Josep Aparici amb un cens en el que s'indiquen el número de cases, el d'habitants, els límits territorials de cada lloc i les característiques generals del terme (145).

B) El Municipi fins el Decret de Nova Planta (1716)

B.1 Consideracions sobre la Universitat i la Vila

Tota comunitat humana amb una organització política pròpia rep el nom o denominació de "Universitat"; i la mateixa expressió acaba identificant el Municipi català cristià. Tanmateix, hem tingut ocasió de veure més amunt que realment tal nom es dona a tota comunitat humana sigui cristiana o sarraïna: hom es refereix a la "Universitas seu comunitas" efectivament organitzada políticament amb els seus jurats com a màxims representants comunitaris, però no solament o exclusivament cristiana, atès que també es pot referir a comunitats sarraïnes o altres mixtes (146).

En tot cas, l'expressió "Universitat" a la nostra zona s'usa tardanament, a la darrereria del s. XIII segons la documentació al nostre abast: l'any 1275 s'al.ludeix a la Universitat i Consell de Gandesa. Tanmateix, en altre document de 1288 sobre Vilalba es fa esment als homes de la Vila i en l'acte intervenen uns "procuratoribus seu sindicis ipsius Ville" (147).